

Сказание за Чулман

1. Какво било в началото

(1) В началото целият свят
бил потопен в мрака,
в който живеели алпите-дивове,
които не се нуждаели от светлина.

(2) Скачали те от клон на клон
по необозримия Бой-Терек,
който представлявал основата на Вселената,
създадена от Великия Творец - Тангра.

(3) Кристално чистите води
на сладостния извор Гиджа,
бликащ до корените на Бой-Терек,
го правят силен и вечноцъфтящ...

(4) Отначало алпите нямали старши,
затова често се карали,
а тези свади
безпокоели Всевишния.

(5) Тогава Тангра създал на алпите старши -
могъщия алп Тамя или Тамта.
Той бил толкова голям,
че често не забелязвал другите алпи.

(6) Когато бързал нанякъде,
за да усмири скаралите се алпи,
по пътя си стъпквал
десетки невинни дивове.

(7) Алпите се оплакали от това на Тангра -
затова Всевишният разделил Тамя
на три малки парчета
и едно голямо.

(8) От малките парчета
Всевишният създал
три могъщи алпа -
дивовете Мар, Тур и Булут.

(9) Нов тархан на всички алпи
Тангра направил Мар,
когого наричали също
Нар, Джайтасир, Ут, Аташ.

(10) Повече от всичко на света
Мар обичал да приема
образите на ослепителния Аджар
и прекрасния златогрив кон Кеме.

(11) Мар бил най-красивият
от всички алпи-дивове,
затова получил прозвището Абалан -
но не това било главното в него.

(12) Мар-Нар умеел
да помирява алпите -
затова и Всевишният го направил
тархан на всички алпи.

(13) Повелил Тангра на дивовете
да слушат Мар-Нар -
затова послушните му алпи
понякога се наричали "*нарджилар*".

(14) Съпруга на Мар Джаръм-Ат
била алп-биката Турун-Умай,
която наричали също Умай-биче,
и Турун-Аби, и Айрам-Бадж.

(15) Турун-Аби се считала
за майка на мнозина алпи,
тя можела да сменя кожата си,
затова винаги оставала млада.

(16) А братът на Мар - Булут,
т.е. *Големия Бик*,
веднъж се възгордял от себе си
и също се обявил за тархан.

(17) За да усмири Булут,
Мар изпратил срещу него
своите могъщи синове -
Урус, Леу-Субан и Чулман.

(18) Казват, че Урус и Субан
се родили като едно същество,
имащо образа на двуглавия Барадж,
или Бабай, Бурат, Берен.

(19) Бурат бил по-силен от другите
и алпите го нарекли Тар -
но това име било обичано
също и от самия Тангра.

(20) Затова Всевишният го разделил
на два алпа:
на алпа Джангър - Урус-Бабай
и Леу-Субан Субаш.

(21) Тар щял да надвие Булут,
но братята не успяли...
Тогава Мар Джаръм-Ат
се оплакал от него на Тангра.

(22) Всевишният не изтърпял дързостта:
разбил Булут на парчета -
едно голямо, едно средно
и четири малки.

(23) Средното парче Тангра превърнал
В могъщия алп Курган -
нямало никой
по-свиреп от него...

(24) Тангра превърнал малките парчета
в алпите Дахус, Джил, Тан-Угез и Шурале:
те били също такива,
каквито и всички останали алпи.

(25) Дахус, който обичал образа на Бер-Булут,
Станал коняр и пазител на владенията на Мар,
а Джил-Ерирей станал дух на вятъра
и духал във всички посоки.

(26) Джил бил вятърничав, а Дахус - сериозен,
заради което Мар го уважавал
и му разказал за правилата,
угодни на Бай-Аба Тангра.

(27) Сетне Дахус съобщил
някои неща от това
на алпа Иджик-Алабуга,
когото обичал заради деловитостта му.

(28) А Таш-Угез Вълях Мал
Тангра направил пазител на стадата
и пазител на Небесния Огън,
с който се разпореждал Мар.

(29) Таш-Угез Мал обикнал
алп-биката Бозби,
която се родила в образа на кошута
и била слугиня в двореца на Мар.

(30) Затова Таш-Угез Мал,
известен и под името Угер,
честичко посещавал къщичката на Бозби,
която се намирала до двореца на Мар.

(31) Отначало Угер не знаел,
че там се крие някой -
а там се криел
един друг син на Мар и Умай-биче.

(32) Турун-Аби се родила
в образа на двуглава орлица
и от младостта си била горда
в отношенията с мъжете.

(33) Не е чудно, че баща ѝ
я нарекъл Артимас
и с превелик труд я накарал
да се омъжи за Мар.

(34) Тогава Умай-биче Артимас
употребила изкуството на магията,
на което се научила
от своя баща.

(35) Когато Мар изявявал желание
да се уедини с нея,
тя придавала образа си на Бозби -
и тя раждала децата на Мар.

(36) Но кърмила децата
самата Турун-Аби;
когато се родило първото дете,
тя казала на мъжа си:

(37) *“По някаква причина
нямам мляко:
помоли Тангра за това,
то да се появи!”*.

(38) Майрам помолил Всевишния -
и Всевишният ѝ дал мляко,
но не пожелал да разкрие
тайните ѝ на Мар...

(39) Затова Турун-Аби не била
безразлична към децата на Мар
и се радвала на това, че те я считали
за своя родна майка.

(40) Но силите на слугинята
започнали да се изтощават
и децата на Мар започнали да се раждат
все по-слаби.

(41) Когато Бозби родила от Мар
сина Хурса Мамил, оказало се,
че краката не удържат
мощното тяло на алпа.

(42) Тогава Умай-биче се уплашила,
че за това Всевишният
може да лиши Мар от тарханството
и предложила на мъжа си да изяде Хурса.

(43) Мар дълго се бавил и измъчвал
и Бозби забелязала това:
тя узнала от Мар причината за скръбта му
и решила да спаси сина си.

(44) Бозби обещала на Мар,
че ще изяде Хурса вместо него,
а сама скрила сина си
в избата на своя дом.

(45) Там Хурса в пълна самота
пролежал 3000 години
и още 300 години,
че и още 33 години.

(46) И би лежал и до ден днешен,
ако веднъж при Бозби
не дошъл в нейно отсъствие
алпът Таш-Угез Мал.

(47) Таш-Угез бил гладен
и започнал да търси в къщата
някаква храна -
и открил в мазето Хурса.

(48) Хурса се изплашил - но без нужда:
Мал също бил самотен,
защото другите алпи не го обичали, -
затова той изпитал съчувствие към Хурса.

(49) Като узнал историята му, Угер обещал
да пази неговата тайна -
и за да го развесели
започнал да му показва фокуси с огън.

(50) Хурса обикнал огъня и забелязал,
че той топи желязото.
И тогава помоли Таш-Угез,
да го окачи на една връв,

(51) поставил пред него един голям камък,
приготвил известно количество желязо,
дал му в ръцете брадва
и отделил известно количество огън.

(52) После, с помощта на Мал
той направил следното:
издълбал в камъка кухини
според размера на краката си,

(53) разтопил в тези кухини
нужното количество желязо
и по този начин си излял
железни крака.

(54) Старите си безполезни крака
Хурса си отрязал сам
и вместо тях поставил на тялото си
новите железни крака.

(55) Започнал Хурса да ходи по клоните на Бой-Терек
и да изработва различни неща.
Особено се търсило сред алпите
неговото оръжие.

(56) Хурса станал алп на ковашкото дело
и майстор, който правил всичко,
затова и получил имена
като Кубе, Казан, Сълджак, Кайнарджи.

(57) Към родителите си той
не изпитвал привързаност,
затова ковачниците му били
далеч от техния дворец.

(58) Когато се появила Земята и хората, той започнал;
да работи най-често в една страна,
която дори нарекли
с неговото име - Мамил.

(59) Страната наричали и Кибет - понеже там
имало много негови ковачници.
Черният дим от тях
опушил там всичко наоколо.

(60) Тамошните хора - турбийците - също станали
черни като сажда -
тъй като те помагали на Хурса:
изнасяли шлаката от ковачниците му.

(61) В замяна на това Хурса Кайнарджи
им давал част от своите изделия,
а турбийците придобивали срещу тях
всичко необходимо за себе си.

(62) От тази шлака
турбийците натрупали
огромни планини,
които се наричат Егуба...

(63) Хората считат Хурса
и за майстор на магията,
затова го наричат и
Караджим, Каран и Кураз...

(64) Хурса обикнал Таш-Угез
като роден баща,
а Мал считал Хурса
за свой приемен син.

(65) Такава била съдбата
на малките отломки от телата на Тамя и Булут.
Друга била съдбата
на голямото парче от тялото на Тамя.

2. Как се появили Земята, морето и сушата

(1) От него, на един от клоните
на необозримия Бой-Терек
Творецът създал Земята,
а върху нея – морето.

(2) Земята била подобна
на прекрасна чаша,
чиито краища се издигали
като хлъзгави ледени планини.

(3) Вълните разбиват всеки,
който се приближава до тях,
затова никой човек нивга
не ще види краищата на Земята.

- (4) Всичко това Тангра създал
чрез един божествен лъч.
Видял тази светлина алпът
Чулман и тя му харесала.
- (5) Чулман бил любимецът на Твореца:
Всевишният го обичал,
защото той бил по-добър от другите
и го наричал Багамушад.
- (6) Помолил алпът Тангра
да освети нещо.
Всевишният изпълнил молбата му –
осветил с лъча морската вода.
- (7) Влязъл Чулман във водата
и останал да живее там постоянно.
Но веднъж му доскучало –
дошяло му се да има другари.
- (8) Алпите не ставали за приятели:
не се търпяли помежду си.
Всеки се интересувал повече от себе си
и най-често виждал в другите врагове.
- (9) Започнал Тангра да създава
за Чулман различни същества,
създал много риби
и подводни растения.
- (10) Опитвал се Чулман да научи рибите
да пеят и танцуват:
свирил за тях на тамър –
но рибите не играели с него.
- (11) Накрая те започнали
да дразнят Чулман –
и тогава той решил
да се отърве от съжителството им.
- (12) Излязъл от морето
и помолил Тангра да
освети вместо морето
онова, което е над морето.
- (13) Всевишният наредил на Мар
да бъде Слънце,
а на жена му Турун-Аби –
да осветява Луната...

- (14) Всевишният заръчал на Курган
– най-свирепия алп –
да следи за правилността
на изгревите и залезите.
- (15) Ако Мар по някаква причина
започвал да закъснява,
Курган го настигал
и жадно го поглъщал.
- (16) Сетне Тангра освобождавал Мар
от търбуха на Курган,
но това било за тархана
страшно и унижително.
- (17) Нали ако попаднел в търбуха,
можело и да не излезе от него...
Затова Мар се стараел
да не нарушава порядъка...
- (18) Но когато било осветено за пръв път
това, което е над морето,
видял Чулман,
че то е пустинно.
- (19) Помолил той Тангра
да направи живописно
това, което е над морето –
и Всевишният изпълнил молбата му.
- (20) Отначало Тангра създал
видимото небе – Небесния Купол,
а над него създал
още осем невидими небеса.
- (21) На няколко добри алпи
Творецът наредил да бъдат звезди,
а за Урус-Бабай
създал разнообразните облаци.
- (22) Решил Създателят,
че не бива винаги да свети,
а по-добре над морето
да има ден и нощ.
- (23) Денят и нощта
били отначало
много дълги,
но алпите били доволни от това...

(24) С няколко други алпи
Чулман се заселил на клона до морето,
но скоро и тук
му станало скучно.

(25) Помолил Чулман Всевишния
да създаде за него
някакви другари,
за да му бъде по-весело.

(26) Създал Тангра за Чулман птиците –
но те не оставали дълго при него:
постоянно отлитали по своите си работи,
а и се боели от алпите.

(27) Много алпи се забавлявали
с лов на птици, а Урус-Бабай дори
създал от пленените патици
един въздушен остров – Сувар.

(28) Птиците, свързани една с друга,
носели по Небето в облаците
спящия върху тях Урус-Бабай
или плавали с него по морето.

(29) Доволен от делото си, Урус-Бабай
поканил да му гостуват на Сувар
своите братя Субан и Чулман,
а също и сина на Булут – Джил Ерирей.

(30) Джил понякога помагал на птиците
със своето духане,
за да се движи островът по-бързо
и да се радва Урус-Бабай.

(31) Чулман харесал
това подобие на суша и той решил
да създаде сред морето
вече твърдата суша.

(32) Отишъл Чулман при майка си
и я попитал как на направи сушата.
Умай-бийче му каза:
“Нека стрелата намери отговора!”.

(33) Тя затворила очи
и стреляла с лъка:
стрелата полетяла надалеч
и се скрила от поглед.

(34) Прибрала стрелата алп-биката,
Която в образа на жаба
живеела в извора Тиджа
и затова я наричали Бакал и Тиджа.

(35) Дошла със стрелата
Бакал при тях
и казала на Бадж-Турун:
“Аз ще ви помогна!”.

(36) Но за да дам
правилен отговор,
трябва да пийна
от опияняващата напитка на мъдростта.

(37) Тази напитка се пази в гобето
в двореца на Мар
в седмата стая на неговите покои
и се нарича гобе или шам.

(38) Ако искаш да чуеш
Отговора ми на въпроса на Чулман –
върви и ми донеси
тази напитка!”.

(39) Отишла Турун-Аби в двореца.
А онези седем стаи
не били в нейната половина
и се пазели строго...

(40) Пазачите поискали от нея
подаръци, за да я пуснат
и Умай-биче им дала
всичките си украшения и дрехи...

(41) Накрая тя влязла
в седмата стая –
а там пирувал Мар
със строителите на своя дворец.

(42) Те се казвали Шахтар и Тахтал
и били крилати –
Мар им намерил крила,
за да работят по-умело и бързо.

(43) Иначе дълго трябвало те
да мъкнат отдалеч небесните камъни,
от които строели двореца,
на клона, където бил строежът.

- (44) Строителите били пияни,
както и техния домакин.
Видели те Умай-биче без дрехи –
и изгубили дар-слово.
- (45) Използувайки тяхното объркване,
Турун-Аби бързо взела гобе-то
и се върнала с него
при Чулман и Тиджа.
- (46) Когато Бакал отпила от шама,
и другите не се сдържали:
те също опитали шама
и всички силно се опили.
- (47) Тиджа дори започнала
да пее песента “Гобе”,
а като я изпяла,
казала на Чулман и Турун-Аби:
- (48) “*Ти, Чулмане, мъти водата,
ти, Умай-биче, дърпай нагоре,
а аз пък
ще работя долу!*”.
- (49) Опитал Чулман, превърнат в барадж,
да мъти водата с дългата опашка –
но му било тежко
да се държи над водата.
- (50) Тук обаче, за късмет,
Появили се Шахтар и Тахтал:
Мар ги бил изпратил
за Турун-Аби като се свестил.
- (51) Но защо ги бил изпратил
не успял да им каже:
обронил глава на ръце
и заспал здрав сън...
- (52) Строителите тръгнали с лодка,
защото докато били пияни,
крилата им не ги държали,
но докато доплавали, изтрезняли.
- (53) Тиджа им наредила
да държат Чулман над водата –
сега за Чулман станало
по-удобно да работи.

(54) Започнал той да бърка и мъти
водата с дългата си опашка,
а Бакал се захванала
да събира мътилката на топки...

(55) За да мъти по-добре
опашката на Чулман,
Тиджа привързала към него
един голям башкак...

(56) И тогава Турун-Аби
се превърнала в патица,
гмуркала се в морето и започнала
да събира топките в купчина.

(57) Накрая върхът на тази купчина
се издигнал над морето –
така се образувала сушата,
а Чулман веднага кацнал на нея.

(58) Когато сушата станала достатъчно голяма,
всички алпи зарязали работата,
намерили удобно място на сушата
и отново си пийнали шам.

(59) Станало им тъй весело,
че всички заедно
започнали да танцуват
и нарекли този танц “Гобе”.

(60) За спомен от това хората
и досега танцуват “гобе”
и пекат губадия –
вкусно подобие на сушата.

(61) А нашите царе използват печата,
които се наричат “башкак”
и носят изображението
на същия онзи башкак.

(62) А по време на молебените
всички хапват от подобие на шам-гобе –
а избраните, които сипват шама
получават званието шамбат...

(63) Наистина, някои казват,
че сушата създал самият Тангра,
докато алпите, опитвайки от шама,
заспали дълбок сън.

(64) Казват също, че когато строителите
понесли гобе-то обратно,
неволно го изгървали във водата,
защото били пияни.

(65) Мар, като узнал за това,
изпаднал в такава безутешна мъка,
че дори Хурса
го съжалил –

(66) изковал за него
ново гобе от злато и сребро.
Когато го поставили на мястото на старото,
то отново се изпълнило до ръба със шам.

(67) Тъй ли е било или не –
само Всевишният знае.
Ние пък, като разказахме чутото,
нека изпеем песента шам-гобе:

(68) *“О, шам – чудна напитка:
в теб има чисто кобилешко мляко,
в теб има целебността на хиляди треви
и ароматите на волната степ!”*

(69) *Когато протичаиш по жилите,
слепият става зрящ,
старият – млад,
а слабият – силен.*

(70) *Изгубилият забравя за загубата,
замръзващият се сгрява,
отчаяният започва да вярва,
че Небето ще чуе молбите му.*

(71) *Ти изцеряваш болните,
затваряш раните на воините,
даваш мъдрост на неразумния
и караш немия да пее.*

(72) *Ти позволяваш да разберем
предначертанието на Небето –
в теб виждаме дори онова,
което ни казват звездите.*

(73) *Даваш ни и блажена ситост,
и радостно веселие,
и дълъг-предълъг живот...
Нищо не може да се сравни с теб!...”*

(74) И тъй, появила се голямата суша,
а на тази земя имало
безкрайни равнини и високи планини,
една от които – Балкан – достигала Небето.

(75) Мар свързал с един красив мост
върха на Балкан с клона,
на който се намирало
сияйното му владение.

(76) Затова нарекли това владение
по името на планината – “Балкан”,
а нейния пазител – алпа Ет-Барак-Кебек –
също започнали да наричат Балкан.

(77) По моста до двореца на Мар
можели да минат само онези,
на които Мар е разрешил –
а останалите падали в пропастта...

3. Как се появили животните и хората

(1) Но и на сушата
доскучало на Чулман
и той помолил Тангра
да създаде и тук някакви същества.

(2) Започнал Всевишният да създава
животни и растения...
На много от алпите това
твърде се харесало.

(3) Заселили се те на Земята
в харесалите им участъци –
и започнали да живеят в тях,
хранейки се със животни и плодове.

(4) Тогава Урус-Бабай се заселил
на един остров в образа на бика Куа,
поради което този остров и него самия
скоро след това нарекли Кубар.

(5) Но на Чулман това не му трябвало:
с всички сили
се стараел този алп
да се сприятели със животните.

(6) Станал той за животните
добър пастир;

за да им се хареса,
приемал различни образи:

(7) ту ставал Голямото Дърво,
ту се превръщал в пчела,
ту приемал образа на катерица,
ту се превръщал в хермелин...

(8) Той пазел животните
от другите алпи,
пеел и им свирел
на своя тамър.

(9) Садил той за животните дървета
и изравял русла за водите,
отглеждал за тях сочни тревни
и чудни плодове.

(10) Но на животните, както и на рибите и птиците,
им било все едно –
те не се радвали на нищо
и не станали негови приятели.

(11) Отново помолил Чулман Всевишния
да създаде за него
нещо по-интересно
от рибите, птиците и животните.

(12) Но тогава Тангра
бил зает с по-важни неща,
и Той повелил на Турун-Аби
да помогне на Чулман.

(13) Решила Турун-Умай
да ожени Чулман
и по тоди начин
да го освободи от капризите.

(14) И поискала сама
да създаде невестата му –
защото Турун-Аби умеела
да гадае и чародействува.

(15) Изгорила тя старата си кожа,
а пепелта хвърлила в шама –
получило се питието на живота,
чиито капки съживявали всичко.

(16) Напръскала тя с питието мишката
и я превърнала в алп-биката Самор.

Тя се оказала много красива,
но пък твърде любвеобилна...

(17) Тогава Бадж-Аби плиснала
с капки от питието хвойната
и хвойната се превърнала
в прекрасната алп-бика Арча.

(18) Когато Арча видяла Чулман
в образа на дървото Карабаш,
тутакси загубила дар слово
и безумно се влюбила в него.

(19) Но той не ѝ обърнал
никакво внимание,
тогава тя пламнала от огъня на любовта
и изгоряла в неговия пламък.

(20) Но Турун-Аби не ѝ позволила да умре –
тя отново я възродила
в образа на също тъй прекрасната
Дева-Месечина Магъз.

(21) Сега Турун-Умай създала
прекрасната алп-бика Кангалас,
но и към нея бил равнодушен
нейният син Чулман.

(22) Тогава горката Кангалас
се издигнала високо в Небето
и се хвърлила оттам
върху остриите камъни...

(23) Но не и позволила да умре Айрам-Умай:
възродила я за живот
в образа на прекрасната алп-бика Байгал
и я пуснала в реката Дулосу...

(24) Уловил я веднъж алпът Субан
и я обикнал, а и тя – него.
Заживяли те заедно
и тя му родила син.

(25) Излязъл той по чуден начин
от нейното ухо
в образа на змия
и получил името Иджик Алабуга.

(26) Имал Субан много жени
и много деца от тях,

но всички те бързо му омръзвали
и той ги зарязвал.

(27) Но щастливата алп-бика
повярвала в любовта на Субан,
и дори се заела с отглеждането на Сак и Сок –
синовете на Субан от предишната му жена.

(28) По-големите синове ва алпа –
Джи-Угек, Лаиш и другите
били вече порастнали
и живеели самостоятелно...

(29) Но Субан скоро отишъл при друга алп-бика...
Байгал не могла да го забрави
и започнала да моли Турун-Аби
да ѝ помогне да забрави Субан.

(30) Съжалила се Турун-Умай,
превърнала се в прекрасна девойка
и като се явила пред Лаиш,
ласкаво му казала:

(31) *“Чувала съм, че си точен стрелец.
Така ли е наистина?
Ако улучиш окото на една риба,
ще стана твоя!”.*

(32) Хвърлил се Лаиш към реката...
А той не бил лош алп,
но любовта към девойката го заслепила –
за нея той бил готов на всичко.

(33) Тогава Турун-Аби
издигнала Байгал на една вълна
и стрелата на Лаиш
тутакси пронизала очите на Байгал.

(34) Блеснала Байгал на слънцето
със своите люспи
и се скрила от поглед
в тъмната речна вода.

(35) Изчезнала и девойката,
разсмивайки се на прощаване,
а Лаиш се втрещил като биргюн,
потресен от изчезването на красавицата...

(36) Лаиш бил тъй безутешен,
че Умай-биче го съжалила:

създаде от дървото Апсак красива алп-бика
и го оженила за нея...

(37) Веднъж Лаиш забелязал,
че Апсак се затъжила.
Попитал я той за причината на тъгата ѝ
и узнал от нея следното:

(38) когато някой извор
на Земята или извън нея
се замърсявал или изсъхвал,
това натъжавало Апсак.

(39) Посочила тя на Лаиш
къде се замърсява изворът.
Отишъл Лаиш и го изчистил
и Апсак отново се зарадвала.

(40) Не ѝ казал Лаиш,
че е изчистил извора Тиджа,
който подхранва със своите води
корена на самия Бой-Терек.

(41) За това Лаиш трябвало
да извлече от този извор
три хиляди кунджака тиня и боклук,
а всеки кунджак бил равен на хълм.

(42) Скромнен бил Лаиш
и не почнал да се хвали
със своето деяние, за което
сам Тангра го похвалил.

(43) Обичал Апсак Лаиш и затова
не го мързяло да чисти изворите,
за да не бъде тъжна тя,
и тъй той станал алп на изворите...

(44) Като изгубила очите си
и възможността да вижда Субан,
Байгал се справила с отчаянието
и отново придобила душевно равновесие.

(45) Като минало известно време,
Субаш Субан си спомнил за Байгал
и поискал да се върне при нея,
но било вече късно...

(46) По молба на Байгал
Умай-биче ѝ разрешила да лети

и да бъде понякога вместо нея
алп-бика на утринната зора Чак-Чак.

(47) Нощем тя лети
в образа на огнена птица
с дълга огнена опашка,
а денем става невидима.

(48) Така бързо лети тя,
че никой не може да я стигне,
а когато поиска да се охлади,
превръща се в Байгал и се гмурва във водата...

(49) На Турун-Аби й останало
още малко от Питието на Живота
и тя създаде
алп-биката Таук.

(50) Но Таук се оказала своеволна:
избягала от имението Балкан,
след което срещнала Бабай
и се омъжила за него.

(51) Урус-Бабай бил суров алп,
но не бил лош,
иначе той не би получил
Небесното Копие – Саръджа...

(52) Когато животните му досадили,
той убил един баръс
и започнал да ходи в неговата кожа,
поради което бил наречен Баръс.

(53) Чулман видял кожата върху него
и започнал да го хока за убийството.
Баръс пък казал в свое оправдание:
“Не го направих от злоба!

(54) *Ако бях взел да прогонвам животните
от себе си дори с ръце,
цял да пребия и осакатя
множество от тях.*

(55) *А аз убих само едно –
могъщия баръс,
и сега кожата му сама
прогонва животните от мен!”.*

(56) Харесала Бабай в тази одежда
алп-биката Таук,

когато го срещнала,
като се спуснала на Земята.

(57) Но преди това тя срещнала
вестителя на Мар – Кулюг-Бала-Челбас
и го уговорила да почака,
преди да каже за нея на Чулман.

(58) Поради тази уговорка на Таук с Челбас
Чулман узнал късно за нея;
тя успяла да се влюби в Баръс
и да стане негова жена.

(59) Тогава Тангра отново се върнал
към молбата на Своя любимец
и побързал да създаде за Чулман
нови същества – хората...

(60) По волята на Всевишния родила Таук
първите хора –
трима мъже
и една девойка.

(61) А преди това хапнала чулмак –
много ѝ се прияло от него.
Родилите се хора
Били от този прах.

(62) Мъжете имали вида
на три урода със страшни лица,
чиито тела се били срастнали
и завършвали със змийска опашка.

(63) А девойката, когато се родила,
имала вид на снежна уродка
с малка глава и ръце
и с огромен корем.

(64) Тези мъже се наричали
Гюн-Сак, Джег
и Хур или Дур,
а девойката – Албит.

(65) Скарали се мъжете
кой пръв
да се съчетае с девойката
и се сбили помежду си.

(66) А Албит вместо
да вразуми братята си,

се перчила пред тях,
разтърсвайки корема си.

(67) Разсърдил се Кубар-Бабай,
ударил ги
с тривърхата Саръджа
и станало следното:

(68) братята се разделили
и се озовали на хълмове,
всеки от които
имал свои очертания.

(69) Хълмът на Гюн-Сак – на член,
хълмът на Джег – на полукупол,
а хълмът на Хур – на пълен купол,
и хълмовете били голи...

(70) А от удара Албит
била омазана в кал и се озовала
в оврага между хълмовете,
който бил наречен Албит.

(71) Тъй се появили
първите хора, но
не се харесали те на Чулман –
били твърде уродливи...

4. Как хората станали красиви и обидили Чулман

(1) Тогава алпът Шурале,
решил да угоди на Всевишния,
ги направил красиви
и го сторил тъй.

(2) Знаел той, че красавецът Мар,
след като се измие преди изгрев,
се изтрива с красив пешкир,
който виси у дома му.

(3) Този чуден пешкир
ушила за него Турун-Аби:
тя украсила бялата тъкан
с червени знаци сарман.

(4) Този, който допре този пешкир
до тялото си,
става също прекрасен

като самия тархан на алпите Мар.

(5) Шурале уговорил Самор,
която тогава временно
се била върнала в дома на Мар,
да хвърли пешкира на Земята.

(6) Обещал ѝ в замяна
да я запознае с могъщия алп Таш-Угез,
и тя хвърлила пешкира
долу на Земята.

(7) Допрял Шурале пешкира
до телата на децата на Таук
и те станали прекрасни
като самия Мар-Нар.

(8) Но Шурале не сторил това
от приятелство към Чулман,
а замислял да използва хората,
за да завземе трона на тархана...

(9) Минало се време,
нищожно малко за алпите,
а хората станали много
и започнали да се заселват по Земята.

(10) Всички потомни да Гюн-Сак
се нарекли саклани,
потомците на Джег – хинци,
а потомците на Хур – дурци.

(11) Много жени
ставали жени на алпите
и раждали от тях богатириите – елбири,
които започнали да изстребват дивовете...

(12) *“Хората са ми благодарни
за моето благодеяние
и ще ми служат!”* –
мислел Шурале.

(13) Освен това той решил
да обещае на хората
за вярната им служба
Питието на Безсмъртието.

(14) *“Хората се боят от смъртта
и затова ще ми служат
за една капка от Питието на Безсмъртието!”*,

считал Шурале.

(15) Никой нищо не можел
да открадне от владението на Мар,
докато Ет-Барак пазел имението,
затуй нарекли Кебек с името му – Балкан.

(16) Но хората не знаели това,
повярвали на Шурале и го последвали,
поверявали му се, затова,
защото ги направил красиви...

(17) Не се знаи как щяло да свърши това,
ако не се бил събудил Чулман.
А той спал хиляда години,
но за алпите това е един миг.

(18) Обичал Чулман да спи под водата –
там било тихо и прохладно...
А когато излязъл на брега,
видял прекрасните хора.

(19) Те му харесали
и той тръгнал към тях,
за да се сприятели с тях
и да се повесели.

(20) Той не знаел, че хората
по тайна заповед на Шурале
вече започвали навсякъде да нападат алпите
и ранили и убили някои от тях.

(21) Убитите алпи не умирали –
те се възраждали на другия край на Вселената,
но не можели повече
да се появяват на Земята.

(22) Но пострадалите алпи не се оплаквали,
защото считали за унижение
да се оплакват от хората,
които считали за жалки.

(23) Когато алпът Чулман се приближил до хората,
жените, децата и много от мъжете
се уплашили от него и побягнали,
защото видът на алпа бил страшен за хората.

(24) Елбирите пък грабнали оръжието
и силно го наранили...
Потресен от това, Чулман

се оплакал от хората на Мар.

5. Как Субан разрушил Стената на Дивовете

(1) Мар сериозно се разтревожил –
нали Чулман бил любимеца на Тангра –
и наредил на алпа Дахус
да изтреби всички хора.

(2) Дахус лесно намерил
неколцина алпи,
пожелали да му помогнат
заради обидите на хората.

(3) Заедно с тях Дахус построил
Великата Стена Кара-Коръм,
която нарекли също
Стената на Дивовете.

(4) Докато строили тази стена,
Мар не светил няколко дни,
за да не ги изпепели
със своя огън.

(5) А за да не го намери
вечно гладният Курган,
Мар се скрил в една
потайна пещера.

(6) Като забелязал,
че Мар отдавна не е на небето,
Курган се впуснал да го търси,
но нийде не го намерил.

(7) Тогава Курган попитал
за местоположението на Мар жена му,
но Турун-Аби нищо не отвърнала,
преструвайки се на болна и глуха.

(8) Но Курган не току-тъй се считал
за най-добрия следотърсач:
скрил се той край дома на Мар
и започнал да гледа и слухти.

(9) А Умай-биче, едва-що си тръгнал,
повикала Арча и я помолила
да предупреди Мар за това,
че Курган се е хванал да го търси.

(10) А също и да му предаде
някои продукти,
защото като седял в пещерата,
той порядъчно изгладнял.

(11) Магиз тръгнала към Мар,
а Курган, поглъщайки Айрам
за това, че го измамила,
се впуснал след Арча.

(12) Когато Арча наближила
пещерата на Мар,
Курган я погълнал,
а след нея и Мар.

(13) Тангра освободил погълнатите
и наредил на Мар
да изгрява и залязва така,
както му бил наредил.

(14) Но стената вече била готова
и скрила Слънцето от Земята.
Земята бързо била сковата от студ
и хората били заплашени от смърт.

(15) Помолили хората Шурале
да им помогне,
а хитрият Шурале
ги посъветвал:

(16) *“Сега може да ви помогне
само Тангра-Челбир –
изпратете при Всевишния най-умните,
нека те предадат молбата на Твореца!*

(17) *Понякога Тангра помага
на добрите алпи – якишите.
Ако посланиците ви бъдат красноречиви,
Всевишният ще помогне и на вас!”*.

(18) Когато хората казали:
*“Но ние не познаваме пътя
към дома на Тангра”,*
Шурале им пояснил:

(19) *“Ами обесете своите умници
така те веднага ще пренимат на Небето на Тангра,
а на четвъртия ден
ще ви изпратят вест!”*.

(20) Хората тутакси обесили
най-добрите си съплеменници
и четири дни чакали вест от тях,
но не дочакали.

(21) Хората пак поискали да се посъветват със Шурале,
но той изчезнал безследно.
Едва тогава хората разбрали
какъв бил той.

(22) Случайно срещнали те Леу-Субан,
който току-що бил долетял на Земята
от един клон на Бой-Терек,
на който дълго бил спал.

(23) Тогава Субан бил в образа на барадж –
змейско тяло и крилата на Чокър,
който веднъж получил при размяна
от алпа на търговията Куян Джуанъш.

(24) В замяна той дал на Давшан
високата си черна шапка,
която наричали калансуба,
а тя била вълшебна.

(25) Не можела да я пробие
Саръджа-га на Кубар-Баръс –
врага на всички крадци,
затова я искал Куян.

(26) Спасявал се под нея Давшан
от гнева на Кубар, когато
извършвал неблагоприятните постъпки,
който Урус-Бабай наказвал.

(27) При срещата си с хората Субан
вече носил обикновена калансуба,
но и тя поразила хората
със своето великолепие.

(28) Самата Умай-биче прикрепилa към нея
различни украшения
от злато, сребро и небесни камъни,
и тя блестяла като Небесната Корона.

(29) Затуй хората нарекли Субан “Тангра”
и това поласкало Субан:
той спрпял и милостиво попитал
какво желаят.

(30) Хората му разказали за случилото се.
Субан се уплашил, че Байгал
може да замръзне във водата
и решил да разруши Стената на Дивовете.

(31) Той веднага се захванал
да руши стената, но внезапно
се появило зарево, предвещаващо
близкия изгрев на Слънцето.

(32) Тогава Чак-Чак видяла Субан
и наредила на Сак и Сок
да помогнат на баща си
в неговата работа.

(33) Но братята скоро разбрали,
че всеки миг
Слънцето може да изгрее
и да ги изпепели.

(34) Те силно се изплашили за себе си,
а когато Субан им наредил
да донесат от вкъщи мед,
който може да ги защити от топлината,

(35) Сак и Сок се престорили,
че отлитат за мед,
а в действителност
се скрили в нощта от Слънцето.

(36) Субан продължавал сам работата,
защото ако бил спрял,
не би успял да разруши стената
и всичко на Земята би замръзнало.

(37) Чак-Чак се опитала да уговори Мар
да забави изгрева,
но той не можел да наруши
строгата повеля на Тангра.

(38) Чак-Чак се върнала при мъжа си,
опитвайки се да му помогне,
но не познал Субаш Байгал
в образа на Чак-Чак.

(39) Искал Субан да я попита
коя е и защо е тук,
но тогава изгряло Слънцето
и двамата се възпламенили от топлината.

(40) Все пак, в последния миг
Субан успял да разруши част от стената
и слънчевите лъчи осветили и стоплили
по-голямата част от Земята...

(41) Всевишният не допуснал да загинат
и им върнал живота.
Възродената Чак-Чак-Байгал
Придобила златен цвят.

(41) Тя станала покровителка
на домашното огнище – Теб-биче,
а също така, по молба на Турун-Аби,
помага на младоженците.

(42) Рано сутринта се появява Чак-Чак
в огъня на огнищата на многолюдните домове
и възстановява в тях
топлината и мира.

(43) А в дома на онзи, който е сам,
винаги е тъжно и унило,
и дори ако гори огнището,
душата трепери от студ...

(44) А на алпа Субан Тангра наредил
да избягва студа и да отлита наесен
в една далечна страна
и да се връща напролет.

(45) Долита алпът Субан Субаш
в образа на Черния Карга
и всички хора го приветствуват
с празника Каргатуй...

(46) Станал Субан-Барадж
алп на силата, топлината и плодородието,
затова го нарекли
също и Курмъш...

(47) Тангра не наказал никак
строителите на Стената на Дивовете,
защото се изпълнявали заповедта
на тархана на алпите Мар-Нар.

(48) Само че Всевишният наредил
занапред алпите и хората
да живеят от различни страни на Стената на Дивовете
докато не им нареди друго.

(49) Само някои алпи
получили правото
да идват на земята на хората,
изпълнявайки поръченията на Тангра.

(50) А на хората, за да ценят
бързотечния си живот
и да не си пилеят напразно времето,
Всевишният подарил летоброенето...

6. Как годините получили названия

(1) Решил Тангра като подреди годините
да им даде названията на алпите,
които дойдат при планината Балкан
в един определен ден.

(2) Съобщил Тангра за своето решение
на Джил – най-лекия алп –
и започнал да следи
какво ще стане по-сетне.

(3) Алпът Ерирей тутакси прошушнал за това
на алп-биката Самор,
тъй като тя била за него
най-любима и красива.

(4) Алпът Джил-Ерирей
бил голям пакостник:
веднъж влязъл в една пещера
и опустошил всичко там.

(5) А тази пещера била
любимото място за уединение на Мар.
Оплакал се Мар на Тангра и Всевишният
разрешил да затрупат входа в пещерата.

(6) Дахус затворил входа с един голям камък...
Някои алпи искали да помогнат на Джил,
който не враждувал с мнозина,
но не могли да поместят канарата от място.

(7) Тогава алпите се обърнали към Самор,
управителката на дома на Мар,
за да го уговори
да прости на Джил.

(8) Мар й казал:

*“Добре, прощавам му,
но не ще се безпокоя
заради някаква си канара!*

(9) *Нека Ерирей,
който сам се напъха там,
сега сам да се измъква
от тази пещера-капан!”.*

(10) Разстроили се алпите,
но Самор не се отчаяла:
уговорила алпа Угер
да нагрее канарата...

(11) Когато камъкът се нагрят,
тя помолила Чулман
да го залее с вода,
което той и сторил.

(12) Канарата засъскала и тутакси се пукнала,
а Джил ловко се измъкнал навън
през тясната пукнатина
и получил прозвището Чалган...

(13) Самият Джил-Ерирей
едва успял да разкаже всичко на Самор
и тутакси забравил за това,
защото бил лековат, безгрижен и вятърничав.

(14) А Самор разказала за волята на Всевишния
на алпа Угер,
защото навремето той
бил неин любим.

(15) Таш-Буга тутакси побързал
да съобщи за това на Баръс,
тъй като с позволението на Мар
Кубар понякога яздел Таш-Буга

(16) и той се надявал,
че за тази услуга
Урус-Бабай повече
ще то щади по пътя.

(17) Когато Кубар бързал,
шибвал Угер с мълнията,
която можела да бъде и Небесно Копие
и Небесен Камшик – Урус.

(18) Не се знае, кое било по-страшно –

копието или камшикът на Баръс,
но Таш-Угез считал, че камшикът
и дори наричал Кубар Урус-Бабай...

(19) Тогава едноокият Кубар не закъснял
да разкаже за волята на Тангра на Джуанъш,
понеже Куян му обещал
да му намери второ око.

(20) Искал Баръс, влюбен в Таук,
да прилича на красивите им деца,
искал да стане истински красавец,
за да не го разлюби Таук...

(21) Палавият Куян-Джуанъш
тутакси извикал новината на Субан,
който в това време бил изпъзлял на едно високо дърво
и не виждал отгоре Давшан.

(22) Искал Куян-Джуанъш
да спечели доверието на Субан-Берен,
за да може в един удачен момент
да открадне от него крилата на Чокър.

(23) А тъй като Субан-Барадж
повече от всичко на света
обичал майка си,
затова й казал всичко.

(24) Турун-Умай, без да се суети,
разказала всичко на мъжа си,
а Мар се разстроил от това,
че не е узнал за това пръв.

(25) Но като се успокоил,
превърнал се в коня Киме
и препуснал да съобщи новината
на своята любимка Арча.

(26) Алп-биката Арча-Магъз
обичала денем в образа на Теке
да пасе на една прекрасна ливада
в страната Арджан.

(27) Като узнала новината от Мар,
алп-биката Теке
побързала да я сподели
с алпа Чокър-Кулюг-Бала.

(28) Някога тя,

изгаряйки от любов към Субан,
търсила да се срещне с Барадж,
но никой не знаел къде е той.

(29) Тогава единствено алпът Чокър,
който знаел много неща,
я избавил и й казал
къде може да се види с любимия.

(30) Тази среща била
много важна за Арча...
За добрината си към нея Чокър бил
възнаграден с важната новина.

(31) Чокър обичал образа на Челбас
и бил също тъй бърз и ловък.
За това, което узнал,
той тутакси съобщил на Таук.

(32) Веднъж Чокър-Челбас,
който преди това бил
своеволния алп Чонър,
се впуснал да гони Арча.

(33) С това той разгневил Мар
и по заповед на тархана на алпите
Чокър бил хванат
и започнали да го съдят...

(34) Съдията Дахус вече се канел
да го осъди на смърт,
когато за него неочаквано
се застъпила алп-биката Таук.

(35) Тя казала на съдията, че тя
била определила среща на Чокър,
но той я объркал с Арча
и затова я подгонил.

(36) Тогава Таук току-що
се била спуснала на Земята;
Чокър й бил харесал
и затова го отървала.

(37) За късмет на Чокър,
Баръс закъснял за съда,
тъй като щом Таук видяла Кубар,
престанала да забелязва всички други,

(38) и ако Урус бе дошъл по-рано,

Таук щяла да гледа само него
и да остане безучастна
към съдбата на Чокър.

(39) Тя не знаела, че Кубар
преди това бил влюбен в Арча,
а Арча вехнела от любов
по брат му Субан Леу-Бабай.

(40) Като не дочакала ответно чувство от Субан,
Арча-Магъз отишла да живее
в имението на Мар - "Балкан", –
където започнала да помага на Бозби.

(41) Тя се държала така скромно
и живеела тъй тихо и уединено,
че дори старият мърморко Мар
я обикнал като родна дъщеря.

(42) Нощем понякога Арча
осветявала със светлината си Луната
и тогава Баръс се превръщал във вълк
и й виел за своята любов.

(43) Но като видял Таук,
Кубар тутакси се влюбил в нея
и без колебание й казал,
че бил виел от любов към нея.

(44) Ето тъй се случва в живота...
Но случайната добрина на Таук
й позволила да узнае
тази много важна новина.

(45) Таук тутакси предупредила
за важното събитие
своя приятел –
алпа Ет-Барак Кебек.

(46) Някога тя била решила
да избяга от дома на Мар,
в който искали
да я омъжат за Чулман.

(47) Но я държали затворена,
защото Мар, недоволен он своеволието на Самор,
се заклел, че Таук ще стане
скромна и послушна девойка.

(48) Денем я следил сам той,

а нощем я гледали Умай-биче
и кротката му любимка –
алп-биката Арча-Теке-Магъз.

(49) Те привързвали към Таук
една невидима нишка
и постоянно я държали
в ръцете си.

(50) Но веднъж през нощта Магъз
се заслушала във воя на Кубар-Бури,
а Таук успяла да се освободи от нишката
и да се измъкне от дома на Мар.

(51) Но в двора на къщата
към нея дотичал Кебек.
Тя го помолила да я пусне,
а той се съжалил и я пуснал.

(52) За това Ет-Барак
също бил възнаграден...
Като узнал важното съобщение,
той успял да разкаже всичко на Дахус.

(53) Отначало Кебек бил
един безпътен алп:
живееел, както си искал,
и крадял добитъка на Мар.

(54) Но веднъж попаднал
в капана на Дахус –
пропаднал в ямата
и се примолил за пощада.

(55) Заклел се вече да не краде
и обещал да се поправи.
Тази гореща и искрена клетва
трогнала сърцето на Дахус.

(56) Дахус едва се справял
с охраната на обширните владения на Мар,
затова той уговорил тархана на алпите
да приеме Ет-Барак на служба.

(57) Така Кебек станал Балкан –
Пазителя на владението на Мар
и се отблагодарил за това
на страшния алп Дахус.

(58) След синовете на Мар

Дахус бил най-уважавания алп.
За това, че той устроил зимата на Земята,
хората го нарекли Къш-Тархан.

(59) Хората го представяли
в образа на бяла сова и бяла камила,
а в най-големите преспи
виждали неговите гърбици...

(60) Дахус поискал да разкаже
за волята на Тангра на Чулман,
но не го намерил...
И побързал към планината Балкан.

(61) Така че в уречения ден
при Балкан дошли
само тези 12 алпа
в своите любими образи.

(62) И Тангра решил тогава:
Нека годините бъдат 12
и нека те носят
названията на образите и имената на алпите.

(63) И нека тези години следват
една след друга така,
в каквата последователност дошли
при планината Балкан алпите:

(64) Самор, Угер-Шегер, Баръс,
Давшан, Берен, Джилан,
Ат, Теке, Челбас,
Таук, Ет, Дахус.

(65) Поръчал Всевишният на Мар
да разкаже за годините на хората,
а Мар възложил това
на своя любимец – Иджик Алабуга.

(66) Усърдният Иджик
пропътувал цялата Земя,
заедно с Джуанъш,
който постоянно търгувал.

(67) Навсякъде, където бил,
той разказвал на хората за годините;
хората го запомнили,
но малцина се вразумили.

(68) Несговорни били хората

и след Зимната Епоха
продължавали да враждуват
с алпите и помежду си.

(69) На първо време Кубар
поддържал и закрилял хората,
разтървавал ги и ги помирявал,
считайки ги за свои потомци.

(70) Но после се уморил –
и без това си имал
толкова много дела –
и вдигнал ръце от хората...

(71) Единствено горкият Чулман
затварял очи за техните пороци
и все още искал да се сприятели
поне с някои от тях.

7. Как Чулман станал с две лица

(1) След като хората го нападнали,
Чулман, потресен от това,
отишъл под водата и то там,
където никой не можел да го намери.

(2) Единствено самият Тангра,
когато си спомнил за него,
тутакси го намерил
в една подземна пещера.

(3) И му възложил
да бъде Тун-Бури –
Дух на Подводния Свят –
една част от Подземния Свят, Тунай.

(4) Така Чулман станал
Господар на Карасу и получил
имената Танъш, Джалъш, Инешдар,
Бак-Мушад, Орбай, Арбай...

(5) Но се знае също, че Умай
обичала да го нарича Джаик
и че братята му го наричали Узбай,
а също Бай-Инеш и Бабай-Инеш.

(6) Джалъш все още се надявал,
че хората ще разберат

за симпатията му към тях
и ще се сприятелят с него.

(7) Няколко пъти той отново
излизал от водата при хората,
но видът му продължавал
да бъде страшен за хората.

(8) Като го виждали децата
умирали от ужас,
а бременните жени
помятали.

(9) А всички останали
с всички сили
се разбягвали и криели
кой къде то може...

(10) Виейки силно от обида,
Чулман се връщал във водата,
където се отдавал на дълбока тъга
и безбрежно отчаяние.

(11) Желаяйки да отвлече Джалъш от хората,
Турун-Умай намерила за него
добра невеста – Бакал,
която наричали също Тиджа.

(12) Тя станала жена на Чулман,
но алпите, които не го обичали,
взели да им се присмиват
и да разпространяват сплетни за тях.

(13) Така те твърдели, че когато Джалъш
пее за Бакал своите песни,
тя само блещи очи
и силно, неприятно квака.

(14) По тази причина алпите
го нарекли Телмерджан,
но често идвали на брега
да послушат неговото свирене и пеене.

(15) Отначало го ласкаели,
за да им попее, но
като се наслаждавали на пеенето му,
отново започвали да го дразнят.

(16) Викали му
да им покаже

своята жена-жабата
и огласяли брека с квакане.

(17) Веднъж на Чулман това му дотегнало
и внезапно изскочил от водата
в образа на могъщия воден бик,
когото наричали Йелбеген.

(18) Алпите-присмехулници се изплашили
и, за да избегнат рогата на Йелбеген,
влезли във водата, а Джалъш
дълго не ги пускал на брега.

(19) Когато дивовете посинели от студ,
започнали да молят Чулман
да ги пусне,
на което Йелбеген им казал:

(20) *“Ще ви пусна само тогава,
когато ми поквакате!”* –
и всички алпи трябвало
да заквакат с пълно гърло.

(21) Като се насмял наволя,
Чулман освободил алпите,
а оттогава дивовете
започнали да се боят от Чулман...

(22) Само Байгал и Иджик
винаги обичали Джалъш:
те често му гостували
в неговия подводен дворец.

(23) Този негов дворец
се намирал в пещерата Ор,
поради което наричали Чулман
понякога с името Орбай.

(24) В компанията на съчувстващите му
Байгал и Иджик
на Чулман му ставало
по-малко самотно.

(25) Благодарният Джалъш
толкова се привързал към тях,
че започнал да счита Байгал за сестра,
а Иджик за свой любим син.

(26) Защото макар Бакал да родила на мъжа си
множество деца,

но почти всички те
били необщителни,

(27) скрили се от всички
в глухите блата и гори
и там станали
мърджалъши и бичури...

(28) От постоянния живот във водата
и от всички неприятности
характерът и на самия Чулман
се поразвалил.

(29) Той започнал понякога да се гневи,
а когато бил
в лошо настроение,
правел разни беди на хората.

(30) Той сътворявал
тези неприятности
с помощта на своя
вълшебен тамър.

(31) Ако Чулман свирел на него
весели песни,
възникнало добро,
а когато тъжн – зло.

(32) Когато тъжният Джалъш
пеел печални песни,
бреговете се сривали
и земята пропадала.

(33) Образуваха се плитчини,
подводни камъни,
разбивали се гредите на саловете
и обшивката на корабите.

(34) Рибата се плашела
и мрежите се късали,
възниквали опасни въртопи и течения,
настъпвали ужасни наводнения;

(35) тогава силните
ставали храбри,
а най-храбрите от храбрите
били обземани от страх.

(36) Тогава хората съжалявали за това,
че не са почитали Чулман,

но било вече късно –
идвала разплатата...

(37) Но тези пристъпи на ярост
не радвали Чулман,
като се поуспокоял, той горчиво съжалявал
за гневните си постъпки.

(38) Веднъж той попитал Умай:
*“Кажми ми защо
хората винаги
до смърт се плашат от мен?”*.

(39) Така му отвърнала Айрам:
*“Когато ти още не се бе родил,
аз си пожелах да се родиш
много добър.*

(40) *И забравих, че във всичко,
според волята на Твореца,
винаги има не само добро,
но и по нещо лошо.*

(41) *Затова ти се роди
с добра душа,
но страшен вид,
който плаши хората.*

(42) *Но отначало аз
не се наскърбявах особено,
нали тогава на света
все още нямаше хора”*.

(43) *“А не може ли малко да се пооправи
моята външност?”* – попитал Чулман,
но Умай-биче отвърнала:
“Това може само Всевишният!”.

(44) Тогава Джалъш се обърнал към Тангра
и помолил Твореца
да направи външността му
не толкова страшна за хората.

(45) Тангра не могъл да му откаже
и придал на лицето му
две изражения наведнъж:
едното приятно, а другото – страшно.

(46) Сега, когато Чулман се явявал
пред хората с добрата си страна,

струвало му се, че те
не се бояли толкова от него.

8. Как се образувал съюзът на Седемте Племена

(1) Междувременно хората
си оставали хора –
в тях доброто и злото
били поравно.

(2) На тях и доброто лице
можело да не им се понрави,
а злобната мутра
да им допадне.

(3) Твърде горди били хората
и много упорити –
не искали да молят Тангра,
искали всичко да постигнат сами.

(4) Хората обичали да спорят,
а където има спор, има и война.
Започвали спора с думи,
а го завършвали със желязо.

(5) А когато се стигало
до жестока война,
в нея се биели всички –
и добрите, и злите.

(6) Обезумели, хората непрекъснато
се биели помежду си,
сякаш мирният живот
не им бил по вкуса.

(7) Най-голямата война,
която се случила между хората,
била войнат на тузите
със сакланските племена.

(8) Преди това тузгарите или тузите
живеели в богатата страна Тамта,
близо до страната Хин,
отвъд която преминава Кара-Корум.

(9) Но ето че веднъж там
от един кладенец изскочил Яга
алпът на съблазните и пороците,

водещи към погибел.

(10) Той придумал тузите да пазят
неговия дълбок кладенец,
пясъкът в който
бил златен.

(11) И тузите без почивка
хиляди години
пазели входа
на този Златен Кладенец.

(12) Щедро ги възнаграждавал
за това
мерзкия Яга Албастъй -
давал им златен пясък.

(13) Отначало тузите
се славели като майстори и учени,
но златият пясък
вселил в сърцата им алчност.

(14) Зарязали тузите
всичките си работи,
и само пазели Златния Кладенец
заради златния пясък.

(15) Престанали да работят
и станали в човекоядци –
изяждали всеки, който
приближавал Златния Кладенец.

(16) За хиляда години спечелили
толкова златен пясък,
че засипали с него
цялата си богата земя.

(17) Под пяска останали
къщите, книгите, работилниците,
но тузите не съжалявали за изгубеното,
защото били обезумели от алчност.

(18) Само една част от тузите, боейки се от гибел
напуснала Тамта и поела към река Тамя,
където живеели алпите-имегени,
които били загубили властта над хората.

(19) Имегените започнали да мразят хората
и се превърнали в зловни човекоядци.
Те превъзхождали хората по сила

и решили да завземат властта над тузите.

(20) Опитали имегените
да надвият тузите със сила,
но за тяхна беда
техен водач бил Боян Локбър.

(21) Локбър или Локър бил
син на алпа Субан,
и бил също тъй силен
като своя баща.

(22) Той повелил на тузите
да тръгнат на бой
и, като избил страхливите,
сам препуснал напред.

(23) Имегените, не очакващи съпротива,
били поголовно разбити
и едва успели
да се скрият в потайни места.

(24) Поискал той да остане
в тази страна,
която нарекъл Тамя,
но Яга го подлъгал.

(25) Явил се Яга –
приятелят на всичко нечисто –
при великия бахадир
и му казал:

(26) *“Ти искаше да извършиши
такъв велик подвиг,
че да му се възхити
дори твоят баща.*

*(27) Но твоята победа
над жалките имегени
не може да бъде славна –
ти си твърде силен!*

*(28) Но ако ти
нападнеш Бирак,
там ще намериши враг,
достоеен за твоята сила!”.*

(29) Решил бил Яга Албастъй
да изправи Локбър срещу Умай,
която имала владения там,

а също и срещу баща му.

(30) Знаел Яга, че Умай
ще се обърне за помощ
към любимия си син – Субан –
и тогава те ще се сблъскат...

(31) Искал Яга да навреди
на Умай-биче и Субан,
а също и да избави злите сили
от опасния Локбър.

(32) Оставяйки половината от тузите
в страната Тамя,
Локбир нахлул с останалите
в страната Агил.

(33) Северната част на Агил е Миджан,
южната е Арджа,
а средната част на тази страна
е Бирак.

(34) Бирак бил назван
по името на дървото Бира,
което растяло тук
в големи количества.

(35) Тази земя била на сакланите,
живеещи на родове, които
се наричали анджи, алджи,
а също и арджан и арман.

(36) Те наричали своите селища
и щитовете си “балта”,
което означавало “*плетеница*”,
и ето защо:

(37) сакланите сплитали от клонки
стените на селищата и щитовете си,
сплитали от клонки те
и обувките, и своите шапки–телпеки.

(38) Те наричали “балта”
и своите съюзи,
защото сключилите съюз
сплитали клонките си заедно...

(39) Една част от сакланите
избягала при появата на тузите:
това били

бирисците и халджийците.

(40) Само 7 племена от сакланите
не се изплашили, а решили
да се обединят и заедно
да се опълчат срещу тузите.

(41) Тези племена се нарекли
по името на едно от тях –
най-голямо племе:
Аз или Азак.

(42) Но сакланите имали
седем пълководци-бийове,
а тузгарите
само един – Локбър.

(43) Освен това едно от племената
напуснало останалите азаки
в разгара на битката –
това били арджайците.

(44) Затова тузите,
които се делели на 5 рода,
успели да разбият сакланите
и те избягали в Макидан.

(45) Тази област на Бирак
се наричала така, защото
там били владенията
на Умай или на саклански – Мак.

(46) Като узнала за това,
Турун-Аби помолила Субан
да прогони тузите
от нейната област.

(47) Но азаките придумали
алпа Субан Трек
да им помогни да прогонят тузите
също и от Бирак.

(48) Излязъл Субан на бой
срещу Локбър
и сакланите тръгнаха с него,
признавайки го за вожд.

(49) Искали сакланите
да измият срама от поражението
и се нарекли “трек”,

както наричали Субан.

(50) “Трек” означавало “Барадж”...
Тръгнали те на бой с вика “Трек!” –
затога тузите оттогава
наричали българите “трек”.

(51) Възхитил се Локбър
на богатырската мощ на Субан
и заговорил с почит
на великия алп:

(52) *“Ти, изглежда, си
велик бахадир.
И моят баща също
е знаменит бахадир.*

(53) *Затога си мисля,
че би трябвало да го познаваш...”* –
но тук Субан го прекъснал,
защото нямал търпение да влезе в бой.

(54) Предложил Субаш на Локбър
да не се погубват хората,
а да определят победителя
в двубой на предводителите.

(55) Съгласил се Локбър,
защото бил уверен в себе си,
и баща и син се сблъскали
в смъртоносен двубой.

(56) Не могъл обаче Субан
да надвие съперника си,
Локбър дори избил
меча от ръцете на баща си.

(57) Тогави Умай-биче
застанал зад гърба на Локбър
със зареден лък
и викнала на внука си:

(58) *“Хей, нечестивецо, виж:
не ще превземеш ти
моите владения,
защото сама ще те поразя!”*.

(59) Локбър се огледал,
а Субан тутакси
грабнал своя меч-чедар

и помолил майка си:

(60) *“Позволи ни да завършим, майко,
а сетне вече решавай
както да правиш по-нататък!”*
и Умай се отдръпнала встрани.

(61) Двубоят отново започнал,
но този път Субан
се оказал по-ловък
и поразил Локбър.

(62) Паднал Локбър,
поразен от меча на баща си,
и казал: *“Жалко, че умирам,
без да съм видял баща си!*

(63) *Той напусна майка ми,
когато бях в утробата ѝ,
но аз не му се сърдя,
нали той е бил воин.*

(64) *Искаше ми се
да приличам на баща си
и да извършвам велики
и славни подвизи.*

(65) *Навсякъде воювах аз,
за да спечеля слава,
мислех си: “Тогава не ще се срамувам
да се явя пред баща си!”*.

(66) *Остави той на майка ми
една байга със знака на Субаш...
а майка ми наричаше баща ми
с името Сарман!”*.

(67) Провикнал се Субаш –
това негово име – Сарман –
знаели само
майка му и жените му.

(68) Разкъсал той доспехите
на гърдите на сина си
и видял там
своята байга.

(69) Разбрал той, че е убил
собствения си син
и горчило заплакал,

ридаейки през сълзи:

(70) *“Не умирай, синко,
нали най-сетне се срещнахме!
Гордея се с това,
че имам такъв син!*

(71) *Когато ти, синко, излезе
на бой срещу мен,
аз бях поразен
от твоята мощ.*

(72) *Помислих си: “Не ми отстъпва
той в честен бой.
Как между хората е могъл
да се роди такъв юнак?!”.*

(73) *Когато се биехме,
помислих си:
“Не е позорно да се умре
от ръката на такъв боец!”.*

(74) *Ти би ме победил –
нали изби вече моя меч,
и ако не се бе разсеял,
щеше да победиш.*

(75) *Защо ли взех аз
своя чедар,
по-добре ти, синко,
да ме бе убил!*

(76) *Така нетърпима е за мен
раната на един детеубиец,
тя ще ме изгаря
докато съм жив!...”.*

(77) *Три дни се били те
и три дни Субан
оплаквал смъртта на сина си –
на страшния Локбър.*

(78) *А воините им при това
стояли един срещу друг
и също ридаели
от жалост към своите вождове.*

(79) *Когато Субан в горест
започнал да дере лицето си
и да се бие до кръв*

със своя камшик,

(80) така взели да правят
и всички воини:
толкова голяма била
скръбта на воините...

(81) Като оплакал сина си, Субан
поставил тялото му на платформа,
а платформата поставил на клоните
на огромния дъб Имен-Дума.

(82) При това той казал:
*“Нека Тангра се разпореди с теб!
Нека Всевишният
те върне на нас!*”

(83) *А аз, в твоя чест
ще добавя към името си
твоего – Боян –
и името на това дърво – Имен!*”.

(84) После алпът казал на хората:
*“Искам в памет
на моя син
вие да станете един народ!”*.

(85) Жалостта размекнала
сърцата на хората
и бившите врагове решили
да станат един народ.

(86) 6-те азакски племена
приели 5-те тузки родове
като седмо племе
и станали една суба.

(87) После тези 7 племена станали
единния български народ,
а отначало, в чест на Локбър
приели името “имен”.

(88) Мястото на гроба на Локбър
било наречено Дума,
а когато дъбът остарял –
Иске Дума.

(89) Оттогава част от именците
започнала да говори
на тузкия език,

наричан локърски.

(90) А останалите именци
продължавали да говорят
на саклански, но приели
множество тузгарски думи.

(91) Затова макар названията
на 7-те именски племена
да се произнасяли различно,
всички именци ги разбирали.

(92) Нека не се забравят
онези славни времена,
когато чедарите се наричаха
също и “бещ” – “мечове”.

(93) Когато беджа
се наричаха и “миджа”,
а кикджанците, обичащи своя вик,
бяха наричани също “тимджан”.

(94) Когато тъшданците
се наричаха и бистанци,
а красивите сабъйци
се наричаха също “кобе”;

(95) когато бързите терджийци
бяха наричани също “биджан”,
а иданците
се наричаха и куляни.

(96) Но тузите
имали 5 наречия,
а сакланите – 2:
агилско и бурджанско.

(97) Затова към тези названия
сетне се прибавили и нови:
към названието чедар –
селма и балма,

(98) към названието “биджа” –
Мен и Тамга,
към названието кикджан –
Хур и Урал,

(99) към названието “тъшдан” –
чебак и масгут,
към названието събай –

кашан и алан,

(100) към названието терджи –
кумък и чапкън,
към названието идан –
тамян и узян...

(101) Заедно със 7-те езика
именците узнали 7-те истини
и във всяко явление
виждали 7 страни.

(102) Това знание направило
именците по-мъдри,
затова съседите им
взели да казват за тях:

(103) *“Никой друг народ
не знае толкова истини,
затова именците могат
да се наричат аскали!”*.

(104) На езика на сакланите
“Мъдър”, “Свят” означавала
думата “балха”, затова
именците били наречен “балхар”.

(105) А своите вождове именците
наричали “балхавар”,
което означавало
“свето-славен”.

(106) Но под влиянието на тузите
тези имена
започнали да се произнасят
като “булгар” и “балтавар”.

(107) Когато Умай-биче
създаде своята държава,
имено именците
тя направила нейна опора.

9. Как Умай изгубила и възстановила своето царство

(1) Веднъж Умай-биче
помолила Тангра за това,
Всевишният да ѝ позволи
да организира свое царство.

(2) *“Не мога да гледам, -
казала тя на Всевишния, -
как мъжете се отнасят зле
със своите жени.*

(3) *Искам да образувам царство,
където никой да не може
да обижда жените,
моля Те да ни дадеш хора!”.*

(4) В отговор от Небесата на Земята
паднал един гердан – синджи –
и се раздал глас:
“Пази този гердан!

(5) *Мънистата в него
са 72; за тях има
също толкова саклански племена,
които ти давам!*

(6) *Докато синджите са цели,
всички тези племена
ще живеят там, където е герданът,
и ще ти се подчиняват!”.*

(7) Умай надянала гердана на шията си
и дошла в една страна,
която оттогава
била наречена Сънджак.

(8) И наистина, онези племена
се събрали в Сънджак
и Турун-Аби можала
да образува Турун-Суба.

(9) Никога не сваляла Умай
гердана от своята шия,
където си мислела,
че ничии ръце не ще достигнат.

(10) Но Яга, разрушаващият
всичко хармонично,
се превърнал в жена
и измамил Умай-биче.

(11) Спечелил доверието ѝ
и веднъж я упоил,
а като заспала,
разкъсал гердана ѝ.

(12) Мънистата се разпилели
по цялата Земя
и 72-те племена
се пръснали по цялата Земя.

(13) За спомен от това, че
се подчинявали на Умай-биче,
някои от тях
се нарекли Синдж.

(14) Българите-именци се върнали
в своя Бирак,
но част от него
била заета от арджайците.

(15) Тогава част от българите
под предводителството на Трьок,
за да не започват война,
отишла в Капдаг и Агарджа.

(16) Арджайците, поразени
от благородството на българите,
си спомнили, че също са азаки,
и не се обособили.

(17) Нещо повече – всички арджайци
от благодатния Агил
започнали да се считат за българи
и да се гордеят с родството си с тях.

;

(18) Когато Умай изтрезняла,
изгичала при Субан
и взела да го моли
да ѝ събере мънистата.

(19) *“Мили ми синко, -
казала тя на сина си, -
тебе те обичам
повече от другите си синове.*

(20) *Нали ти и аз,
мили ми синко,
мой Имен, мой Анджа,
толкова си приличаме!*

(21) *Някога излязох аз
по волята на Всевишния
в образа на змийче – Бала
от ухото на една глава.*

(22) *Оттогава ме
наричат понякога
Балада и това име
ми е много приятно.*

(23) *И ти, по волята на Тангра,
излезе от моето ухо,
затова понякога аз
те наричам Балджа.*

(24) *Твоят син Джам-Иджик Балабуга,
чието име хората,
преправиха в “Алабуга”,
също излезе от ухо...*

(25) *Заради моята любов, синко,
помогни ми да събера
поне една част от хората,
иначе ще се опозоря!”.*

(26) *Трогнат от сълзите на майка си,
Субаш се превърнал в Карга,
за да вижда мънистата
и полетял по света...*

(27) *Но повечето племена
така изкусно били скрили
своите мъниста, че алпът
намерил само мънистото на именците.*

(28) *Той го отнесъл в Сънджак,
но 7-те племена
не го последвали –
силата на мънистата била изчезнала.*

(29) *Взел тогава Субан да моли хората:
“Подчинете се на Умай!”, -
но хората отказали
и казали защо:*

(30) *“Измъчихме се при нея,
живеехме в глад...
Ако при нея имаше храна,
щяхме отново да ѝ се подчиним!”.*

(31) *Тогава хората още не отглеждали
нито крави, нито коне...
Решил Субан да научи хората
да ги опитомяват и използват.*

(32) Но в замяна
помолил хората
да се подчинят на майка му
и те се разколебали.

(33) В края на краищата
половината от именците
се съгласила да се подчини
и да отиде в Джеремел.

(34) Там Умай решила
да създаде новото си царство.
А Джеремел се намирал
между Бури-чай и Шир...

(35) Крави и коне
имало много на Земята,
но когато алпът взел да ги търси,
намерил само няколко коне.

(36) Той научил хората
да ги отглеждат и използват,
но на тях им трябвали
също и крави.

(37) А всички крави
били пленени от Албастъй,
за да храни злите алпи
в пещерата Абдере.

(38) За да разбере, какво се е случило,
Субан решил
да се превърне в бик
и да види какво ще стане.

(39) Но преди
да се превърне в бик,
Субан-Субаш помолил
своя син Джам-Иджик:

(40) *“Въоражи ловците,
научи ги да яздат,
и чакайте вест от мен, -
може би ще сте ми нужни!”*.

(41) Иджик изпратил при Хурса
своя син, -
могъщия богатир Шура, -
да го учи на своя занаят.

(42) Като се обучил,
той се върнал,
и като въоражил конниците,
направил ги силни.

(43) Той също научил хората
да правят кавес или кумъс,
заради което го нарекли
Кавес или Кумъс-Шура.

(44) Тогава конниците му казали:
*“Ти си нашият пръв тархан,
и заради твоето майсторство
ние те избираме за багъл!”*.

(45) Така Кавес-Шура станал
първия на земята
багъл и тархан, -
нека това не се забрави!

(46) Приготвили се те и взели да чакат
вести от Субаш,
а той, превръщайки се в бик,
попаднал в беда.

(47) Когато пасял на полето,
пред него се появила
една прекрасна имегенка
и Субан обезумял...

(48) Залюбувал се алпът на девойката,
забравил за опасността,
а една друга имегенка
го погълнала.

(49) Като видели, че Субан
не изпраща вести,
хората се разтревожили
и тръгнали да го търсят.

(50) За да ускорят
търсенията на Субаш-Барадж,
Иджик направил “бугари” –
изображения на бик.

(51) Тези кръгове Иджик окачил
на шията на конниците,
затова българите се наричали
и с името на кръговете – “бугари”.

(52) Той им наредил да препускат
по всички краища на Земята
и да питат хората,
дали не са го виждали?

(53) Хората се разпръснали,
но нито един човек
не им казал къде да търсят
алпа Субан-Субаш.

(54) Когато хората отново се събрали
и казали за това на Иджик,
то той се натъжил
и горчиво заридал.

(55) Тогава всички внезапно чули
гласа на дървото Кашан,
което било алп-биката –
сестрата на Иджик – Кашан.

(56) Когато Субаш изоставил
нейната майка и нея,
тя така се затъжила,
че Всевишният я съжалил.

(57) Тангра я превърнал
в дървото Кашан,
а сълзите ѝ –
в горчиви плодове...

(58) Кашан-агадж казала
на своя брат: *“О, Иджик!
Аз научих от растенията,
че баща ни е в пещерата Абдере.*

*(59) Погълнала го е
една мерзка имегенка –
тя се крие в Абдере
с другите нечисти сили.*

(60) *Там мерзкият Яга-Албастъй
отглежда нечистите твари...
така че ще са ви нужни
много сили!”*.

(61) Тя посочила пътя на хората
и те се понесли натам.
Но по пътя Иджик
смутено казал на Кавес:

(62) *“Не мога аз, синко,
да участвувам в боя,
защото не мога да убивам
нито човек, ни комар!*

(63) *Ако ти можеш – поведи
атаката срещу злите сили,
а аз ще се отдръпна
по време на боя настрана!”*.

(64) Кавес заплакал, защото обичал
своя баща
именно за неговата
неизказана доброта.

(65) *“Бъди спокоен, татко!” –
казал той на Алабуга. –
“С радост ще поведе
конниците срещу нечистите сили!”*.

(66) Приблизиха те пещерата,
но нечистите тъй се били укрепили,
че отблъсквали всички
атаки на българите.

(67) Един път, наистина,
успели да нахлуят вътре,
но тутаки
се втурнали назад:

(68) Пещерата била изпълнена
не само с нечисти сили –
с мерзки имегени,
йореги и убъри,

(69) но също и с добитък –
с конете и кравите,
събрани от Яга
от цялата Земя,

(70) а също и с изпращанията
на горките животни,
на злите алпи
и на самия Яга!

(71) В тази зловонна тиня
българите взели да затъват
и затова побързали
да се измъкнат от пещерата.

(72) Кавес едва не заплакал
от пълно отчаяние,
но Иджик му казал:
“Не тъгувай, синко!

(73) Докато се биехте юнашки,
аз тук размишлявах
с какво да ви помогна,
и май че го измислих.

(74) Тук наблизо тече
една планинска река;
трябва да пробием от нея към пещерата
направо в скалата един жлеб;

(75) сетне трябва да преградим
тази река и тогава
водата ще потече по жлеба
и ще изнесе всичко от пещерата.

(76) Когато изнесе от пещерата
нечистите сили навън,
тогава ще може
те да бъдат хванати!”.

(77) Кавес се зарадвал и бързо
пробил този жлеб –
на това се бил научил
също от Хурса-Кайнарджи.

(78) Хората преградили реката
и водата, потичайки в пещерата,
изнесла от нея надолу
всичко, което било в нея.

(79) Тогава хората на Кавес
събрали закуп нечистите,
а той взел да ги удря
с камшика на дядо си.

(80) От всеки удар
на този камшик,
падали бездиханни
по сто зли алпа.

(81) След един удар
от една имегенка
изскочил Субан –
жив и невредим.

(82) Заедно с него
българите изтребили
сбирщината нечисти,
само Яга успял да избяга...

(83) Субан похвалил българите,
а Кашан прегърнал
и й обещал по-често
да се вижда с нея.

(84) От радост Кашан
отново заплакала,
но сълзите й вече
били сладки гроздове...

(85) Субан дал на хората
много добитък
и научил именците
да отглеждат и използват кравите.

(86) А Кашан-Агадж
дала на хората филизи
и научила българите
да отглеждат гроздето.

(87) След всичко това
половината именци
се преселили, както обещали
от Бирак в Джеремел.

(88) Там Турун-Аби
възстановила своето царство
под названието Аскал-Суба
или Бурджан-Суба.

(89) Тук част от именците
приела името “бурджан”,
защото столицата на царство Бурджан
се намирала на река Бурджан.

(90) С времето това название
станало още едно
име на всички българи
и било приятно за тях.

10. Защо българите напуснали царството на Умай

- (1) За първи полководец на Бурджан –
Ага-мумин –
Турун-Аби назначила
храбрия Кавес.
- (2) Благодарение на него Бурджан
се превърнал в могъщо царство
и пределите му
бързо се разширявали.
- (3) Племето галидж, опитало се
да попречи на това,
било разбито от Кавес
и избягало на Запад.
- (4) Оттогава Кавес
бил наричан и Галидж,
а галиджийците – джулахци,
по името на техния предводител...
- (5) А своите владения в Макидан
Умай-биче наредила
на Алабуга да ги пази
и той отишъл там.
- (6) Когато минавал през Бирак,
видял, че именците
нямат владетели
и воюват помежду си.
- (7) *“Да си бяхте избрали
един добър владетел,
щяхте да живеете дружно!”* –
посъветвал ги Иджик.
- (8) *“А как да намерим
добър владетел?”* –
попитали го именците
и получили такъв отговор:
- (9) *“Съберете жслаеците да управляват
и устройте състезание –
нека да половуват
и да половят риба!*
- (10) *Който улови
най-големите животни и риби,
той, значи, ще бъде
и най-добър владетел!”*.

(11) Решили трек-сакланите
да последват съвета му:
прекратили войните си
и устроили състезание.

(12) Алабуга искал
да продължи нататък,
но трек-сакланите
му рекли:

(13) *“Не, почакай,
добри човече,
ти ни даде добър съвет,
затова също се състезавай!”*.

(14) Когато бил ловът,
Алабуга хванал
с голи ръце
един огромен булут.

(15) А когато бил риболовът,
Джам-Иджик хванал
с голи ръце
една огромна риба биртъш.

(16) От учудване именците
зяпнали уста
и тутакси го избрали
за свой първи владетел.

(17) Започнал Алабуга да царува
под името Биртъш,
защото улавянето на рибата
му отворило пътя към властта.

(18) Той царувал и съдел в Бирак
така честно и справедливо,
че именците го нарекли
Атикай и Аспандиар.

(19) Наричали Иджик също и
Ак-Билиш и Арджа,
а с всичките тези имена
именците наричали и Бирак.

(20) Когато той веднъж
отпътувал от Бирак,
целият народ на страната
излязъл да го изпрати.

(21) И всички – от мало до голямо, -
когато преминавал,
ридаели, хълцайки,
сякаш били изгубили баща си...

(22) А защо Алабуга
изведнъж напуснал Бирак,
където всички го обичали?
Ами ето защо:

(23) От Джеремел дошла вест
за гибелта на Кавес,
който бил за него
по-скъп от всичко на света.

(24) Тутакси тръгнал Иджик
за Джеремел, за да узнае
как се е случило това
и по пътя... се срещнал с него!

(25) Проливал Иджик по пътя
горчиви сълзи,
а сега от радост
заридал още по-силно.

(26) Прегърнали се бащата и синът
и Алабуга попитал
своя син Кавес-Шура
какво се е случило с него.

(27) И разказал Кавес на баща си:
“В новото си царство
Умай-биче запази
стария закон.

(28) Според този закон
всички жени от царството
можеха сами
да си избират мъже.

(29) Мъжете бяха
недоволни от това,
но до известно време
се примиряваха в това.

(30) В това царство аз бях
ага-мумин на войската,
а моят брат Кан-Тулук
беше само мумин.

(31) Завиждаше ми моят брат,
но аз не знаех за това:
нямаше кога да забележа,
тъй като воювах с нечистите.

(32) По времето на Локбър тези халджавъзи
се бояха да се покажат
и живееха спокойно в Тамя,
в земите, оставени им от тузите.

(33) А като загина той, нечистите
поробиха тамошните тузи
и се опитаха да изтребят
народа синдж-саклан...

(34) Аз се сражавах с халджавъзите
със своя чуден чук,
разбиващ всичко и всички,
който ми подари Хурса...

(35) Самият Нар-Мар ни помагаше
във войните с халджавъзите –
петел кукуригаше от небето,
когато ни заплашваше опасност.

(36) Нали Айрам-биче нарича
своя мъж Кураз,
а той нея с любов –
Балада и Умай-кош...

(37) Самата Умай-биче
ме ожени
за първата красавица на царството –
несравнимата Карин.

(38) Създаде я тя
от една снежна пряспа
и затова не биваше
да стои до огън и на слънце.

(39) Обичах аз жена си – тя бе
за мен по-красива
от всички жени, раждани
някога на Земята.

(40) Толкова я обичах,
че тя бе постоянно
пред очите ми,
където и да гледах.

- (41) В най-страшните битки
мислех не за смъртта,
а за това как по-скоро
да се върна при жена си...
- (42) Във войните завземахме
огромна плячка,
защото Яга даваше много злато
на нечистите, за да воюват с нас.
- (43) Мъжете използваша плячката
да украсяват доспехите си,
а аз – за украшения
за своята жена.
- (44) Като видяха това
другите жени от царството,
те също поискаха от мъжете си
скъпи украшения.
- (45) И мъжете, от страх
да не загубят жените си,
взеха да се стремят към походи,
за да пленяват плячка за жените си.
- (46) Заради войните занемарихме
своите стопанства,
почнахме да живеем по-зле,
но жените бяха по-важни.
- (47) Но всичко това бе нищо
и ние свикнахме с войните,
а за един жалък-беден живот
все пак ни стигаше.
- (48) И най-вече – на нашата Умай
всичко това й харесваше:
тя обичаше, когато мъжете
доставят радост на жените си.
- (49) Но ето че веднъж Умай
ми нареди да убия
родния си брат,
казвайки ми тъй:
- (50) *“Гаданието показва,
че един от вас сега
трябва да умре, иначе
ще се разруши моето царство.*

(51) Гаданието показа също,
че брат ти желае
да получи твоята жена
и ще я отведе, ако се забавиш.

(52) Понеже повече обичам тем,
реших да запазя твоя живот,
а за това
ти трябва да убиеш брат си”.

(53) Но аз отказах
да извърша това убийство
и скоро жена ми
ме напусна и отиде при брат ми.

(54) По-късно вече узнах,
че го е направила
по заповед на Умай-биче,
която искала да скара нас, братята.

(55) Отново Умай-Аби
ми предложи
да убия брат си,
но аз отново отказах.

(56) А се оказа, че брат ми,
за да получи жена ми,
се съгласил да ме убие
и го направи на един поход.

(57) Когато Мар-Кураз ни посочи
къде се намира врагът,
тръгнахме ние с брат ми на поход
срещу имегените и убърите.

(58) Решихме: “Ще нападнем
от две страни халджавъзите!”,
но когато аз нападнах,
брат ми остана на място.

(59) Но и без него аз
успях да разбия халджавъзите –
една част от тях загина,
а другата се скри в една пещера.

(60) Ние поставихме край пещерата
силна стража и решихме
да подремнем, а след почивката
да довършим халджавъзите.

(61) Аз заспах, а моят брат,
само се престори на спящ,
и като издебна времето,
взе нож и с него ме уби.

(62) Той толкова се зарадва
на моята смърт,
че не довърши врага,
а побърза към жена ми.

(63) Моят син Джам
помоли Турун-Аби
да осъди жена ми
и да ексукутира братоубица.

(64) Но Умай-Кош отказа
да го направи
и тогава почти всички мъже
напуснаха нейното царство...

(65) В царството на Турун-Аби от мъжете
остана само Кан-Тулук
с няколко мъже – те
не пожелаха да оставят жените.

(66) Но той бе нелош воин
и като въоражи част от жените,
останали без мъже,
успя да отблъсне нечистите.

(67) Тогава скверният Яга
решил да го погуби,
за да помогне на халджавъзите
да разрушат царството на Умай.

(68) Той урочасал огъня
и направил от него пояс,
подобен на златен,
и го продал като търговец на Карин.

(69) Тя, възхитена от пояса,
побързала да го опаше,
а той тутакси пламнал
и тя се разтопила.

(70) Кан-Тулук от мъка
зарязал всички дела,
започнал да пие и небрежно
да ръководи войските.

(71) Веднъж халджавъзите успели
да му устроят засада,
а той от невнимание
попаднал в нея.

(72) Халджавъзите го убили
и закопали в земята така,
че никой
да не го намери.

(73) Но аз намерих останките му
и помолих Мар
да помоли Тангра
да възроди брат ми на Земята.

(74) Тангра се смили
и по волята на Всевишния
Кан-Тулук стана
абай на кан-тулуците.

(75) Така почнаха да наричат
алпите, създадени от Тангра
от нечистите духове
на редките душегубци.

(76) Кан-Тулук Абай поставя в кожи
душите на умрелите злодеи,
които са убили свои роднини
или невинни хора.

(77) После той отнася
тези кожи в Макидан,
където ги оставя на Умай
в нейните любими места.

(78) Полегне тя на кожата –
и те оживяват,
изпълват се с кръв
и се превръщат в кан-тулуци.

(79) Не могат кан-тулуците
да не проливат кръв –
търбухът им я иска,
но накрая те се пръсват...

(80) След гибелта на Кан-Тулук
халджавъзите поведоха
сто тумена тузи
срещу царството на Умай.

(81) В жестоката сеч
паднаха защитниците на царството,
нали те бяха
много по-малко от враговете.

(82) Пленените жени враговете
впрегнаха голи в каруците
и с тях докараха
плячката в станове си.

(83) След това халджавъзите
се нахвърлиха върху пленничките
и без всякаква жалост
изядоха нещастниците...

(84) Макар тузите да участваха
по неволя в тази война,
Умай все едно
ги наказва –

(85) наложи в сърцата им
такова проклятие:
*“Нека жените на тузите бъдат
своеволни и свадливи!”*.

(86) Оттогава тузгарите
не можаха повече да образуват
силни суби, защото техните жени
разцепваха единството им със своите свади.

(87) Започнаха да се считат дивите тузгарки
за най-лошите жени,
защото не искаха да се съобразяват с никого
и се стараеха да подчинят мъжете на себе си...

(88) Тъй казваха хората за тях:
*“Всеки може да избегне
бедата си, освен тузът,
защото бедата му е неговата жена!”* ...

(89) А мъжете, тръгнали с Джам
от Турун-Суба,
отидоха н Сънджак
и решиха да се заселят там...”.

(90) И с това Кавес
завършил своя разказ
и заедно с баща си тръгнал

за Събан за да си почине.

11. Как се образувало царството на българите в Сънджак

(1) А ние пък да разкажем
какво се случило нататък
с българите на Джам –
както са разказвали преди нас...

(2) Българите останали в Сънджак
защото тукашното племе –
шан или канджар –
ги посрещнало с радост.

(3) То предложило на българите земя
и се съгласило да им се подчини,
ако българите се заселят тук
и ги защитят от враговете.

(4) Като помислили, българите
решили да застанат
начело на Сънджак
и провъзгласили царството Булгар.

(5) Избрали асите за свой цар
най-достойния – Джам,
който ги довел тук
и предложил да останат тук.

(6) Побил Джам знамето
до своята юрта
и почнал да очаква идването на шаните,
за да положат клетва.

(7) Сеद्याл час, сеद्याл два,
сеद्याл три – никой няма.
Взело да се стъмва и разбрал той,
че никой не ще дойде.

(8) Цяла нощ Джам
не мигнал от обида,
а рано сутринта
отишъл при шаните.

(9) Като дошъл при тях
попитал техните бийове:
“Защо не дойдохте
да ми дадете клетва за вярност?”.

(10) А бийовете рекли:
*“Ние искахме, но нашият аскал
забеляза, че вие не искате
да останете тук завинаги:*

(11) *защото вместо
да построите къщи,
които не могат да се отнесат,
вие оставате в походните си шатри.*

(12) *Ако дойде враг,
вие бързо ще се вдигнете
и ще си отидете,
а ние ще останем в къщите”.*

(13) Разбрал Джам своята грешка
и наредил на част от българите
да си построят къщи
за живот на едно място.

(14) Къщите били построени
и се образувал град,
но отново никой не дошъл
да положи клетва.

(15) И отново Джам отишъл
при съседите-шани,
а бийовете им отвърнали
така на неговите упреци:

(16) *“Ние вече искахме да дойдем,
но нашият аскал Сузрука
ни каза:
“Не бързайте да ходите!*

(17) *Защото не е трудно да се издигне град,
трудно е да бъде удържан.
Ако българите го удържат,
тогава ще им дадем клетва!”.*

(18) Удивил се Джам
на мъдростта на Сузрука
и се върнал у дома
да укрепи града си.

(19) Тъкмо го укрепил
и Джамбул бил нападнат
от войската на халджавъзите,
която обсадила града.

(20) Враговете били толкова много,
че от стените
се виждали само
гълпите нечисти и тузи.

(21) Дълго и жестоко се сражавали
с враговете българите,
но ето че взели да отслабват
дори и най-силните.

(22) А между защитниците
бил и Надж-Наджи –
малкият син на Джам,
любимец на алпа Чулман.

(23) Веднъж той паднал във водата
и бил спасен от Джалъш,
защото момчето успяло да извика:
“Дядо Арбай, спаси ме!”.

(24) Когато Чулман
помолил Наджи да каже
за какво мечтае,
искайки да го зарадва,

(25) тогава Наджи казал:
*“Винаги съм мечтал
да се побратимя с теб
и да си разменим имената!”*.

(26) Побратимили се те – и хората почнали
да наричат Наджи също и Арбай,
а Чулман – също и
Наджи и Бабай-Надж.

(27) Момчето така допаднало
на сташния Чулман,
че той му подарил
своята вълшебна свирка.

(28) При това той
му обяснил:
*“В свирката може да се духа
и от двете страни.*

(29) *Духаи ли от едната страна –
ще има веселие и танци,
а от другата – всички като стадо
ще тръгнат след теб”*.

(30) Когато българите започнали
да се подготвят за последния бой,
Арбай отишъл при баща си
и му разказал за свирката.

(31) Баща му го помолил
да посвири на него
и се убедил, че свирката
наистина е вълшебна...

(32) Тогава той наредил
на всеки българин
да запушат ушите си
и да се приготвят за излизане.

(33) Когато на сутринта врагът
тръгнал на пристъп,
момчето засвирило
и враговете почнали да танцуват.

(34) Излезли тогава от града
всички български воители
и изтрепали тайнцъорите –
никой от враговете не се измъкнал...

(35) Дошли тогава шаните
в града на Джем – Джембул
и му дали
клетва за вяност.

(36) Тогава се запознал царя
със Сузрука, сина на Ръш-деде
и без колебания
го назначил за капаган.

(37) Оттогава българите
наричат умните капагани
също и канджари –
нали Сузрука бил шан...

(38) На веселия пир
по случай победата
Джем видял Сандух –
дъщерята на Сузрука и бил поразен.

(39) Шан-канджарите били
базинско племе,
прогонено от планините
от своите съседи.

(40) И като всички базинци
се славели
с красивите си девойки,
но Сандух била по-красива от всички.

(41) Поискал Джам ръката на Сандух,
а Сузрука му казал:
*“Нека и твоите воини
си избераат невести от нас.*

(42) *Защото ние видяхме,
че вие сте народ от бахадири
и ще бъде славно, ако
красотата се сроди със силата!”.*

(43) Когато всички българи си избрали
невести от шаните,
Джам казал:
“А сега да направим тъй:

(44) *Да тръгнем на поход срещу врага,
нали според българския обичай
женихът трябва преди сватбата
да покаже своята храброст!”.*

(45) Нахлули българите
в земята Тамябаш
и разгромили готовата за набег
войска на халджавъзите.

(46) Но по обратния път
отново нападнали българите
злобните халджавъзи
и нямал край броят им.

(47) А силите на българите
вече се изчерпвали,
а и почти всички
били ранени в сраженията.

(48) Приготвили се българите за смъртта,
и изведнъж всички видяли,
че срещу нечистите
препуснал малкият Арбай.

(49) Придумал бил той един воин
тайно да го вземе в похода
в своите дисаги –
искал да погледа битката.

(50) А като видял,
че работата тръгна на зле,
тихо излязъл от чувала
и препуснал с резервния кон.

(51) Като приближил нечистите,
Арбай засвирил на свирката.
Българите нищо не чули,
защото вятърът духал срещу врага.

(52) Затуй пък чули свиренето
мерзките халджавъзи
и последвали Арбай,
който тръгнал към едно езеро.

(53) Като свирел, той влязъл в езерото,
като успял да викне на Чулман:
“Дядо *Наджи*, *спаси ме!*” –
и Джалъш го спасил.

(54) А халджавъзите, които влезли във водата,
следвайки Арбай,
всички до един се издавили
и такъв бил техния край.

(54) Оттогава това езеро
станало солено и безжизнено
и го наричат и до днес
Езерото на Халджавъзите...

(55) Върнали се българите
с голямо ликуване.
Те показали своята храброст
и станали желани женихи.

(56) Победителите взели за жени
най-красивите девизи, -
нямало за тях
по-желана награда!

(57) В един ден българите направили
наведнъж 50 хиляди сватби –
никога българската земя
не е виждала такъв байрам.

(58) И станали шаните българи –
влезли в родствените родове,
а българските жени станали
украшение на Земята.

(59) Оттогава станало обичай у българите
да наричат най-красивите девойки
с имената на племето шан –
Сандух или шан-къзи...

12. Джам построява Сандугач и запалва огнището Аратеб

(1) Жена на българския цар Джам-деде
станала дъщерята на возна на шаните,
внучката на Ръш-деде –
несравнимата Сандух.

(2) В нейна чест Джам
направо на мястото на сватбения пир
построил прекрасна каменна столица
и я нарекъл Сандух-Касе.

(3) Но много скоро на този град
почнали да казват Сандугач,
защото в него имало много градини, а в тях
пеели – един по-добре от друг – славеи.

(4) Една градина край царския дворец
била особено красива:
тя се разполагала на склона на един хълм,
който се спускал надолу стъпаловидно.

(5) По тези стъпала
сред разнообразните дървета
се разполагали красиви,
оцветени беседки.

(6) А от върха на хълма
към подножието му
течали по стъпалата
чистите води на Иджим.

(7) Затова и цялата тази градина
я наричали Иджим...
Оттогава българите считали,
че Иджим – това е Райската градина...

(8) В тази градина често се чувало
и чудното пеене на самата Сандух,
затова хората я нарекли

Сандугач-хатън.

(9) Когато на Джам и Сандух
се родил син,
нарекли го Янаръш
в чест на Ръш-деде.

(10) На празника по случай
раждането на Янаръш
Джам казал на Сузрука:
“Малък е нашият народ.

(11) *А бих искал
да направя българите
велик народ,
но не зная как да го направя!*”.

(12) На това Сузрука отвърнал:
“Според нашите поверия
за това трябва
да запалиш в огнище вечен огън.

(13) *Но такъв има
само на едно място –
в дълбока пещера
под планината Гидж.*

(14) *И само малцина алти
могат да се доберат дотам,
а кой може да вземе огъня –
това никой не знае*”.

(15) Помислил Джам
над думите на аскала
и решил да тръгне
да търси Алабуга.

(16) Базините притежавали
Пещото Дърво – Ератът,
по името на което
някога наричали книгите.

(17) Ератът разказало на Джам
къде да търси дядо си
и той веднага тръгнал
към Иджик в Събан...

(18) Като намерил Алабуга,
Джам го помолил
да получи за огнището на българите

малко от вечния огън.

(19) Същевременно той узнал
от добрия Иджик
как да построи
огнището за вечния огън.

(20) Алабуга успял
да се промъкне в пещерата
под планината Гидж и да вземе
малко от вечния огън.

(21) А докато той
ходил за него,
Джам построил край Джамбул
едно голямо огнище.

(22) Огнището поставили до
един чист извор и горичка
и една уба с меч
на самия връх.

(23) Защото, както обяснил Иджик,
*“Край вечния огън
трябва да има място
за великите алти:*

*(24) извор – за Чулман,
уба – за Кубар,
и горичка – за Субан:
нека и тримата бъдат доволни!”*.

(25) Затова, когато Иджик се върнал
с неугасимия огън,
те запалили огнището
и го нарекли Аратеб.

(26) Като чули останалите
сънджакски вождове
за запалването в огнището
на вечния огън,

(27) те тутакси дошли
в благословения Сандугач
и се подчинили на Джам:
така целият Сънджак станал Булгар.

(28) Наричали го още
Бурджан, защото родът бурджан
тогава бил главният

сред сънджакските българи.

(29) А после започнали да наричат
Сънджак също и Къркан;
това се случило при Джам
и ето как.

(30) Когато нечистите разгромили
Турун-Суба в Джеремел,
40 възрастни българки
успели да останат живи.

(31) Както и всички българки
от Турун-Суба,
те се наричали
умайджанки.

(32) Дошли тези умайджанки
при Айрам Умай-биче
и й казали: *“Ние искаме
да продължим да ти служим!”*.

(33) Но Турун-Аби, разстроена
от гибелта на своето царство,
им казала, че вече са стари
и не могат да й служат.

(34) Тогава тези 40 умайджанки
отишли в Сънджак
и помолили от Джам
да им даде някакво владение.

(35) Джам не могъл да им откаже, -
нали жените били
родственици на неговите българи
и им дал една част от Сънджак.

(36) Там те построили
непрестъпната крепост Канджар,
където имали една пещера,
свързана с морето.

(37) Българите, чувствайки вината си
пред тези жени,
им оказвали
всячески уважение.

(38) Но 40-те умайджанки,
като поживели малко там,
веднъж се събрали

и заедно решили:

(39) *“Служили сме на Умай-биче
през целия си живот, -
в това ние виждахме
смисъла на нашия живот.*

(40) *Но ето че настъпи време,
когато не можем повече
да служим на Артимес,
значи, няма и смисъл да живеем!”.*

(41) Изкачили се на една висока скала
и се хвърлили от нея на земята...
Там, където паднали телата им,
бликнали 40 извора.

(42) Тези извори дали живот
на 40-те канове-реки на Бурджан,
затова земята на българите
била наречена също и Къркан.

(43) Тези реки потекли към езерото,
което нарекли Умай-Гиджа;
узнала за това Турун-Аби
и съжалила за постъпката си.

(44) В памет на тези умайджанки
оттогава Умай-биче започнала
да взема на служба при себе си
40 красиви и смели девойки...

13. Как Иджик помогнал на българите

(1) По-късно, пак при Джам,
бедствие сполетяло българите,
но Алабуга ги спасил –
сега ще разкажа за това.

(2) Бедствието изпратила Умай:
била обидена на мъжете,
за това, че те
били напуснали нейното царство...

(3) Докато траела войната
на българите с халджавъзите,
тя не се намесвала,
а дори се радвала:

(4) защото и едните, и другите
според нея
били виновни
за гибелта на Турун-Суба.

(5) Но когато българите
надвили нечистите,
Умай придумала Улят
да изпрати мор на българите.

(6) А за да не би Алабуга
да помогне на българите,
тя отново го изпратила
да пази халджиите в Макидан.

(7) Улят изпратила мор
и почти целият добитък
на българите измрял и хората
почнали да измират от глад.

(8) А в Тамя тогава живеело
тузкото племе на Макай
и неговите братя и сестри –
деца на убър и имегенка.

(9) Те живеели тихо,
бойки се от това,
че българите отново ще дойдат
и ще ги изстребят.

(10) Но ето че жената на Макай –
една злобна убърка, -
узнала за мора в Булгар
и взела да подтиква мъжа си:

(11) *“Добитъкът на аскетите измря
и те гинат от глад,
а ти не се бави, а веднага
се пресели при азаките.*

(12) *Тук няма какво да очакваме,
освен нападения от твоите роднини
и войни заради парче пасбище...
Тъй че давай да се преселим там!”*

(13) Макай не искал на заминава, -
нали бил нападал Сънджак
и се боял, че ще го познаят,
но жена му го принудила и той така и направил.

(14) Когато веднъж се опитал
да я вразуми със своя камшик,
тя самата го нашибала с бича
и той, спасявайки живота си, се съгласил с нея...

(15) И наистина, за едно малко стадо добитък,
дадено на Джам и на съседите-синджийци,
племето на Макай получило разрешение
да се засели в Къркан.

(16) С помощта на малки подаръци,
а също и нападения срещу съседите,
вината за които Макай
хвърлял върху другите съседи,

(17) бият на тузгарите успял
да привлече на своя страна
и да скара помежду им
значителна част от синджийците

(18) и да разколебае властта на Джам
до такава степен,
че от 17-те синджийски племена
16 станали ненадеждни.

(19) Само джираките или чирмъшите
останали верни на Джам,
макар да страдали от глада
повече от другите...

(20) За щастие, Иджик все пак узнал
за бедата на българите и решил
да научи хората на земеделие,
за да ги спаси от гладна смърт.

(21) Намислил той освен това
да прекрати свадите в народа
като раздели хората
според вида на техните занимания.

(22) Алабуга, който се прославил
като покровител на българите,
помолил Хурса да изработи няколко предмета
от небесни материали.

(23) Хурса охотно се съгласил
да помогне на Иджик-Алабуга
и ги изработил в своята ковачница
на върха на планината Ал-Бурджан...

(24) Когато тези предмети били готови,
Алабуга се уговорил с Хурса,
че по даден от него сигнал
ще ги хвърли от планината Ал-Бурджан.

(25) А Субан пък Иджик помолил
за един ден да полети като беркут
над земята на българите
и да му съобщи за видяното.

(26) По това време
бащата и синът били станали много близки:
отново трепнало в душата на Субаш
чувството на бащинство.

(27) За да общуват помежду си
не им трябвало да бъдат на едно място –
те узнавали за мислите на другия,
дори когато били далеч един от друг.

(28) Освен това Алабуга
измолил от баща си временно
две пленени от него убърки
и неговият жив бич.

(29) Само с този бич,
страшен за нечистите,
можело да бъдат подчинени
убърите и имегените.

(30) Отишъл Алабуга с убърките
в земята на българите и в полето
намерил това, което търсел –
стария бий на джираките Чирмъш.

(31) Преди това той го бил виждал,
когато посещавал неговия батавъл,
и знаел, че старата му жена
нямала деца.

(32) Знаел също и че старците
понасяли с мъка това
и неведнъж били молели Тангра
да им изпрати от Небето деца.

(33) Това племе вече било
останало почти без добитък
и старецът с част от хората
бил тръгнал да търси препитание в полето.

(34) Като отишъл в полето, от глад
Чирмъш започнал да яде трева...
Внезапно той се почувствувал сит
и задрямал направо на земята.

(35) Алабуга заповядал на убърките
да се превърнат във волове
и с всички сили викнал: “Ей!”,
което било сигнал за Хурса...

(36) От вика старецът се събудил
и видял как от небето
паднал огнен плуг
точно до него.

(37) Когато плугът изстинал,
старецът се приближил до него
и видял върху него момче,
голямо колкото кутре.

(38) В това момче се бил преобразил Иджик.
Той наредил на Чирмъш
да впрегне воловете в плуга
и да изоре полето.

(39) Сетне обяснил на стареца
как трябва да разпръсне по изораната земя
семената на растенията, които бил ял,
и как да събере бъдещата реколта.

(40) *“Едно посято зърно
ще даде много зърна.
От тях ще изпечете хляб
или ще сварите каша.*

(41) *Излишъкът, ако има такъв,
ще размените за месо и други неща
и така ще се спасите от глада”, -*
казал Алабуга на стария бий.

(42) Вождът на джираките
безропотно му се подчинил,
защото бил поразен
и още по-уплашен.

(43) Когато уплахата попреминала,
той попитал Иджик:
*“Кажете ми, кой си ти,
о, Посланико на Небесата!”*.

(44) Алабуга му отговорил:
“Аз съм твоят син,
изпратен ти от Тангра.
Върви и събщи за това на хората!”.

(45) Затичал се зарадваният старец по полето
и като събрал хората си,
разказал им за случилото се
и им показал полученото чудо...

(46) След това Алабуга им казал:
“Откарайте ме с плуга в столицата
и там ще видите
още по-големи чудеса!”.

(47) Чирмъш подкарал воловете към Сандугач,
а хората тръгнали вкупом след него.
Когато стигнали в града,
старецът разказал всичко на Джам.

(48) Макар и малко да била останала
власт в ръцете на цар Джам,
все пак хората в общите дела
понякога го слушали.

(49) Джам помолил всички сънджакци
да се съберат при града
и съобщил на народа
за това, което се било случило.

(50) Коварният Макай,
който също пристигнал там,
надушил нещо нередно
и решил да устрои свада.

(51) Като се приближил до Иджик-Алабуга,
той се разсмял и казал:
“Този дребосък не е
никакъв Посланик на Небесата!”

(52) Небесните хора всичко виждат и знаят,
а може ли той да разкаже
какво се е случило в моя аул,
когато джиракците са били в полето?”.

(53) Алабуга разказал онова,
което му разказал баща му:
еди-кой си паднал от коня,
а на онзи каруцита се строшила;

(54) еди-коя си умряла, а на онази
детето паднало от люлката;
а на тези и тези откраднали кучето... –
и тузите потвърдили всичко това.

(55) *“Аз мога дори да кажа, -
предложил Иджик, -
кой именно е откраднал и изял кучето!”*.
А това бил направил именно Макай.

(56) Като видял, че нещата отиват на зле,
той извикал като ужилен:
*“Достатъчно разказа вече,
ние ти вярваме!”*.

(57) Тогава Алабуга съобщил на хората
как трябва да отчитат времето
и хората видяли в това мъдростта на Небесата
и започнали да молят Иджик:

(58) *“Спаси ни, о, Посланико на Небесата,
и от глада, и от враждите,
кажи ни какво да направим,
съвсем се отчаяхме от бедите!”*.

(59) А Алабуга им отговорил:
*“Вие трябва да се разделите:
едни да орат земята,
други да пасат добитъка,*

*(60) а трети – да пазят земята
и да умеят да майсторят,
за това първите и вторите
ще им дават нужното за живота!”*.

(61) Като разбрал, че земеделието
ще спаси именците от глада,
зловредният Макай се опитал
да вземе земеделието за своите.

(62) При това той намислил
да направи тъй, че
да не се получи никаква реколта
и да умори българите с глад.

(63) Но Алабуга отбелязал:
*“Работата на барсолджите е много тежка,
затова земеделци ще станат онези,
чийто вожд вдигне този плуг!”*.

(64) Великанът-човекоядец Макай,
който на едно ядене изяждал кон,
разкъсвайки го с ръце и зъби,
се разсмял и казал:

(65) *“Няма на света богатир
по-силен от мен – вижте, хора,
как ще вдигна плуга
само с кутрето си!”*.

(66) Но той не успял
да повдигне плуга
нито само с кутре,
нито с две ръце,

(67) нито с помощта на своите
разбойници-другари –
33-те имегени,
изяли немалко хора.

(68) Не успели да го направят
и вождовете на другите
сънджакски племена,
колкото и да се опитвали.

(69) Тогава до плуга-барсол
се приближил старецът Чирмъш
и с една ръка
го вдигнал над главата си.

(70) Оттогава у българите останал обичаят:
в спора побеждава този,
който внигне един плуг
по-голям брой пъти...

(71) Така хората от племето джирак
станали орачи
и получили названието
барсолджийци.

(72) След това Алабуга възгласил:
*“А сега от Небето ще паднат
Златна Брадва за бия на воините
и златен котел за пастирите.*

(73) *Тези неща ще могат
да вземат и вдигнат
само онези, за когото
те са предназначени!”*.

(74) По сигнала му Хурса
хвърлил тези предмети долу
и вождовете се приближили до тях
и започнали да ги вземат в ръце.

(75) Но когато тези вещи
вземали не онези, за които
те били предназначени,
те пламвали в огън.

(76) В края на краищата Джам
успял да вземе в ръце брадвата,
затова всички българи
станали воини и майстори.

(77) Останалите 16 бийове
едва повдигнали котела
и техните съплеменници
останали пастири.

(78) Никой не можел на възрази
срещу указанията на Небесата,
но Макай и сега,
лигавейки се, попитал Алабуга:

(79) *“А откъде, о, Посланико на Небесата,
пастирите ще вземат стада за добитък,
нали те от глад са изяли
целия си добитък!”*.

(80) Тогава Иджик взел своя бич,
от който Макай отскочил уплашен,
и започнал да шиба убирките,
нареждайки: *“Дайте добитъка!”*.

(81) Убърите много обичали
коне, крави и овце,
и често ги поглъщали
цели.

(82) А когато децата им
искали храна,
майки повръщали
тези добитъци живи.

(83) Като не могли да понесат
ударите на бича на Субан,
убърките избълвали от търбусите си
сто хиляди глави добитък.

(84) *“Ще стигне ли това на пастирите
на първо време?”* –
попитал Алабуга
царя на българите Джам.

(85) Като получил утвърдителен отговор,
той престанал да шиба убърките
и наредил на бича
да ги отведе обратно при баща му...

(86) След това Макай отново
затворил временно мръсната си уста,
а Иджик-Алабуга тогава
отново викнал силно на Хурса.

(87) Като чул сигнала, Кайнарджи
хвърлил долу от Ал-Бурджан
една бяла калансубга,
украсена със злато и сребро.

(88) Алабуга пояснил на бийовете:
*“Тази бяла калансубга
ще надене онзи от най-добрите,
който ще стане биркам или келбир.*

(89) *Неговите потомци – бояните,
съумели да станат аскали
и овладели изкуството на куразбиите,
ще я надянат след него!*

(90) *Ако шапката вземе
неподходящ човек,
то тя също
ще пламне в огън”.*

(91) Бийовете и другите знатни
започнали да премерват шапката;
всички го правели предпазливо,
защото се боели да не изгорят.

(92) Само Макай дълбоко
нахлупил шапката на главата си,
а тя тутакси пламнала
и косите на главата на бия изгорели...

(93) В края на краищата тази шапка
успял да надене приятелят на Джам –
благородният Боян-Имен –
и той станал биркам на българите.

(94) Като видял, че нито една вещ
не била дадена в ръцете на Макай,
Джам му предложил
да напусне Сънджак.

(95) Но онзи се развикал:
*“От Небето още не е паднал
предмет за царя,
ами ако той се окаже за мен?”*.

(96) Едва тогава Алабуга си спомнил,
че бил забравил да поръча
предмета за избора на царя,
а това бил лъкът-бер.

(97) Иджик предложил
цар да стане бият на българите,
но Макай се възпротивил на това
и бил подкрепен от другите бийове.

(98) Народът отново започнал да спори
и да вика толкова силно,
че воплите му чул Хурса,
който удрял с чука по наковалнята.

(99) В този момент в ковачницата
долетял Субан-Курмъш,
за да вземе поръчания от него
красив златен лък.

(100) Внезапно мисълта на Алабуга за лъка
му била хрумнала в главата
и той, без да се колебае,
хвърлил лъка си на сина си.

(101) Смутилият се за малко Иджик
се зарадвал и казал: *“Нека онзи,
който успее да обтегне този лък,
да стане цар на Сънджак!”*.

(102) Това успял да направи само Джам
и останалите 17 бия
го признали за цар на Сънджак
и му дали титлата джабгусир.

(103) Тази титла оттогава
означавала царете от български произход;
царете на Сънджак, които не били българи,
не можели да носят тази титла.

(104) Сега вече Макай
и неговите хора
трябвало да напуснат Сънджак;
задълго ли – ще узнаем сетне.

(105) Народът отново бил щастлив
и царят устроил голям празник.
В радостната суматоха
всички забравили за Иджик.

(106) Само старата жена на Чирмъш
не сваляла очи от Алабуга.
Бойки се, че ще го стъпчат в суматохата,
тя отнесла сина си у дома.

(107) Там тя решила
да погадае за Алабуга
и като начало
изпекла питка.

(108) Сетне, като разхвърляла по пода
няколко кожи,
накарала Иджик
да търкулне питката наслуки.

(109) Алабуга търкулнал питката
и тя се претъркулила последователно
отначало по заешка кожа, а сетне –
по кожата на мечка, вълк и лисица.

(110) Разстроила се старицата,
тъй като ако заекът означавал сполука,
то лисичата кожа означавала
близка смърт.

(111) В лисица обичал да се превръща
алпът на сушата и смъртта Шурале,
господарят на телата
на умрелите хора.

(112) Решила старицата да направи
друго гадание:
накарала Алабуга да подхвърли яйце
над същите тези кожи.

(113) Подхвърлил яйцето Иджик
и то се разбило в мишата кожа.
Още повече се разстроила старицата –
това също посочвало близка смърт.

(114) Нали понякога, по молба на Мар,
Самор охранявала входовете
към другия свят –
добре познавала тя всички подземия...

(115) Горчиво заплакала старицата:
тъжно ѝ било да изгуби
току-що придобитото щастие,
но на сина си нищо не казала.

(116) Поставила го в люлката,
която отдавна очаквала деца,
и започнала да го приспива,
да му пее тази песничка:

(117) *“Спи, мой синко,
спи, мой малък,
не се бой ти,
ни от имегени, нито от убъри.*

(118) *Не ще дам да ти сторят зло –
никой от тях не ще се приближи,
защото съм разпръснала около люлката
чесън, който те не обичат!*

(119) *А добрите алти
вече са те обикнали,
защото днес ти много поработи,
а сега затвори очи и си почини!”*.

(120) Когато старицата започнала да пее,
Алабуга се престорил, че е заспал.
Тогава тя решила да намери стареца
и да му разкаже всичко.

(121) Едва излязла тя от къщи,
и Иджик тутакси избягал.
Когато старците се върнали
той вече били изчезнал.

(122) Чирмъш започнал силно
и безутешно да ридае,
но тогава старицата
му разказала всичко и добавила:

(123) *“Нашето добро синче
върна радостта на нашия народ
и се завърна у дома си*

на Високото Небе...”

14. Чулман помага на българите

(1) Известно време след това,
по-късно, върху българите
се стоварила нова беда,
предизвикана от Албастъй.

(2) Яга също решил
да отмъсти на българите
за техните нападения
срещу халджавъзите от Тамя.

(3) Отишъл той при Шурале-Лисицата
и му казал:
*“Отслабнал ли си или що?
Виж как Субан те притиска!*

(4) Сънджак винаги се е считал
за твое владение,
а сега го завладяха
Субан и неговите потомци!

(5) Ако още си силен,
тогава докажи го –
устрой им Велика Засуха
и ги прогони!”.

(6) Лъжел Яга – не е бивал Сънджак
владение на Лисицата,
но Албастъй знаел,
че Шурале не си спомня за това.

(7) Шурале имал
къса памет
и силна омраза
към храбривия Субан.

(8) Като чул Лисугерът
за своя враг Субан,
веднага се изпълнил със злоба
и се втурнал да му навреди.

(9) Алпът Шурале бил
господар на сушата и мъртвите тела –
приличал на изсъхнало дърво
с бодливи клони.

(10) От неговите усти-хралупи
стърчали огромни медни зъби,
чийто вид вселявал ужас
дори в отчаяните храбреци.

(11) Казват: много силен е Лисугерът
и много злобен, -
малцина рискуват
да си имат работа с него.

(12) Стига само той
в образа на жълта кранта
да обиколи някой ил
и тази земя изсъхвала.

(13) Една седмица се задържа сушата,
а сетне, за да поддържа засухата,
Лисугерът трябва отново
да обикаля ила...

(14) Като се наговорил с Шурале
Яга се явил при Урмар,
потомъка на Кан-Тулук
и му казал:

(15) *“Знам, че искаш
да станеш биркам
и дори да завземеш властта, -
аз ще ти помогна в това.*

(16) *Скоро ще настъпи суша,
така че ти я предскажи
и стани биркам,
а сетне изнурявай народа.*

(17) *Ще ти дам една отвара,
тя предизвиква слепота.
Когато народът се озлоби,
дай отварата на Джам.*

(18) *Той ще ослепее и ти
лесно ще го свалиш...
Но за тази моя помощ
ще служиш на мен!”.*

(19) Урмар с радост се съгласил
и получил отварата.
След това в Сандугач
той предрекъл сушата.

(20) Биркамът Боян-Имен
казал, че мисли,
че няма да има суша
и не познал.

(21) Шурале в образа на кранта
обиколил Сънджак
и устроил страшна суша,
тогава Урмар казал:

(22) *“Боян-Имен е станал лош
и сбърка в предсказанието,
а аз предсказах сушата –
значи, аз трябва да бъда кам!”*.

(23) Хората го подкрепили
и хванали Боян-Имен,
за да обесят кама –
такъв бил краят на лошите камове.

(24) Но камът се превърнал в змия,
и като изплашил хората,
изпълзъл при Чулман, -
само него видяли!

(25) Няколко дни простолюдието
търсило змията в гората край реката
и един от тълпата
бил ухапан от змия.

(26) Тогава останалите
търтили да бягат
и никой повече
не търсил Боян-Имен...

(27) Междувременно сушата
сторила черното си дело:
погубила по-голямата част
от добитъка и посевите.

(28) Хората се смутили, а Урмар,
за да влоши още положението им,
казал на Джам:
“Небесата ми казаха:

*(29) Мар обича планините –
затова нека в негова чест
се принасят човешки жертви
и се издигат високи кургани.*

(30) *Може би на Майрам
ще се хареса някой курган
и той ще привърже към него
своето владение – Балкан.*

(31) *Товага Джаръм-Ат веднага ще види
бедствията на Сънджак
и ще избави царството
от страшната напасть!*"

(32) Джам наредил на племената
да правят така – и те започнали
да принасят жертви
и да насипват кургани.

(33) Да строят кургани
под палещите лъчи на слънцето
за гладните и измъчени хора
било много тежко.

(34) Затова народът се озлобил
и злобата му не намалявала от това,
че и самият Джам заедно с всички
строил тези кургани.

(35) Издебвайки време
по време на обяда
Урмар налял отварата
в чашата на царя.

(36) Джам я изпил
и тутакси ослепял,
а хората го напуснали,
оставяйки го на брега на зая.

(37) Като се върнали в Сандугач,
хората тутакси
избрали нов цар –
"вещия" Урмар:

(38) защото не можел повече Джам
да остава цар, тъй като при аскетите
владетелите трябвало да бъдат
напълно здрави хора.

(39) Когато Джам разбрал, какво е станало,
не се обидил на никого –
нали хората му постъпили тъй,
както изисквал обичаят.

(40) Седнал той на брега на зая,
който преди това бил
реката Шир, но пресъхнал,
и започнал да очаква смъртта.

(41) Дълго ли седял така
или не – трудно е сега да се каже,
когато пред него внезапно се появил
един огромен див.

(42) Той бил.....
.....
.....
.....

(43) Това бил Чулман-Джалъш,
за който започнахме
да разказваме в самото начало
нашето толгау.

(44) Добрал се до него Боян-Имен,
чиято майка била
дъщеря на Чулман,
и разказал на дядо си за бедата.

(45) Тръгнал Чулман по зая
да узнае каква е бедата
и тук неокачвано
срещнал Джам.

(46) Учудил се дивът от това,
че Джам не се изплашил от него,
макар че, като не очаквал срещата,
бил обърнат към него със страшната страна на лицето си.

(47) Не знаел дивът, че царят
нищо не вижда
и му било приятно,
че не се изплашили от него.

(48) Попитал Чулман царя:
“Кой си ти, човече,
и защо седши
с тъжно лице?”.

(49) “Аз съм бившият цар, - отговорил Джам, -
а съм тъжен защото
водата внезапно изчезна
поради страшната суша.

(50) *От това Шир стана Зайгър
и започна бедствуването
на нашата българска земя –
благословения Къркан-Сънджак!*”.

(51) Като чул това, Джалъш промълвил:
“*Виждам, че си добър човек,
след като не мислиш за себе си
и затова ще ти сторя добро.*”

(52) *Аз отново ще напълня
сухото русло с вода,
за да стане Зайгър отново Шир
и да оживи твоята земя!*”.

(53) “*Ако можеш това,
значи си велик алп, -
забелязъл Джам, -
но как ти викат?*”.

(54) “*Аз съм алпът на Наземните
и Подземните Води*” –
отвърнал Чулман
и се захванал за работа.

(55) За да напълни руслото,
Чулман трябвало първо
да премахне сушата,
устроена от Шурале.

(56) А Шурале тутакси
нахално му викнал отдалече:
“*Не ще премахнеш ти моята суша,
махай се от моята земя!*”.

(57) При това Шурале
нагло се усмихвал,
защото Чулман не можел да се бори с него
далеч от водата.

(58) Тогава Джалъш повикал
своя брат Субаш
и го помолил
да прогони Шурале.

(59) Субан тръгнал срещу Лисицата,
а Шурале, като знаел
за уменията му да се бие
с всякакво оръжие,

(60) му предложил:
“Хайде да се бием
в образите на коне –
така ще бъде по-честно!”.

(61) Превърнали се двамата в коне:
Субан – в черен,
Шурале – в жълт,
и почнали жестоко да се бият.

(62) Дълго се били те,
хапели се и се блъскали,
докато Субан накрая успял
да строши крака на Лисугера.

(63) А пък куцията воин
що за боец е?
Шурале трябвало
да избяга с всички сили...

(64) Сушата тутакси последвала
своя господар
и Чулман могъл
да напои земята на Булгар.

(65) Надигнала се тогава тревата в степта,
зашумулели дърветата с листа,
заромолили чистите води,
запели от радост птиците.

(66) Като чул шума на реката,
Джам се спуснал към водата
и като почувствувал водата,
измил с нея ръцете и лицето си.

(67) Тутакси прогледнал Джам,
но вече не видял
страшния алп Чулман –
той бил отплувал по своите си работи.

(68) Потресен, той се върнал
в своята столица Сандугач
и разказал на хората за това,
което се било случило с него.

(69) Хората се зарадвали на водата
и тутакси станали по-добри,
прогонили Урмар от царството
и върнали трона на Джам.

(70) А биркам отново
станал добрият Боян-Имен:
нали той именно
спасил целия народ.

(71) Оттогава българите
започнали да почитат Чулман
и това доставило на Джалъш
неизразима радост.

15. Как българите почитат Чулман

(1) Българите започнали да наричат Чулман
също и Кара-Балък, Исадъ, Чишма-Бабай,
а река Кубан – още и Караджай,
което означавало “*Реката на Чулман*”.

(2) В чест на Исадъ Чулман,
който, както е известно,
живее в пещерата Ор
в Подземния Свят Тама, -

(3) започнали първо субашите,
а сетне и всички българи
да погребват починалите
в ями с пещери.

(4) Гробовете се правели близо до вода,
за да прехвърли Чулман
по-бързо починалите през Курун
в другия свят.

(5) А гробовете на вождовете
се правели дори на речните дъна,
за което първо пресушавали руслата,
а сетне отново пускали вода по тях...

(6) Също така в чест на Чулман
българите изпълнявали
на много места
различни обреди.

(7) На тези обреди винаги
варели вкусна храна,
пиели суджа
и пеели песни.

(8) Всичко това те показвали
на някаква риба или жаба,
които наричали “Мърджалъш”,
и после я поскали отново във водата.

(9) При това те
казвали на Мърджалъша
да види техния обред
в чест на Чулман –

(10) и нека отплава при Джалъш
и да му разкаже
как го почитат
всички българи.

(11) Освен това в потайни места
или в специално изкопани ями
оставяли на Чулман
част от донесената храна.

(12) Заедно с храната
оставяли на Чулман и подаръци:
различни прибори, гърнета,
менчета, мрежи, харпуни, куки.

(13) Тези потайни места
често били острови или носове,
където добре се ловяла риба,
и те се наричали Исадъ.

(14) Българите славили Чулман
и в Сюрен и Чишма кене.
Сюрен се празнувал в края на зимата,
а Чишма кене – в началото на лятото.

(15) В Сюрен децата и младежите,
облечени като кукери,
излизали на улицата
с оръжие в ръце.

(16) В страшни маски
и животински кожи
те вървели на тълпа
от къща към къща.

(17) Кукерите влачели със себе си шейни,
чукали с оръжието по портите,
искали да им платят данък,
обещавайки за това различни блага.

(18) А обитателите им отвръщали,
че биха се радвали да им платят,
но този данък вече го е взел
помощникът на Яга – Йорег.

(19) В зли алпове-йореги
се превръщали онези хора,
които се осмелявали сами
да убият себе си.

(20) Превръщайки се в йореги,
те непрестанно
отмъщавали на хората
и били помощници на Яга.

(21) На портите на къщите
в този ден
всички окачвали
кукли на йореги.

(22) Кукерите, като чували за йорегите,
грабвали стрелите си,
хващали своите копия
и ги мятали по йорегите.

(23) Ако улучвали целта,
обитателите хвърляли
куклите и стари вещи в шейната
и давали на кукерите данък в храна.

(24) А децата в това време
изгичвали в къщата
и я окадявали
с пречистващия дим на арча.

(25) На портата на пречистената къща
окачвали щит,
който означавал,
че данъкът е платен.

(26) После всички отивали на гробищата,
където кукерите обещавали на хората
да помолят Чулман да облекчи
положението на техните покойници.

(27) Нали Чулман бил този, който превозвал
всички погребани покойници
през реката Курун
в другия свят –

(28) и хората мислили, че той
може да знае за тях
и да им помогне
да се устроят по-добре в Тама.

(29) Затова някои покойници
не били погребвани много дни,
за да бъдат погребани
в деня преди Сюрен...

(30) От гробището младежите
отивали към водата
и влачели след себе си шейните,
които оставяли край гробищата.

(31) Като завличали шейните върху леда на реката,
кукерите ги изгаряли,
заедно с намиращите се на тях
кукли и стари вещи.

(32) После чупели леда и викали:
*“Ей, Кара-Балък! Сюрен, Сюрен!
Взemi нашите дарове,
а в замяна отнеси зимата!*

(33) *Отнеси с нея и студа
и всичките ни обиди и тъги,
а ни донеси топлината,
радостта и изобилието!*

(34) *Погледни, ела при нас –
ние сме ти приготвили
вкусна храна
и сме я поставили на брега.*

(35) *Ще ти дадем
засищаща каша,
боядисани яйца
и сладък мед!*

(36) *Погледни, излез при нас,
само не се плаши от нас:
нали ти си ни красавец,
а ние сме такива страшни!”.*

(37) След като извиквали Чулман-Арбай,
кукерите разпалвали огън на брега,
на който готвели Чулман боткасъ
и около който устройвали пир.

(38) Една част от ястията
всеки участник в пира
заделял специално
за Чулман-Джалъш.

(39) Като изяждали донесените дарове,
хората оставяли заделената храна
и изгаряли в огъня
своите маски и кожи.

(40) След това, като се прощавали с Чулман,
и се умивали и напръсквали с вода,
кукерите прескачали огъня
от брега към аула.

(41) Пречиствайки се по такъв начин,
кукерите изтичвали един през друг в аула
със запалени от огъня
дълги факли.

(42) От тях после
запалвали огнищата
във всички къщи
и всички славели Чулман...

(43) А в Чишма- кене
хората отивали при изворите
и ги почиствали
с пеене на песни.

(44) Те хвърляли в изворите
сребърни и златни монети,
*“за да се множи и лови
рибата във водата”*.

(45) Слагали във водата
дървени паници,
*“за да плават
навсякъде корабите”*.

(46) Привързвали към храстите
разноцветни ленти,
*“за да не се късат
мрежите по време на лов”*.

(47) Пеейки песни за Лаиш,
хората извличали от водата
всякакви боклуци и пясък,
“за да не се натъкват на плитчини”.

(48) После девойките
край чистия извор
танцували и пеели
своите песни за Чулман,

(49) а най-хубавата девойка
хората обявявали
за “Шан-къзъ” –
невеста на Чулман.

(50) Обличали я в прекрасни одежди
и устройвали сватбен пир,
на който ядяли и пиели това,
което били донесли от къщи.

(51) По подобен начин и в Чачак Байрамъ
хората избирали
невеста за Субан,
само че я наричали Гюлджихан...

(52) Казвали хората на Шан-къзъ:
*“Ти не си по-лоша от Гюлджихан,
така че бъди добра съпруга
на Чишма-Бабай.*

(53) *Никога не се карай
с другите невести
и бъди добра снаха
на Мар Джайтасир”.*

(54) След празника Шан-къзъ
оставала за една нощ до водата,
заедно с момъка,
който плувал по-добре от всички.

(55) А по-късно вече почнали за оставят
момъка, победил
в играта Лапър
и го наричали Гуруглъ...

(56) В нея съперниците
със завързани очи
и голи до кръста
се шибали един друг с бичове.

(57) А побеждавал и получавал
почетното име Гуруглъ онзи,
който нанасял най-много
точни удари...

(58) Гуруглъ оставал със Шан-къзъ
само до полунощ, а после си тръгвал,
защото считало, че след полунощ
при нея идва самият Чулман...

(59) Като устройвали сватбата за Чишма-Бабай,
всички весело се прегръщали един друг, -
считало се, че след това
хората не ще бъдат засегнати от Чулман.

(60) А в Субаш кене хората
с пеене на песни за Субаш и Джаик
влизали във водата и се къпели,
за да станат щастливи.

(61) По време на къпането наричали Чулман
с различни красиви имена:
Бай-Инеш, Данъш, и разбира се – Арбай,
Които Джалъш особено обичал;

(62) мъжете се представяли
за Алабуга и Мърджалъшите,
а жените казвали:
“Аз съм твоята Байгал!”.

(63) С това хората
искали да угодят
едновременно и на двамата алпи –
и на Леу-Субаш, и на Чулман –

(64) и да получат от Субан
способност за детераждане,
а от Чулман –
безопасност на живота.

(65) След къпането хората,
вземали една жива риба,
плаваща в кана с вода
и я пускали в реката.

(66) При това казвали на рибата:
“О, красиви Мърджалъш!
Ти видя нашия празник
в чест на твоя баща, -

(67) *отплувай по-бързо
в неговите прекрасни чертози
и му разкажи за това,
как ние го почитаме!*”.

(68) Освен това българите обичали
да се наричат ар или арджан, -
нали и великият алп Джалъш
носил името Арбай-Чулман.

(69) За да отличат своята земя
от земите на другите племена,
българите я наричали Арджан,
което значело “*Чиста, българска земя*”.

(70) С това почитане на Джалъш
българите смекчавали сърцето на Чулман
и заслужвали прозвището
Арджанлар, т.е. “*хора на Чулман*”.

(71) Още повече зарадвала Чулман
неговата майка Турун-Аби,
като направила за него
един голям остров в морето.

(72) Той бил в далечния Север,
до студената страна
Ибер-Бура или Урал,
но топли извори го сгривали.

(73) Тук взел да излиза от водата
и да си почива тук Джалъш,
затова и островът, и морето
почнали да наричат Чулман.

(74) Ако на острова излизали хора,
оцелели от корабкрушения,
Чулман убивал всички възрастни
и оставял живи само момичетата.

(75) Момичетата израствали
на този остров на Чулман,
без да виждат никакви мъже,
освен самия Джалъш;

(76) затова те мислели,
че всички мъже
приличат на Исадъ-Арбай
и затова го обичали и не се бояли от него.

(77) Когато ставали моми,
Джаик ги вземал за жени
и те му раждали
прекрасни дъщери.

(78) Така му наредила да прави Умай,
и заповядала на жените,
раждащи деца от Джалъш,
да убиват своите синове.

(79) Благодарение на тези правила
Чулман създал едно женско царство,
където никой не се боял от него
и където всички го обичали.

(80) За да не попадат на острова
възрастни другоземци,
Турун-Аби създала един отряд
от 40 девойки.

(81) Тези девойки се наричали
умайджанлар или къргъз,
а началничката им носила
името Шан-къзъ.

(82) Умайджанките ходели като стража
покрай брега на морето
и убивали всички възрастни другоземци,
които се появявали на острова.

(83) Тези умайджанки били
помощнички на Бадж-Умай
и в други дела,
особено при помагането на страдащите.

(84) Ако хората горещо молели
Турун-Аби за помощ,
тя избавяла Земята
от излишъка на зло:

(85) устройвала нападения срещу мъчителите,
наказвала отявлените злодеи,
отвличала непослушните деца –
била много могъща...

16. Джам се отказва от безсмъртието и умира

(1) Джам управлявал 300 години,
съумявайки да предпази царството
от множество беди
и да направи Булгар щастлив.

(2) Никой по негово време не посягал
на земята на българите,
като познавал силата
на българските бахадири.

(3) Нямали брой
тучните стада
по пасбищата на Сънджак
и цъфтящите ниви.

(4) Високи били тревите,
широки били реките,
високи били планините
на Стария Булгар...

(5) Да, 300 години управлявал Джам,
надживявайки Арбай, Янаръш
и още 7 свои
царствени потомци.

(6) В началото той не се учудвал
на своето дълголетие,
но след 300 години
се случило следното.

(7) Минавал веднъж Джам
през един аул
и видял как хората
се крият от него в шатрите.

(8) Учудил се той и като влязъл
в една юрта,
попитал стопаните, защо
са се скрили от него:

(9) нали той никога
никого не бил обиждал
и винаги е бил
и добър, и справедлив.

(10) Стопаните на юртата
с треперещи гласове
му разказали
из зад пердето:

(11) *“Когато ти преживя
повече от двеста години,
Макай разпространи слух,
че ти си таласъм.*

(12) *И оттогава ние почнахме
да се крием от теб,
бойки се, че с поглед
ще ни причиниш злина*".

(13) Разстоеният Джам,
като се прибрал у дома,
извикал при себе си Арбат
и го попитал:

(14) *"Каж ми, аскале,
защо аз живея
толкова дълго, та хората
се плашат от мен?"*.

(15) А в отговор му казал
биркамът Арбат,
потомъка на Сузрука,
следните думи:

(16) *"Излишно глупавото простолудие
се бои от теб – не си таласъм ти,
а живееш толкова дълго,
защото ти си алп"*.

(17) Заплакал тогава Джам, -
чашата на душата му
се изпълнила с болка,
която не можела да утихне.

(18) Разстойвало го това,
че си отиват роднините,
към които бил привързан,
оставяйки го сам.

(19) Случаят в аула
добавил към разстройството
и горчива обида -
и болката станала нетърпима.

(20) Казал той на Арбат Хайджи:
*"Не искам повече
да оставам алп,
искам да умра като човек.*

(21) *Горестта на загубите
и несправедливите обиди
изгарят душата ми
и не ми дават покой.*

(22) *Какво трябва да направя,
за да стана човек
и да приема онова,
което му е отредено?”.*

(23) Биркамът му казал:
*“Помоли Всевишния, -
това, за което молиш,
може да направи само Тангра”.*

(24) Почнал Джам да моли
самия Тангра
да му дари
участта на хората.

(25) Молил ден, молил два,
а на третия ден
при него се явил Кулюг-Бала
и казал: *“Изпълнена е молбата ти.*

*(26) Всевишният за това,
че си живял праведно,
те предупреждава:
ти ще умреш утре по пладне!*

*(27) Никой от хората не знае
кога ще дойде неговата смърт,
така че тази вест
е голяма награда за теб!”.*

(28) Изплашил се тогава Джам,
оказало се, че той
много обича живота,
и хората, и родния край.

(29) Мисълта за това, че
ще умре и никога вече
не ще види родния Булгар
предизвиквала не по-малка болка.

(30) Отишъл той при келбира
и плачейки му казал:
*“Стана ми още по-тежко, –
не искам да умирам!”.*

(31) Потекли тогава сълзи
и от очите на Арбат
и той казал на царя,
едва сдържайки риданията си:

(32) *“Ти заговори като човек,
значи Всевишният
е изпълнил молбата ти, -
защо тогава си недоволен?”*.

(33) Разсмял се тогава Джам
през сълзи и по-леко
му станало на душата;
отново се успокоил.

(34) Но когато умираше,
заобиколен от целия народ
край огнището Аратеб,
запалено от него,

(35) тихичко си казал
на самия себе си: *“Бих искал
отново да чуя
мелодията на малкия Арбай.*

(36) *Когато той виждаше,
че съм разстроен от нещо,
почваше да ми свири на свирката,
за да ме развесели.*

(37) Той свиреше неумело,
но много се стараше
и аз го похвалвах
и казвах, че ми е по-леко.

(38) *Оттогава Арбай винаги,
когато виждаше, че ми е зле,
ми свиреше на свирката
онази мелодия.*

(39) *Когато той умираше
от раните, получени
в схватката с халджавъзите,
аз плачех безутешно.*

(40) *Виждайки, че се измъчвам,
той поиска да му донесат
неговата свирка – и ми свири,
докато не умря.*

(41) *Ако можех сега
да чуя онази мелодия,
щеше да ми е по-лесно
да се простя с този свят!*

(42) *Но го няма нито Арбай,
нито неговата свирка, -
нея аз, според последната му молба,
хвърлих във водата...*"

(43) А в тълпата стояли
трима неизвестни,
но никой не ги гледал:
всички били смазани от мъка.

(44) А това били
тримата велики алпи:
младият Субан и двама старци –
Кубар и Чулман.

(45) Само Чулман чул
думите на цар Джам.
Взел тогава свирката на Арбай
и изсвирил онази мелодия.

(46) Усмихнал се тогава Джам
през сълзи
и тъй, усмихнат,
преминал в другия свят.

17. Защо Шамбат отишъл в Сувар

(1) Тъй минали 300-те години
от царуването на Джам.
За това време Яга
се изпълнил със страшна злоба.

(2) Тъй като той бил враг
на човешкото щастие
и безуспешно се опитвал
да разруши царството на Джам.

(3) Изглеждало, че Яга никога
не ще успее да направи това,
но ето че цар станал
потомъкът на Джам – добрият Аслан.

(4) Имал цар Аслан
седмина синове:
Агадж, Бал-Иджам, Шамбат, Бургас,
Билиш, Канджар и любимеца му Бурджан.

(5) При него бил келбир
синът на Боян-Имен – Арбат.
Когато народът се събирал,
Арбат изпълнявал неговата песен:

(6) *“Над целия свят има
един цар – Бир Тангра.
Най-добрите от всички останали
са негови слуги.*

(7) *Старшите слуги
са най-добрите алти,
а младшите слуги
са най-добрите хора...”*.

(8) Но животът в постоянно доволство
размекнала душите на мнозина
и обичаите на предците
станали маловажни за тях.

(9) Като видял това, Яга
решил да обърка българите:
започнал за приема различни образи
и да ги представя за явявания на Тангра.

(10) Пред Аслан и Бурджан
Яга се явил като Слънцето – Майрам,
но се представил за Тангра
и те станали почитатели на Мар.

(11) Нарекли те с думата Майрам
празника в чест на Мар...
По-късно всички българи
взели тази дума –

(12) само че почнали да казват
не Майрам, а Байрам,
и да наричат с нея изобщо
всички свои празници.

(13) Пред любимеца на майката – Билиш –
Яга се явил като вълчица – Умай,
но се представил за Тангра
и той станал почитател на Турун-Аби.

(14) Пред Шамбат и Бургас
Яга се явил като Субан-Нардуган,
но се представил за Тангра
и те станали почитатели на Субаш.

(15) Пред Бал и Агадж
Яга се явил като Лисугера-Шурале
и се представил за Тангра,
но те останали верни на Тангра.

(16) Пред Канджар пък Албастъй
въобще не се появявал,
защото Канджар бил
още много малък...

(17) Твърдостта на Бал и Агадж
не смутила Яга-Албастъй –
той се радвал и на това, че
успял да отклони от пътя другите.

(18) Но Арбат бил заплаха
за зловещите му планове,
затова той решил да го погуби
с ръцете на брат му Халджа.

(19) Халджа бил зъл и завистлив
и мразел целия народ
затова, че някога за биркам
избрали не него, а Арбат.

(20) Дошъл Албастъй при Халджа
и му казал:
*“Аз съм твой приятел
и затова ще ти помогна!*

(21) *За това ти ще трябва
само да правиш това,
което и сам искаш –
да вредиш на царството на Джам!*

(22) *Сега ти трябва
да отмъстиш на своите врагове
и да станеш такъв, какъвто искаше –
келбир на българите.*

(23) *Разбира се, твоят брат Арбат
има богатырско здраве
и ти едва ли
ще го надживееш.*

(24) *А освен това израства
и синът на Арбат –
известният вече Аскал,
който най-вероятно ще замени баща си.*

(25) *Но аз, понеже искам да те подкрепя,
ти донесох една страшна отрова...
Отрови с нея брат си
и тогава ще станеш биркам!*"

(26) Халджи се зарадвал
и без колебания решил
да последва съвета на Яга –
но бил много недоверчив.

(27) Затова решил отначало
да провери действието на отровата:
отровил с неговите капки
мъжа на царицата на пчелите Мосхаба.

(28) Мъжът на царицата умрял,
а бременната Мосхаба,
опитвайки се да спаси мъжа си,
изсмукала от тялото му част от отровата.

(29) Оттогава тази отрова
се предава на всички пчели –
потомците на Мосхаба –
които болезнено жилият с нея...

(30) След това изпитание
Халджи дошъл при брат си –
уж, за да се помири с него, -
а онзи устроил в негова чест пир.

(31) На този пир Халджа
отровил Арбат,
но онази капка не достигнала
за убийството на биркама на българите.

(32) Той не умрял, а сякаш заспал,
а тялото му било живо,
за това не го погребали,
а го поставили в капчег.

(33) Но все пак се наложило
да изберат нов биркам
и избрали Халджа,
защото синът на Арбат бил още малък.

(34) Халджа постигнал своето,
но не само не станал по-добър,
а с още по-голяма злоба
почнал всячески да вреди на българите.

(35) Преди всичко той направил онова,
което Арбат не разрешавал –
позволил на всички да вярват
във всяка лъжлива вяра.

(36) Халджи мислел, че това
ще всее раздори сред българите,
но се случило нещо неочаквано:
добрият Аслан го подкрепил.

(37) Затова една част от народа
подкрепила Аслан и Бурджан,
друга последвала Билиш
и започнала да почита Умай.

(38) Трети повярвали на Шамбат и Бургас
и се нарекли субаши,
а четвърти съхранили
истинската Вяра.

(39) Само онези, които подкрепяли
Аслан и Бурджан
били приятели на Халджа,
а останалите той считал за врагове.

(40) Докато за всички имало
и земя, и храна
всички страни мирно
се спогаждали помежду си.

(41) Но ето, че хората станали
толкова много, че Булгар
вече не могъл да изхрани всички
и започнали раздори.

(42) Тогава коварния Халджа
с помощта на Мар
успял да прогони
противните суби от Булгар...

(43) Биркамът помолил Мар:
*“Помогни ми, направи така,
че няколко седмици
да не те виждат на Земята:*

(44) *искам с това да покажа,
че се гневих на враговете,
за да ги прогоня от Булгар!...”* –
и Мар се съгласил да помогне.

(45) Наредил Нар на Кубар
по сигнала на Халджи
да закрие небето с облаци,
а сетне да го открие.

(46) А Халджи събрал народа
и обявил на хората:
*“Мар се е разгневил на онези,
които не го почитат!”*

(47) *Затова Нар не ще се появи
дотогава, докато
злобните му врагове
не напуснат неговия Булгар!”*.

(48) И хората видели,
че облаци закриват небето
и Мар не се виждал;
те силно се изплашили.

(49) Тогава почнали враговете на Халджа
да напускат Булгар –
натам, накъдето посочвало
гаданието на кама Халджа.

(50) Аслан не задържал никого,
дори се радвал на заминаването на хората –
мислел, че с тяхното заминаване
на останалите ще стане по-добре...

(51) Първи решил да се пресели
Шамбат със своите хора,
покланящи се, както и той,
на Субан Субаш Нардуган.

(52) Сред неговите българи
преобладавали именците,
затова хората на Шамбат
се наричали и субаши, и именци.

(53) Халджи, който определял
кой накъде да заминава,
избрал за субаш-именците
пътя на Юг, отвъд Капкай.

(54) А Капкай бил част
от Стената на Дивовете
и Халджи се надявал, че отвъд
алпите ще изядат всички субаши.

(55) Но Шамбат успял благополучно
да премине през Капкай
и да заеме там една страна – Сувар
между реките Кубар и Сувар.

(56) Тези реки се наричали в чест на Кубар,
комуто Мар заръчал
да следи за реда тук; на Урус
помагала дъщеря му Самар,

(57) защото самият Кубар рядко
идвал тук, макар и да обявил,
че ще даде Сувар на онзи бахадир,
който се ожени за Самар.

(58) Алпите, които служели на Баръс,
скоро забелязали
хората в Сувар
и се оплакали на Мар.

(59) Нар-Джайтасир се възмутил
от своеволието на хората
и над тях се сгъстила
бурята на гнева на Небесата.

(60) Тогав хитрият алп на търговията,
когото наричали също Куян-Давшан,
поради любовта му към образа на заека,
избавил българите-именци.

(61) Намислил бил алпът да създаде
свое велико царство
и за това му трябвали хора,
затова и той им помогнал.

(62) Появил се той пред българите
в образа на заек и казал:
*“На онзи, който ме хване,
ще осигуря изпълнение на желанията му”*.

(63) Шамбат го подгонил,
а Куян, уж скоро се уморил,
позволил на вожда на българите
да го догони и хване.

(64) *“Какво е твоето желание?”* –
попитал го Давшан.
Онзи казал: *“Нека ни позволят
да живеем в Сувар!”*.

(65) Хитрият алп обещал:
“Ще го изпълня!” –
и наистина уговорил Мар
да си затвори очите за преселението на хората.

(66) Куян предложил на Мар за това
малкия чудо-кон Тулпар,
който имал заешки уши
и камилска гърбица.

(67) Това бил най-бързият кон:
той можел да лети като птица,
да се носи като вихър по земя и вода,
да плува като риба под водата.

(68) Никой не знаел,
че този Тулпар
бил любимият син
на самия Куян и една камила

(69) и честичко избягвал
по уговорка с баща си
от онези, на които
Давшан го продавал...

(70) Мар разрешил на именците
да се заселят в Сувар,
но с това условие –
сами да се договорят с Кубар;

(71) а за Куян
Мар помолил Тангра
да образува в областта Джуан
едно негово царство...

(72) Шамбат дал на Давшан
част от своите синджийци
и Куян започнал да царува
под името Джуанъш.

(73) Но той управлявал зле
и много от хората му
избягали в Сувар, Капдаг
и други краища.

(74) Тогава Куян започнал да примамва
нови хора от отвъд Капкай,
но и от тях мнозина
също бягали от него.

(75) В края на краищата се оказало,
че земята на алпите
също се изпълнила с хора,
тъйкато алпите не били толкова много.

(76) Но добрата постъпка на Давшан
не била забравена –
за спомен от това българите
почнали да считат Куян за алп на сполуката...

(77) Не познавали хората
хитрия Джуанъш,
който мислел само
за своята изгода.

18. Шамбат се жени за Самар

(1) Лукавият Куян в действителност
се надявал, че Шамбат
не ще доживее до сватба със Самар
и ще успее да получи неговите именци.

(2) А Шамбат, не усещайки клопката,
устроил своите хора
и решил да се ожени
за дъщерята на Кубар – Самар,

(3) за да достави радост
на великия алп
и да получи разрешение
да живее в Сувар.

(4) Самар се славела като богатирка,
и на сватбените двубои
успяла да осакати
немалко свои кандидати.

(5) Но приказките за това
Шамбат считал преувеличения.
Той се надявал да победи,
защото бил младежки самоуверен.

(6) Хитрият Куян тугакси
се предложил да му бъде сват.
Шамбат се зарадвал на това,
Защото не знаел към какво го води Давшан.

(7) А Джуанъш намислил

да представи Шамбат за алп,
та девицата Самар
да го смачка в двубоя.

(8) Куян отишъл при Кубар
и, както бил редът,
почнал да сватосва Шамбат като алп
за неговата дъщеря.

(9) Баръс-Бабай се зарадвал,
защото се боял, че
поради опърничавостта на дъщеря си
ще остане без внуци.

(10) Своите първи синове и внуци,
родени като хора,
Бабай дори не успял да види,
защото бил проспал времето на живота им...

(11) Като се съгласил,
Кубар-Урус поискал
Шамбат да го посети,
а той бил съгласен на всякакъв зет.

(12) Предал Давшан поканата на Шамбат
и му наредил да се представя за алп:
*“Ако не направиш това, Кубар
дори не ще разговаря с теб!”*.

(13) Но когато Шамбат пристигнал при Урус
и видял искреното радушие на Баръс,
засрашил се от лъжата и признал,
че е човек, а не алп.

(14) При тези думи горкият Кубар
се хванал за главата с ръце
и почнал горчиво да стене,
горестно нареждайки:

(15) *“Видяло се е, отредено ми е
да остана без скъпи внуци!
Явно не ще нося на рамена
децата на моята дъщеря!*

(16) *Тя притежава
свръхестествена сила
и на мнозина пожелали я алти
вече е строшила ребрата...*

(17) *На по-малкия син на Джил – Джингелджил*

*дъщеря ми строши едното крило,
а на Дахус строши
реброто и ръката.*

(18) *Къде пък ти –
слабият човек –
ще надвиеш дъщеря ми
в сватбения двубой!”.*

(19) Но тогава при Кубар
дошъл Иджик-Алабуга,
който винаги бил готов
да помага на българите.

(20) Погледнал Алабуга двамата
и тутакси всичко разбрал,
но решително казал:
“Нека Шамбат се бори – аз ще му помогна!”.

(21) Бабай се усъмнил, но си спомнил,
че Алабуга никога не го е подвеждал
и със свито сърце
дал съгласие за двубоя.

(22) И ето че дошло време
за сватбения двубой.
Излязла альп-къз на мейдана,
видял я Шамбат и се изплашил.

(23) Но не поискал да отстъпи –
гордостта не му позволила.
Казал ѝ направо: *“Дойдох
да те надвия и да те взема за жена!”.*

(24) *“Давай да се борим, -
казала альп-къз, -
да видим дали си достоен за мен!
А ако ти строша ребрата – не се сърди!”.*

(25) Мислела альп-къз Самар,
че при нея е дошъл един алп,
не знаела, че ако го стисне,
от него ще остане мокро място.

(26) Приблизихи се съперниците.
Урус-Бабай затворил очи,
за да не вижда гибелта на Шамбат,
а Алабуга тогава запял:

(27) *“О, могъщи Джил-Ерирей,*

*направи ми една услуга:
изпрати срещу Самар
дъжд от стрели!*

(28) *О, скъпа ми майко Байгал,
направи ми една услуга:
засипи девата Самар
със своите люспи!*

(29) *О, могъщи татко Субан,
направи ми една услуга:
хвърли на Шамбат
една от своите плитки!*

(30) Обичали алпите Алабуга
и затова му дали, каквото помолил.
Когато съперниците били на половината път,
Джил изпратил облак от стрели.

(31) Понесли се стрелите към девицата,
наранили тялото ѝ,
но не я спрели –
Самар приближавала към Шамбат.

(32) Когато борците се сближили
и Самар поискала
да сграбчи Шамбат, то Байгал
я засипала със своите люспи.

(33) Спряла се алп-биката Самар
като побита в земята
и Шамбат не могъл
да я помръдне от мястото ѝ.

(34) Тогава Субан-Субаш
му хвърлил своята плитка,
Шамбат взел тази плитка
и я метнал зад гърба на девата,

(35) с всички сили дръпнал към себе си,
притиснала плитката девицата
и пречупила силата ѝ...
Шамбат откъснал Самар от земята,

(36) вдигнал я във въздуха,
сетне я тръшнал на земята,
озовал се отгоре
и станал победител.

(37) И станала девицата жена на Шамбат...

А Баръс се радвал на това.
“Ще имам внуци от любимата си дъщеря!” –
казвал той с гордост.

(38) Оттогава, за спомен
от тази победа в борбата,
българите сплитали
косите си в плитки;

(39) на сватбите обсипвали
жениха и невестата
със златни и сребърни монети,
наричайки ги “люсти”.

(40) А жените-българки,
стремейки се да приличат на Байгал,
украсявали с монети
шапките, роклите и забрадките.

(41) Щастливият Шамбат,
като получил Сувар от Кубар,
основал там свое царство,
което нарекъл с името Самар...

19. Заминаването от Сънджак на братята на Шамбат

(1) Но след заминаването на Шамбат
Нар-Мар не се появил,
и тогава потеглили на път
Агадж и Бал-Азим.

(2) Повечето от българите на Агадж
били агарджаи или аладжани,
затова всичките му хора
се наричали агаджирци или агарджаи.

(3) А сред българите на Бал
не преобладавал нито един род,
затова те се наричали
просто иджами...

(4) Халджи ги насочил на Запад
през земите на халджийците
и тайно наредил на кара-сакланите
да изстребят българите.

(5) Халджийците слушали Халджи,
защото преди това

той бил техен биркам,
а при тях биркамовете са главните.

(6) Но Агадж и Бал
разбили халджийците от Саклан,
след което Агадж обявил,
че основава тук свое царство.

(7) В това царство – Агаджир –
българите приели сред тях
една част от местните халджийци –
и се нарекли ас-халджийци.

(8) Нали халджийците – избягалите агилци,
смесили се с рънджайците,
още в Турун-Суба били възприели
много от обичаите на българите.

(9) Съседите често наричали
българите просто халджийци,
а те, за да се различават,
наричали халджийците - улджийци.

(10) Агадж предложил на Бал да се подчини,
но гордият Идхам отказал –
и повел своите хора
към една област отвъд Капдаг.

(11) По пътя, в Капдаг,
една част от идхамите не издържала
трудностите на пътя
и се отделила от останалите.

(12) Бал им казвал, но напразно,
че е опасно да остават там,
защото от двете страни на Капдаг
живеят алпите на силния див Лек.

(13) Алпите самоволно завзели
човешката част от Капдаг,
която наричали по името
на тамошния град – Тарвил.

(14) Останалите в Капдаг българи
скоро били нападнати от алпите.
Дивовете изяли
много сънджакци.

(15) Само някои от изостаналите
успели да се скрият в пещерите.

Положението на тези нещастници
скоро станало мизерно.

(16) Постепенно дрехите им
изгнили и се разпаднали,
а телата им обрасли
с гъсти косми.

(17) Затова тези сънджакци
местните жители – капдагците –
нарекли муйтен,
т.е. “*космати хора*”.

(18) За тяхно щастие капдагците
скривали тяхното местонахождение
и им носели храна,
защото ги считали за свещени...

(19) А Бал с верните си хора
завладял една част от Мамил
и основал там иджамското царство,
което нарекли Бал-Истан.

(20) Но един цар на Мамил –
поклонник на Яга Албастъй –
завладял с коварство иджамите
и ги продал на Джуанъш...

(21) Една част от иджамите
успяла да избяга от Миджан
и с помощта на джирците
да се върне в Бал-Истан...

(22) Накрая трябвало да замине
дори и хитрият Билиш.
Халджи го изпратил също на запад,
желаейки да го сблъска с Агадж.

(23) Но Билиш, като дошъл в Кара-Саклан,
който бил станал царството Агаджир,
тутакси се подчинил на Агадж
и получил от него страната Агил.

(24) По-късно, по време на войната
между Халджа и Агадж,
Халджи уговарял Билиш
да нападне Агаджир.

(25) Но Билиш разказал за това
на самия Агадж

и му предложил да му подари
по-голямата част от Агил.

(26) За това Билиш обещал
никога да не напада Агаджир
и да запази за него една част от Агил
по десния бряг на Сулдан – Онкул.

(27) Тази област се наричала Миджан,
защото тук живеели българите,
които се наричали миджани,
а те били много мирни.

(28) Докато се водели преговорите
при Агадж се явил Куян
и му казал:

“Аз съм алпът на сполуката Давшан.

*(29) Ако ти дадеш
на областта на Билиш самостоятелност,
аз ще ти даря сполука във войната с Халджа!”*

(30) Като помислил, Агадж
позволил на Билиш да се отдели
и да образува в една част от Агил
свое самостоятелно царство.

(31) Не знаел Агадж, че Куян
още преди бил предложил на Билиш
да му помогне да стане цар
в замяна на половината миджани.

(32) Когато Билиш напускал
областта Миджан,
той дал половината миджани
на хитрия Давшан.

(33) Тези миджани съставили
по-голямата част от народа на Джуанъш,
затова неговото царство
било наречено също Миджан...

(34) В останалата част на Агил
Билиш образувал своето царство
и отначало му дал
своето име Билиш.

(35) Северната част на Билиш
почнали да наричат Бирак-Билиш,
а южната част –

Арджа-Билиш...

(36) Но много скоро Билиш
нарекъл своето царство Макидан,
защото веднъж видял там
Умай в образа на Мак.

(37) Местните хора му разказали,
че в тяхната страна Турун-Аби
се освобождава от похотта,
за да остане чиста.

(38) Тя в образа на вълчица се търкала
по земята на една долина
и изхвърля похотта
в прахта и калта...

(39) А пасящият наблизю
Яга Албастъй
превръща похотливата кал
в алпове на разврата – аждархаи.

(40) Аждархаите имат образа
на различни похотливи желания,
и ако човек помисли за тях,
те тутакси се явяват пред него.

(41) Възбуждайки още повече слабите,
аждархаите непрестанно ги водят
към страшната бездна, в която
тези хора загиват...

(42) Тогава Билиш почнал да нарича
своето царство Макидан,
което на езика на агилските българи
означава “*Долина на Вълчицата*”.

(43) А Чулман там наричали
Господар на Подземните Води,
което на езика на агилските българи
се произнася като Боз-Идан...

(44) Само Бургас не успял
Халджи да прогони,
нали той бил любимец
на алпа Субан-Барадж.

(45) Бургас помолил Субаш
да му помогне
да остане в Булгар

и алпът постигнал това:

(46) той предложил на Джил,
който бил обиден на Кубар
заради историята с Джангил,
да стори неприятност на Урус:

(47) да разгони неговите облаци
по далечните предели на небето, -
и Джил тутакси
разгонил облаците над Булгар.

(48) Слънцето заблестяло
над благословения Сънджак
и Халджи с досада признал,
че Мар вече не се гневи.

(49) Но повечето българи
вече били напуснали Сънджак
и Яга решил да нанесе
последния удар на царството на Джам.

(50) Отначало неукротимият Бургас,
благодарение на козните на Халджи,
получил най-далечната
и най-лоша област – Салгър.

(51) Сетне Яга наредил на Халджи
да вземе дъщерята на Макай
и да я натрапи на цар Аслан
в качеството на дъщеря.

(52) Яга знаел, че балтаварът
мечтаел за дъщеря,
но неговата жена
му раждала само синове.

(53) Халджи взел от Макай
неговата дъщеря-имегенка Баймек,
довел я при Аслан
и му казал:

(54) *“На тузгарите на Макай сега
им стана много трудно
и той е съгласен да ти даде
едно сираче за дъщеря*

(55) *в замяна на това
българите да приемат
неговото племе в своя народ*

в качеството на осмо племе”.

(56) Баймек била така красива,
както и всички имегенки,
че Аслан от пръв поглед
обикнал момичето като дъщеря.

(57) За да я получи,
балтаварът без колебания
наредил да обявят тузите
за осмо племе на българите.

(58) Тогава Иджик-Алабуга,
като узнал за това,
събудил от съня Арбат
и му разказал за случилото се.

(59) И двамата знаели, че докато
в българския народ има 7 племена,
никой не ще може
да го погуби.

(60) Затова старият кам
тутакси отишъл при царя
и казал на Аслан:
“Не приемай племето на Макай.

(61) *Тъжна песен
свирят струните
на моя тамър:
тази песен е “Карабаг”.*

(62) *Някога я е съчинил
старият биркам Боян-Имен
и оттогава в трудни времена
българите пеят тази песен.*

(63) *В памет на Боян-Имен
народът почна да нарича
тази негова песен
с неговото име – “Боян-Имен”.*

(64) *Ето такива думи
има в тази песен...” –
и запял Арбат
песента “Карабаг” – “Тъмната Гора”:*

(65) *“Карабаг, карабаг наоколо,
а посред тази гора, на хълм,
на голяма и красива поляна*

стои могъщ и сияещ Дъб.

(66) *Той не е израстнал сам –
създаден е от Тангра.
Няма нищо в света
по-величествето и прекрасно от него.*

(67) *Протягат се за помощ към него
седем красиви клона
от околните дървета
и на всички той дава защита.*

(68) *Весело шумят
листата на Могъщия Дъб:
“Няма нищо по-прекрасно и силно
от нашия Могъщ Дъб!”.*

(69) *Но голямото щастие
поражда и голяма завист,
а голямата завист
отделя отровата на голяма мъка...*

(70) *Скривайки мерзката си лапа
под другите клони
Яга-Алабастъй обхвана Дъба
и почна да го изтръгва от земята.*

(71) *Олюля се Могъщият Дъб,
разклащан от Алабастъй,
примолиха се тогава листата:
помолиха Тангра за помощ.*

(72) *Каза на Дъба Тангра:
“Не жали без мяра –
безмерната жалост ще бъде убита
от безмерната жестокост.*

(73) *Не вярвай без мяра, -
това също е опасно:
безмерната доверчивост ще бъде убита
от безмерното коварство.*

(74) *Само седем клона
трябва да се обгръщат,
не допускай осми до себе си –
прогони го под земята!”.*

(75) *Разбра Могъщия Дъб,
разтвори с корените си
земята под Алабастъй*

и онзи се провали вдън земя!

(76) *Четири вятъра, четири вятъра духат –
духат над цялата земя,
разклащат те клоните
на могъщия сияещ Дъб.*

(77) *И в шумуленето на всяко листо
на това Вечно Дърво
се чува само едно:
“Бир Тангра! Бир Тангра!”.*

(78) Но бил опиянен от любов към Баймек
старият цар Аслан,
затова се вслушал не в песента,
а в думите на Халджи.

(79) Едва-що Арбат завършил
и Халджи се развикал,
че Аслан е взел мъдро решение
и само на враговете то не се нрави,

(80) че в образа на Арбат
при тях е дошъл зъл йорег,
решил да погуби
цялото царство на Аслан.

(81) Хората, смутени от воплите на Халджи,
прогонили Арбат от Сънджак,
предпочитайки да се съгласят с един жив кам,
отколкото с неизвестно кого.

(82) Така че тузгарите на Макай
били приети в народа на българите
в качеството на осмо племе,
което таяло в себе си беда.

20. Как Иджик се опитвал да помогне на българите

(1) Баймек бързо омагьосала
сърцето на стария цар
и той започнал да я слуша,
както детето слуша майка си.

(2) Често тя сядала на трона,
заедно с приемния си баща
и му диктувала решението
на едни или други въпроси.

(3) Решил Халджи, че е настъпило
времето да унищожи царството,
и наредил на Макай
да покани царското семейство на пир.

(4) А на Баймек наредил
на този пир
да отрови цар Аслан
и неговите синове.

(5) След това, според замисъла на Халджи,
Макай трябвало с имегените
да нападне аскетите
и да унищожи Шатър-Булгар.

(6) Макай, без да се бави,
пристигнал в столицата на Бурджан –
прекрасния град Сандугач –
и казал на царя:

(7) *“Донесох ти, господарю,
богати подаръци и вест,
че родът на тузите иска
да заслужи твоето разположение.*

(8) *Затова тузгарите предлагат
на теб и твоите хора
да се хранят при тях
не само на Джиена.*

(9) *Ние ще се радваме
да те приемаме у нас
по време на всички
наши празници:*

(10) *и на Сюрен, и на Сабантуй,
и на Чачак Байрамъ,
и на Джимеш, и на Казан,
и на Къркар, и на Нардуган.*

(11) *А ако можей,
ела още сега –
моите тузи вече са събрани
и те очакват!”.*

(12) Зарадваният Аслан
посочил тузите като пример за другите
и наредил на възрастните си синове
да дойдат с него при тузите.

(13) Помолила да дойде с него
и приемната му дъщеря.
Царят нищо не можел да ѝ откаже
и затова я взел със себе си.

(14) Мразела Баймек царския род
и особено жената на Аслан – Зайрам.
Признала тя веднъж на Макай:
“Искам да изям очите на Зайрам!”.

(15) Когато царят с децата си пристигнал
в аула на тузите Бури или Бургас,
Макай тутакси устроил
пир в тяхна чест.

(16) На този пир Баймек
с усмивка поднесла на баща си и братята си
отровено питие
в любимата чаша на царя.

(17) Но не знаела Баймек,
че тази чаша,
подарена на царя от Бургас,
била вълшебна.

(18) Когато в тази чаша
навивали отровно питие,
настойката започвала да гори,
но за това знаел само Бургас.

(19) Внезапно настойката пламнала
и Бургас извикал:
“*Не пийте от чашата, татко,
защото питието е отровено!*”.

(20) Царят изтървал чашата от ръце,
а Баймек извикала
и побягнала от къщата,
където се провеждал пирът...

(21) Разбрали тогава Халджи и Яга,
че не ще могат сами
да погубят Шатър-Булгар
и решили да замесят в работата Мар.

(22) За целта Яга наредил
на Халджа да направи тъй,
че Мар да се обиди
на царя и неговите българи.

(23) Халджи решил да изпълни
поръчението на Албастъй
с ръцете на Баймек –
своята верна помощничка.

(24) Като изчакал за по-сигурно
няколко дни, Халджи
почнал да говори на Аслан,
че дъщеря му Баймек е невинна;

(25) че именно Буртас,
който му подарил чашата,
бил устроил всичко нарочно,
за да стане негов любимец.

(26) *“Виж, - казвал той, -
твоите земи пресъхнаха,
а земите на Буртас
процъфтяват като никога.*

(27) *Не друго, ами Буртас
е сключил съюз против теб
със самия Яга-Албастъй
и онзи му помага.*

(28) *Ако не вярваш на това,
по поне проследи
своя син,
докато не стане късно!”.*

(29) Отровните думи на Халджа
отровили душата на Аслан
и той наредил на слугите
да следят Буртас.

(30) А Яга, на който Халджи
разказал за това,
една нощ в полето
влязъл в палатката при Буртас.

(31) Буртас по това време
спял, без да подозира нищо,
и Яга, забележимо за него,
постоял при него и излязъл.

(32) Слугите видяли това
и докладвали на царя.
Тогава Аслан повярвал
на коварния Халджа.

(33) Балтаварът върнал Баймек
в царското семейство
и тя отново, много скоро,
си възвърнала влиянието върху царя.

(34) А на верния Бурджан
бащата наредил да прогони
Буртас и неговите субаши
в гладната степ на Тамя.

(35) Бурджан изпълнил
заповедта на баща си
и прогонил в Тамя
Буртас и неговите хора.

(36) Останалите тук тузгари
признали Буртас за свой цар
и затова тази област
била наречена Буртас.

(37) Тузите тук били
много повече от субашите,
затова много скоро
и субашите заговорили на локърски.

(38) А самият Буртас нарекъл
своето царство Идел
за спомен от времето,
когато българите били задружни.

(39) Арбат дошъл при него
и станал биркам на Идел.
Почнал той да насочва народа
по Истинския Път.

(40) Тъй казал Арбат на хората:
*“Целият свят се управлява
от един цар – Бир-Тангра,
а Чулман е любимият му слуга.*

(41) *Затова на всички празници
ние трябва първо
да прославяме Тангра –
истинския Господар на Света.*

(42) *А онези, които не почитат
над всички Тангра,
ги очаква страшно наказание
от Всемогъщия Творец!*”.

(43) Мнозина веднага
повярвали на биркама,
а онези, които още се съмнявали,
повярвали по-късно –

(44) когато такова наказание
постигнало Сънджак
и се потвърдило предупреждението
на стария келбир...

(45) Възмездието приближила Баймек –
по заповед на Халджи
тя предложила на Аслан
да постави на кургана нейния биргюн.

(46) Царят отначало се втрещил,
но Баймек така умело
го ласкала и смекчила,
че Аслан наредил да направят това.

(47) Каменоделецът Бирджат направил
един биргюн на Баймек
и го поставил
на кургана на Мар.

(48) Бурджан бил възмутен от това
и поискал от баща си
да махне биргюна на момата,
тогава Аслан се разлютил и на него.

(49) Той определил на Бурджан
владението Джирак
по бреговете на Шир,
което по-късно нарекли Ашняк.

(50) И казал на сина си:
*“Живей отделно от мен,
както сам си искаш,
а аз не искам да те познавам!”*.

(51) Яга тутакси предал на Мар
посредством Кулюг-Бала,
че Аслан е изпаднал в неверие
и е осквернил дори неговия курган.

(52) Мар погледнал и като видял
на своя курган
биргюна на имегенката,
изпаднал в страшна ярост.

(53) Тутакси, разгневен, Джайтасир
съобщил на Тангра за това,
че българите са престанали
да почитат Небесата –

(54) и като са поставили на кургана
биргюна на разпътна девойка,
се покланят на нея
като на Творец.

(55) Всевишният силно се разгневил
на постъпката на Аслан
и Тангра повелил:
“Нека погине властта на отстъпника!”.

(56) Със своята воля Всевишният
внушил тази мисъл на Агадж
и Агадж решил: *“Ще отида
и ще унищожа властта на Аслан!”*.

(57) Наредил той да свикат войските
и поискал помощ от съседите.
Подвластните му тирбашци
се събрали по-бързо от всички.

(58) Сетне започнали да пристигат
отрядите на джулахците и кермекците...
Дори Билиш – и той
с охота му дал част от хората си.

(59) Половината свят се раздвижил, -
забелязал това Алабуга
и разбрал, че се подготвя
нещо ужасно и страшно.

(60) Попитал той какво става
бързия Кулюг-Бала;
Чокър не скрил от него, –
нали обичал Иджик, -

(61) и му казал направо,
че Аслан е разгневил Всевишния
и че царя го очаква
силно наказание за това.

(62) Потрепнал Иджик – той знаел,
че грешките на царете
хвърлят в бездната на гибелта
цели народи и страни.

(63) Решил той да помоли
самия Тангра
да пожали любимия на сърцето му
народ на българите.

(64) Знаел той, че само на Мар
е позволено да се явява
по всяко време
пред Всевишния,

(65) а другите алпи
и никой от живите хора
не могат да се появяват
на Деветото Небе пред Твореца.

(66) Но жалостта към българите
надвила в Алабуга
страха пред забраната
и той се подготвил за път.

(67) Алпът Субан Леу-Бай
узнал за намерението на сина си –
нали узнавал за мислите му
дори от разстояние.

(68) Опитал се той да разубеди Иджик
от това опасно пътуване –
казал му:
“Не се измъчвай напразно!

*(69) Нали онова, което е повелил
Великият и Всемогъщ Творец,
винаги се изпълнява
и никога не се отменя”.*

(70) Но не се съгласил с него
синът му Иджик-Алабуга –
той искал да спаси хората,
както някога Субан.

(71) Като се боял, че Леу-бай
ще се опита да го задържи насила,
Иджик-Алабуга
се превърнал в човек.

(72) Но бащата все едно
разпознал сина си
и разбрал, че не ще може
да го възпре от пътуването.

(73) Тогава решил Субан-Субаш
тайно да помогне на Иджик –
превърнал се във врания кон на Алабуга
и понесъл сина си към планината Бурджан.

(74) Там, на една голяма вдлъбнатина,
наречена Ак-Басан,
започвал невидимият за хората
мост към Деветото Небе.

(75) Другият мост към Деветото Небе
започвал от протока Кара-Басан
и преминавал през владенията на Чулман,
но Субан не познавал този път.

(76) Не знаел той и това,
че имало също
в земята на джамайгетите
и трети мост – Касма.

(77) А и за пътя Ак-Басан
Субан узнал случайно,
когато неволно подслушал един разговор
на баща си Майрам и майка си Айрам.

(78) Всички препятствия
по пътя към планината,
които били непреодолими за хората,

(79) Субан преодолял –
къде прелитайки като птица,
къде пробягвайки като елен,
къде преплувайки като риба.

(80) И ето, пристигнали накрая
бащата и сина
при планината Бурджан,
много доволни от сполуката.

(81) А до подножието ѝ
стоял един говорещ камък,
който им казал:
“Спрете или ще загинете!”.

(82) Тези думи на камъка
чул Тангра
и заповядал на Кубар и Чулман
да препречат пътя на Алабуга.

(83) Субан с един скок
пренесъл сина си Иджик
на вдлъбнатината Ак-Басан,
където растяло могъщо дърво.

(84) Леу-бай трябвало да направи
още един скок
и щял да пренесе сина си
на Деветото Небе.

(85) Но внезапно на Субан-Карга
нетърпимо му се допило,
а точно под могъщото дърво
ромолял прохладен извор.

(86) Алабуга не възпрял коня си, -
нали дълго бил препускал без почивка.
Слязъл от коня
и Субан се навел над извора.

(87) Но едва Субаш отпил от извора
и се почувствувал зле
и изведнъж се превърнал
в малко козле.

(88) Не знаел Субан-Субаш,
че Кубар и Чулман,
благодарение на помощта на Тангра
са разгадали неговия план и ги причаквали.

(89) Не знаели Кубар и Чулман
от кого пазят пътя –
не разпознали в човека и коня
своя племенник и брат си.

(90) И Карга не разпознал в извора
своя брат Чулман,
не видял и брат си Кубар,
притаил се като вълк под дървото.

(91) Вълкът изскочил из зад дървото
и погълнал козлето,
но Кубар, разбира се, не можел
да убие Субан.

(92) Баръс можел само
за подържи Леу-бай
известно време
в стомаха си.

(93) Видял горкият Алабуга
какво станало
и, грабвайки меча,
се хвърлил срещу вълка,

(94) но не успял той
дори да замахне срещу вълка,
когато го ухапала
някаква змия.

(95) Това била самата Аби-Умай,
която случайно се оказала тук
и дремела в тревата
до началото на схватката.

(96) Не могла да допусне тя
заплаха срещу своите деца
и от ухапването и тоз час
умрял Иджик-Алабуга.

(97) Не знаела Айрам-биче,
че е ухапала внука си,
защото Алабуга като воин
бил с маска.

(98) А мнозина от своите внуци
Умай-биче и без маски
не би разпознала,
защото не й били представени –

(99) нали алпите вечно били
заети с нещо,
а и спяли
по много години.

(100) За дивовете това
било нещо обичайно –
при тях понякога роднините
хич не искали да се познават.

(101) А се случвало и тъй, че бабата
се виждала със своите внуци
хиляда години
след тяхното раждане.

(102) Нали роднинството и времето
нямали за алпите
голямо значение –
те мислели повече за храната.

(103) Рядко някой от тях
обичал и се грижел за другите –
по това те не се различавали
от мнозина хора.

(104) А когато Кубар освободил
Субан от своя стомах,
Умай-биче узнала за внука си
и взела силно да тъжи.

(105) Затъжили и Баръс и Чулман –
нали Алабуга бил любимец на Урус,
а Чулман-Исадъ
считал Иджик за свой син.

(106) Ридаейки, и двамата казвали,
че ако бяха познали Иджик,
не биха го докоснали
и биха предупредили майка си...

(107) Но още повече тъгувал Субан –
никого от синовете си
Карга не обичал тъй,
както обичал Иджик.

(108) Във всичко искал Алабуга
да прилича на своя баща,
поразявайки всички
с добротата и благородството си.

(109) *“Как не можах да те предпазя,
птиченце мое, соколче мое,
който на никого не стори зло,
а се опитваше на всички да помогнеш!*

(110) *Не приличаше ти
със своята доброта
на другите алпи,
обичащи само себе си.*

(111) *От любов към хората,
ти често се превръщаше в човек,
затова не те познаха
твоите роднини.*

(112) *Завинаги ти
си отиде от нас,
никога повече
не ще те видя.*

(113) *Радостта и светлината
на целия ми живот
изведнъж помръкнаха...
Какво ще кажа на майка ти?"* –

(114) Така, плачейки и мъчейки се,
нареждал Субан над тялото на сина си,
и Умай-биче, и Кубар и Чулман
ридаели заедно с него.

(115) Внезапно притъмняло всичко наоколо –
Мар бил наметнал черната япанча
и като се спуснал при тях от небето,
заридал с велика скръб.

(116) *“За кого да светя аз
на този свят,
ако на земята го няма
моя скъп внук!”* –

(117) нареждал Нар-Мар
и всички се изплашили,
че той вече никога
няма да изгрее.

(118) Тъга налегнала
животните и птиците –
те замлъкнали
и на Земята станало тихо.

(119) Тогава клюмнали
тревите и цветята,
а дървесните клони
се привили към земята.

(120) Заедно със сълзите
на земята падали
капки кръв
от великите алпи –

(121) защото били изподрали
своите лица
от неизразимата
горест и тъга...

(122) Когато Иджик-Алабуга
бил оплакан,
Умай-биче поставило
тялото му в капчег –

(123) и като казала, че ще опита
да го съживи,
го отнесла
някъде надалеч...

(124) Дълго се опитвала, казват,
с всичките си хитрости
да съживи Алабуга, докато
не чула гласа на Всевишния.

(125) Тангра ѝ казал:
*“Дори не се опитвай да го сториш!
Аз сам ще върна живота на Иджик,
когато това бъде нужно!”*.

(126) Като узнал за неуспеха на Умай,
Субан избугил ума си
и искал да се самоубие,
хвърляйки се на вдлъбнатината Ак-Басан.

(127) Тогава Мар
наредил на Хурса
да прикове Субан с вериги към дървото
и да го остави така.

(128) Но ето че дошло
пролетното време,
когато Субан трябвало
да обиколи земята –

(129) нали той бил
алп на пролетта и плодородието
и без тази обиколка
зимата не би свършвала.

(130) Но Карга бил все още безутешен
и затова оставал
прикован към вдлъбнатината
и зимата останала през пролетта.

(131) Минават дни, седмици,
идва времето на сеитбата,
а виелиците вейт ли вейт;
изплашили се хората...

(132) Тогава Мар дошъл
при своя син Субан
и му казал строго:
“Забравил си за твоите задължения!”

(133) Някога се хвалеше с това,
че си спасил хората от студа,
а сега сам
ги погубваш с мразовете!”.

(134) Дошъл на себе си Карга
и помолил за прошка.
Свалили му веригите
и той тръгнал да обикаля...

(135) Настъпила пролетта,
но тя била много дъждовна.
Хората казвали, че не дъждове ваят,
а Субаш лее сълзи за сина си...

(136) Така и не успял Иджик
да стигне до Деветото Небе
и волята на Всевишния
била въплътена...

21. Бурджан напуска Булгар и броди по света

(1) Събрал Агадж войската
и потеглил срещу Булгар:
горестно му било да воюва
със собствения си баща.

(2) Но още по-нетърпимо
било за него това,
че царят на Шатър-Булгар
е изпаднал в безверие и разпътство.

(3) Царят на ас-халджийците
не тръгнал през пустинята,
а предпочел да потегли
с кораби по Кара-Дингез.

(4) Узнал Бурджан
за постъпката на Агадж
и изпратил при него посланик
със своето предупреждение:

(5) “Макар и баща ми да ме обиди,
той остава за мен баща
и аз ще го защитавам,
докато ръката ми държи оръжието!”.

(6) А когато войската на Агадж

доплавала до граничната река,
която българите наричали Мас-Калга,
а тузгарите – Алмъш,

(7) то Бурджан с войската си
сам излязъл срещу Агадж.
Разколебал се Агадж
като видял своя брат-бахадир.

(8) Спомнил си как
Бурджан веднъж убил
наведнъж сто имегена,
които разбойничели в Сънджак.

(9) Затова Агадж предложил
един ден преди битката
да проведат схватка на бахадирите
и Бурджан приел това предложение.

(10) За този ден
непобедимият Бурджан
убил двеста бахадира на Агадж
и това изплашило войската му.

(11) А самият Агадж
бил близо до отчаянието.
Влязъл той в палатката си
и почнал да моли Всевишния:

(12) *“О, Създателю, Който си ми дал
живот, сила и власт, -
винаги съм вярвал
единствено в Теб;*

(13) *без колебание аз потеглих -
в отговор на поругаването на вярата -
на поход срещу
собствения си баща.*

(14) *Но пред мен застана
несъкрушимата планина Бурджан;
не мога сам да я премина, -
помогни ми, Господи!”*.

(15) Тангра наредил – и пред Агадж
се явил Кулюг-Бала
и му казал:
“Утре направи така:

(16) *натовари корабите си*

*на големи коли-таглики
и нареди на воините
да опънат платната.*

(17) *А сега лягай да спиш
и не мисли за нищо...
Творецът не ще остави
тези, които са на правия път!*".

(18) Съвсем не му се спяло
на цар Агадж, но внезапно
очите му сами се затворили
и той заспал дълбоко.

(19) Като се събудил на сутринта
Агадж направил така,
както му казал Кулюг-Бала –
и тогава задухал Джил.

(20) Корабите върху тагликите
се задвижили
и тръгнали право
срещу войската на Бурджан.

(21) Всеки кораб приличал
на малка крепост,
от която воините на Агадж
без пропуск поразявали врага.

(22) Не могли храбрите воини
на непобедимия Бурджан
да спрат корабите
и били разбити.

(23) Оттогава бурджаните носили
прозвището масгути
като спомен за реката,
край която били разбити...

(24) Самият Бурджан там бил ранен
и щял да бъде смачкан от един таглик,
ако не била дъщеря му –
храбрата красавица Сакмар:

(25) тя успяла да препусне
до падналия от седлото свой баща
и, като вдигнала Бурджан от земята,
го отнесла при зеленото знаме.

(26) Там вече се били събрали бийовете

на двете части на Джирак
и й казали тъй:
“О, дъще на субага!

(27) Изгуби съзнание
твоят баща,
затова те назначаваме
за субаг-хатън.

(28) Длъжен бе Бурджан
да защитава своя баща
дотогава, докато
ръцете му държат оръжието.

(29) Но ето, че той бе ранен
и оръжието падна
от неговите ръце,
и ние отстъпихме.

(30) Какво да правим сега –
да умрем ли за Аслан,
който ни прогони тук
или да се оттеглим?”.

(31) Отвърнала им Сакмар:
“Никога не съм виждала
своя дядо Аслан и
не мога да го обичам.

(32) Никога Аслан
не ме е държал на ръце,
а галеше чуждите деца –
не искам да се бия за него!

(33) Нека напуснем Джирак
и тръгнем срещу Мар,
а там ще видим,
какво ще стане!”.

(34) Бързо се събрали бурджаните
и потеглили срещу Слънцето.
Когато преминавали през Идел,
буртасите поискали да се разправят с тях.

(35) Но когато Буртас излязъл
срещу бурджаните
и видял Сакмар,
казал тъй на своите хора:

(36) “Ние враждувахме с Бурджан,

*но сега масгутите води
неговата дъщеря Сакмар,
която не е воювала срещу нас”.*

(37) Наредил той на воините да спрат
и, като казал на Сакмар,
че не е неин враг,
й предложил областта Исадун:

*(38) “Тежко ми е да управлявам
едновременно и Буртас, и Исадун,
затова с лекота ще ти подаря
областта Исадун.*

*(39) Там текат реките
Джаик, Буртас, Джелбеген и Ор;
там живеят тузите,
които се присъединиха към нас.*

<ЕМ>

*(40) Разположете се там
и владейте онази област,
а на мен ще плащате
само малък данък в добитък”.*

(41) Удивила се Сакмар
на благородството на Буртас
и приела предложението
на своя чичо.

(41) Тя разположила стана си
на брега на една река
и почнали да я наричат
река Сакмар.

(42) В един от дните
Бурджан се събудил –
спасили го молитвите
на дъщеря му Сакмар.

(43) Тя молела Умай-биче
да помогне на баща й,
а тя, като я съжалила,
изцерила баща й.

(44) Като дошъл на себе си, Бурджан
узнал за случилото се
с него и неговите хора
и бил обхванат от гняв.

(45) За да усмири

неговото недоволство
Сакмар наредила да нарекат
река Бургас с името на Аслан.

(46) Но това не подобрило
настроението на Бурджан.
Накрая той свикал бийовете
и им казал:

(47) *“Позорно е за нас
да живеем до онези,
които знаят
за нашето поражение.*

(48) *Но още по-позорно е
за славните бурджани,
не познаващи подчинението,
да плащат данък на другите.*

(49) *Затова ние трябва
да отидем там,
където не ни познават
и където ще бъдем свободни.*

(50) *Ще тръгнем отново
срещу Слънцето, -
нека самият Мар ни посочи
къде да се установим!”.*

(51) Но не всички бийове
се съгласили с него,
тъй като на някои се харесала
областта Исадун.

(52) След дълги спорове решили,
че една част от народа
ще остане в Исадун,
а другата ще продължи нататък.

(51) Останалите оглавил
Бурджановият син Иллак,
затова почнали да ги наричат
иллакци или исадунци.

(52) Но и оставащите, и заминаващите
плакали, когато се разделяли –
бурджаните не забравяли
своите родственици.

(53) Дори суровият Бурджан

и храбрата Сакмар,
които възглавявали заминаващите,
заплакали, когато потегляли.

(54) Нар-Мар решил да помогне
на своя любимец Бурджан –
той решил да отведе хората му
направо в областта Курган.

(55) За това Нар
силно се отклонил на Юг,
променяйки своя
обичаен път.

(56) И освен това Мар,
забравяйки за времето,
светил на бурджаните по-дълго,
отколкото било разрешено.

(57) Забелязъл това Курган,
чието име носила
онази област Курган – защото той
обичал да почива в нея.

(58) Втурнал се Курган след Мар;
онзи опитал да се скрие,
но бил настигнат от Ненаситния
и безжалостно погълнат.

(59) На Земята настъпил
пълен мрак.
В тъмата на дългата нощ
бурджаните се отклонили от пътя.

(60) Вместо да вървят на Юг,
те тръгнали на Север,
където попаднали
в студената страна Джамай.

(61) В тази страна винаги
имало малко светлина,
а 9 месеца в годината
там било тъмно.

(62) Така че живеещите там
хора от народа на джамайгетите
били свикнали с тъмнината
и навсякъде ходели с факли.

(63) Факелът на техния език

се наричал “джамай”,
затова така наричали
и тази страна, и народа й...

(64) Тъй като били много добри,
джамайгетите помогнали на бурджаните –
снабдявали ги с продукти,
които купували от съседите.

(65) В самия Джамай
не произвеждали хляб и плодове,
нямало там
и добри пасбища за добитъка.

(66) Затова пък там имало
множество гъсти гори,
в които се въдели
много катерици, белки и самури.

(67) Но в същите тези гори
бродели тълпи
от най-силните аждархай,
които се наричали караки.

(68) Тези страшни алпи
ходели на четири крака
като диви зверове
и имали голям рог.

(69) От двете страни на този рог,
близо до острието му,
имало две брадвени острия
като на секира – ибер.

(70) Отстрани изглеждало,
че дивовете носят ибери,
затова ги наричали и иберци,
а горите им – Ибербаш.

(71) Тези аждархай се хранели
с листата на дървото Карак,
от което получили и
прозвището си “карак”.

(72) Но да се катерят до тези листа
те не можели
и затова отсичали дърветата
със своите секири.

(73) Хората убивали караките

без всякаква жалост,
защото те унищожавали
техните дървета.

(74) Затова да се ходи в гората
било много опасно,
но на джамайгетите се налагало
да ловуват там,

(75) тъй като иначе те
не биха добивали кожи
и не биха получавали срещу тях
необходимите им вещи и храна.

(76) На джамайгетите във всичко им помагали
техните кучета, които
били потомци на кучето Джуга
и видрата Ура.

(77) Затова техният син
бил наречен Джугра,
което на техния език означавало
“Потомък на Джуга и Ура”.

(78) Джугра се оженил
за една девойка
и поставил началото на племето на джуграите,
което се нарича и джамайгети.

(79) Ура била прамайка и царица
на катериците, белките и самурите.
Веднъж тя напуснала Джуга
и отишла при Субан.

(80) Затова кучетата оттогава
всячески преследват
потомците на Ура –
катериците, белките и самурите.

(81) А самите джамайгети, за да не таят
кучетата обида и срещу тях,
устройват сватба на водача на кучетата
с най-красивата джуграйка.

(82) Такива сватби те
уреждат ежегодно,
при което обличат невестата
с кучешка кожа...

(83) Джамайгетите разбират

кучешкия език
и могат, ако е нужно,
да говорят с кучетата.

(84) За да научат
децата си на техния език,
джуграите ги обличат
в кучешки кожи,

(85) след което
за известно време
ги подхвърлят на кучките,
а те ги кърмят и обучават.

(86) Кучетата проследяват зверове и алпи,
а ако е нужно,
сами дърпат вървите на шейните
и откарват стопаните си далеч от опасността.

(87) Затова аждархаите
мразят кучетата
не по-малко от хората
и навсякъде ги изстребват.

(88) Аждархаите се съчетават с кобили,
от които се раждат
нови мъжки аждархай,
а женски караки няма.

(89) Ако караките срещнат
човек, яздещ кобила,
догонват го и го убиват,
а с кобилата се съчетават.

(90) А конника, яздещ жребец,
те не преследват –
жребците не са им нужни
и не си прахосват силите.

(91) Аждархаите се съчетават
и с развратните жени,
а развратниците ги обичат
и тайно им служат:

(92) те им съобщават
къде е по-добре да нападнат хората,
затова джуграйците
убиват развратниците.

(93) Не знаели джамайгетите

как да се борят с караките,
затова тези аждархай
ги притискали все повече и повече.

(94) За щастие Бурджан,
който искал да се отплати на джамайгетите
за тяхната помощ,
решил да им помогне.

(95) Взел той стрелите на Хурса
и отишъл в гората,
където скоро намерил
няколко карака.

(96) Почнал Бурджан да стреля
по тези аждархай,
но не им причинил никаква вреда,
само един от тях заревал.

(97) Стрелата попаднала в гърба му
и Бурджан разбрал,
че само гърбът на караките
е уязвим за оръжието.

(98) Върнал се Бурджан при хората
и им разказал:
“Узнах как да ловим
мерзките караки.

(99) *Преди лова
се качвайте на дърветата,
а под тях оставяйте
кобили, жребци и кучета.*

(100) *Когато караките започнат
да се прокрадват към кобилите,
кучетата ще ви предупредят
за приближаването на враговете.*

(101) *Вие ще успеете да се пригответе
и, като издебнете мига,
с изстрели отгори в гърба
ще убиете мръсните твари.*

(102) *А ако стрелите ви свършат,
а аждархаите обкръжат дървото
и започнат да го секат,
не бива да се отчайвате.*

(103) *Нека другарите на ловеца*

*препуснат на жребците,
водейки вързана кобила,
и да отвлекат караките.*

(104) *Аждархаите не могат да надвият
влечението си към кобилите
и непременно ще се втурнат
след конниците с кобилата.*

(105) *Ловецът в това време
може да слезе от дървото
и да избяга със жребеца
от страшната опасност.*

(106) *А конниците, когато
отвлекат към себе си алпите,
нека убият кобилата
и препуснат надалеч.*

(107) *Злобните аждархаи
нито ще се възползват от кобилата,
нито ще ги последват,
защото не си прахосват силите...”.*

(108) *Джуграите тъй и сторили
и почнали да гонят караките;
те понякога успявали
да залавят иберците живи.*

(109) *Тогава те ги продавали
за много високо заплащане,
тъй като пленени те били
отлични работници.*

(110) *Срещу храна и покриване на кобилите
аждархаите можели
да работят неуморимо
като дървосекачи и каменоделци.*

(111) *А местата, където те
изсичали горите и камъните
и строели пътища,
хората наричали Ибери.*

(112) *А за да бъдат
покорни,
повреждали им краката
и ги правели куци...*

(113) *Разгневили се аждархаите на Бурджан*

за това, че показал
как могат да бъдат побеждавани,
и решили да му отмъстят.

(114) Веднъж аждархаите
нападнали лагера на бурджаните,
които били заспали дълбоко в полето,
решавайки, че там няма караки.

(115) Ако не били кучетата,
това щял да бъде краят на масгутите,
но верните кучета залаяли
и разбудили българите.

(116) Изскочили бурджаните от палатките
и седнали в шейните,
а кучетата си отнесли
надалеч от алпите.

(117) Не могли караките
да тичат след тях –
снегът в полето бил дълбок
и алпите затъвали в него.

(118) Но българите се озовали
посред снежната степ
без дърва, огън и храна
и се приготвили да умрат.

(119) Междувременно Тангра
бил освободил Мар и той
отново осветил Земята,
но в Джамай още било тъмно.

(120) Но двете дъщери на Мал-Угер –
Караджим и Дуло,
които Мар обичал
като свои дъщери,

(121) успели да помогнат
на загиващите българи.
А това се случило
съвсем случайно.

(122) Веднъж Мар помолил Всевишния
да разреши на дъщерите на Угер
да се пързаят по моста Касма
и те често си играели тук.

(123) Един път Дуло

се пързулнала от моста
така неудачно, че попаднала
в страната Джамай.

(124) Тук тя видяла
синовете на Бурджан – близнаците
Бурджат и Кашан –
и се влюбила в тях,

(125) а те се влюбиха в нея
и когато тя им предложила
своята помощ,
веднага се съгласиха да я приемат.

(126) Отишли братята при Бурджан
и призоваха баща си
да поведе след Дуло
целия народ на масгутите.

(127) Но Бурджан, боейки се,
че Дуло иска
да погуби българите,
отказал да го направи.

(128) Затова след Дуло,
заедно с Бурджат и Кашан
тръгнала само една част
от замръзващите масгути.

(129) Дуло, излъчвайки топлина,
довела Бурджат и Кашан
и техните хора
до страната Хин.

(130) Тук Бурджат
на едно място
видял насън вълк
и казал на народа:

(131) *“Видях насън
огромен вълк –
това е добър знак,
който ни обещава щастие.*

(132) *Той означава,
че в тукашната земя
ловът е добър и затова
можем да останем тук!”*.

(133) Българите избрали

Бурджат за свой вожд
и подчинили една част от Хин
и местните хора.

(134) Тези хора наричали българите
ман или мангът,
а себе си почнали да наричат
манкули.

(135) Бурджат основал тук
царството Хон,
което на езика на българите
означава “*вълк*” и “*ловец*”.

(136) Но манкулите почнали
да наричат царството Хон
също и Бурджат,
защото обичали Бурджат,

(137) тъй като той ги освободил
от жестоката власт на хинците,
а неговата власт за тях
била лека и приятна.

(138) Потомците на Бурджат и Дуло
почнали да се наричат Дуло
за спомен от спасяването от Дуло
на тази част от българите.

(139) От двамата братя Дуло
предпочела да избере царя
и се оженила за Бурджат
за радост на целия народ.

(140) След смъртта на Бурджат
цар на Хон станал
най-големият му син от Дуло
на име Джун.

(141) А Бурджатовия брат Кашан
не могъл да се примири с това,
че Дуло не избрала него
и затова напуснал Хон...

(142) На река Сър-Дара
той намерил една област,
която не принадлежала никому,
където образувал свое царство.

(143) А останалият в Джамай Бурджан

почнал да води хората насам-натам,
но в края на краищата изгубил сили
и в отчаяние се обърнал към Мар:

(144) *“Ако ти, о, Джайтасир,
ни помогнеш
да се доберем до топлиите
и светли краища,*

*(145) с ромолящи реки,
гъмжащи от риба,
с безкрайни пасбища,
гъмжащи от добитък,*

*(146) то аз ще пренеса
в жертва на теб
собствената си дъщеря –
любимката си Сакмар!”.*

(147) Мар чул обещанието,
но се побоял да помогне,
бойки се от гнева
на Всемогъщия Тангра.

22. Караджим, Сакмар и Иджик-Аспарък

(1) Междувременно Караджим, като видяла
заминаването на сестра си Дуло на Изток,
поискала да тръгне
заедно с нея:

(2) тя скочила от моста
от същото място,
но се озовала при Бурджан,
който очаквал помощта на Мар.

(3) Едва-що той
погледнал Караджим
и безумно
се влюбил в нея.

(4) Казал ѝ Бурджан:
*“Умря от несгодите
първата ми жена
и бих взел за жена теб,*

*(5) но не ни остава
много да живеем*

*на мен и моите хора –
замръзваме в снежното поле!”.*

(6) Усмихнала се Караджим
и Бурджан изведнъж видял
как ръцете ѝ
се изпълнили с дърва.

(7) Бурджан поставил тези дърва
направо на снега,
а Караджим духнала върху тях -
и пламнал голям пламък.

(8) Народът се стоплил и се развеселил,
почнал да благодари на Караджим
и да казва, че тя навярно
е самата дъщеря на Мар;

(9) че се е спуснала при тях,
за да ги спаси
и да ги изведе в земите,
където е топло и светло.

(10) Трогната от човешката благодарност
и приятно учудена от това,
че хората знаят за нея,
Караджим решила да им помогне.

(11) Пламвайки в огнена светлина,
тя повела бурджаните след себе си
и ги отвела
в областта Курган или Събан.

(12) Тук Бурджан успял
да заеме Ечке-Курган,
който в чест на Караджим
почнали да наричат Караджим.

(13) Оттогава почнали
да наричат Курган
Западния Курган -
на брега на Курганско море...

;

(14) Едва успял да се устрои
и да организира своето царство Ечке-Баш,
Бурджан побързал
да се ожени за любимата си Караджим.

(15) На сватбата дошъл
и самият Нар-Мар Джаръм Ат;

той се нарекъл далечен
роднина на невестата.

(16) Обвил той с червен плащ
колелото на своята колесница,
за да не изгори
всичко наоколо.

(17) На младоженците Мар подарил
червено знаме –
казал, че то прогонва
всяка нечиста сила...

(18) Те се заселили в южната част на Караджим –
в областта, която наричали Бахта,
защото в нея се въдели
много камили – бахта.

(19) Българите почнали да наричат
областта Бахта
също и Арджа-Бахта,
и Арджан, и Бахта-Булгар...

(20) Именно в тази страна
се намирала планината Балкан,
но местните жители казвали,
че до нея не може да се стигне.

(21) Затова хората
се любовали на планината отдалече
и не се опитвали
да се приближат до нея.

(22) Близо до столицата на Ечке-Баш
се намирала красивата планина Тамар –
на нея Бурджан
построил карамадж на Мар.

(23) Той бил толкова величествен,
че оттогава българите
наричали Тамар
всички карамаджи на Мар...

(24) Като познавал любовта на Мар
към красивите девойки,
Бурджан наредил на Сакмар
да надзирава Тамар.

(25) Затова я нарекли
също и Тамар-къз;

тя съчинила множество песни
в чест на Джайтасир.

(26) Тя била толкова красива
и Бурджан толкова я обичал,
че царят я съжалил
и не я принесъл в жертва...

(27) А близо до Бахта-Булгар
също имало и участък от Стената на Дивовете,
който се наричал Кара-Корум,
а зад него се намирали владенията на дивовете.

(28) Начело на тези дивове
стояли алповете Тура и неговият син Кай.
Тура бил брат на Мар
и винаги завиждал на славата му.

(29) Тура поискал чрез посланици
Бурджан да почне да почита
него вместо Мар
и да му плаща данък.

(30) Когато Бурджан отказал,
Тура със своите алпи
нахлул в земята на бахта-българите
и почнал да я опустошава.

(31) Но воините на Събан
били въоразени със стрелите на Хурса,
които са опасни и за алпите,
затова масгутите отблъснали набега.

(32) Тогава оцелелият Тура
казал на Бурджан:
*“Ела до стената – и ще
преговаряме за мир!”*.

(33) Но едва Бурджан непредпазливо
се приближил до Кара-Корум,
когато алпът хвърлил върху него отгоре
един камък с огромни размери.

(34) Когато измъкнали Бурджан; из под канарата,
той казал само: “Това е моето
наказание за неизпълненото обещание!” –
и тутакси умрял.

(35) Останали от царското семейство
само Караджим, Сакмар

и по-малкият и брат Ерми-Ас –
хубав и красив.

(36) След смъртта на Бурджан
известно време управлявала
любимката на хората Караджим,
но тя управлявала за кратко.

(37) Отдавна Караджим обичала
стройния красавец Кашан –
била го видяла тя,
когато той заминавал с Дуло.

(38) Тя решила да покори
сърцето на влюбения Кашан
и да се устрои с него
в милото на сърцето ѝ кътче.

(39) Това кътче за нея
била областта на реката,
която масгутите наричали
Шир-Дере или Сърт-Дара.

(40) За да не остане Кашан
в далечния Хин,
Караджим направила тъй,
че да изберат Бурджат за цар:

(41) именно тя му изпратила
съня за Хон,
благодарение на който
Бурджат станал цар...

(42) След женитбата на Бурджат
за красавицата Дуло
Караджим се присънила на Кашан
и го повикала да дойде на Сърт-Дара...

(43) Когато той вече живеел
на Сърт-Дара, то тя
му съобщила на сън
за смъртта на Бурджан...

(44) На погребението на Бурджан
Караджим се срещнала с Кашан,
който дошър да оплаче баща си,
и той се влюбил в нея.

(45) Когато минал траурът,
Кашан се оженил за Караджим,

което предизвикало гнева на Ерми-Ас,
който сам имал намерения към нея.

(46) Той не можел да разруши
новото ѝ семейство,
но постигнал това,
да я лишат от власт:

(47) подсказал му Яга насън,
че царицата, омъжила се
за мъж от друга страна,
губела правото на власт...

(48) Но тогава Караджим,
виждайки, че мнозина обичат
Бурджановата дъщеря Сакмар,
връчила на нея червеното знаме.

(49) Бийовете не били против
избирането на Сакмар за царица,
но неочаквано срещу това
се противопоставил Ерми-Ас.

(50) Той бил прекомерно честолобив
и когато узнал, че бийовете
искат да изберат Сакмар за царица,
се обидил на нея.

(51) Яга наблюдавал събанците,
бойки се от усиляването на Ечке-Баш:
нали масгутите можели да завземат
неговата област Тамта.

(52) Решил той
с помощта на Ерми-Ас
да разцепи Ечке-Баш
и да обезопаси Тамта.

(53) Веднъж, когато Ерми-Ас
излязъл на лов,
Яга поставил на пътя му
прекрасната имегенка Оймек.

(54) Тя била слугиня на Яга,
по-малка сестра на Баймек,
но не ѝ отстъпвала
по злоба и жестокост.

(55) Когато Ерми-Ас
се натъкнал на нея,

тя му рекла:
“Виждам своята надежда!

(56) Моят кургански род
се заблуди и загина
в тази пустиня –
спаси ме, о, велики бахадире!”.

(57) Като видял Оймек, Ерми-Ас
тутакси се влюбил
безумно в нея –
имегенките можели да очароват.

(58) Съблазнила го тя,
накарала го да се ожени за нея
и почнала да възбужда в него
най-подли чувства.

(59) Похот и завист,
алчност и властолюбие,
коварство и жестокост
възбуждала тя в мъжа си.

(60) Станала душата на Ерми-Ас
черна и тежка, -
тя го подчинила
и направила свой слуга.

(61) По нейно указание
Ерми-Ас завладял
и пренесъл там
своя батавъл.

(62) После Оймек го тласнала
към война с исадунците.
Той разбил Иллак
и убил жена му и синовете му.

(63) Една част от исадунците избягала
в царството на Кашан,
където Кашан радушно
ги приел и настанил.

(64) Исадунците съставили
по-голямата част от народа му
и се нарекли кашанци
от благодарност към Кашан.

(65) Разбитият Иллак трябвало
да отстъпи на Ерми-Ас

половината от Исадун –
степта Тура-Басъл.

(66) За да има
нови синове,
Иллак се женил
още няколко пъти –

(67) но другите жени
не му родили деца
и той се разделил с тях,
давайки им откуп.

(68) След това той
се оженил за любимата си жена –
вдовица на един негов бий,
която имала дъщеря Исат.

(69) Когато остарял,
той предложил на Бургас:
*“Остарях аз, но нямам
свои наследници.*

(70) *Нека един
от твоите синове
се ожени за Исат
и да управлява Исадун”.*

(71) Бургас се съгласил
с това предложение
и синът му Джаргибей
се оженил за Исат...

(72) Като навредила на Иллак, Оймек
решила да погуби Гюлбика –
първата жена на Ерми-Ас
и нейните синове,

(73) за да направи Тумак,
своя син от Ерми-Ас,
единствен наследник
на своя мъж.

(74) Тумак бил на три дни,
а вече ставал на крака,
а след седем дни
той вече говорел...

(75) На Тумак се паднал
покореният Тура-Басъл,

а по характер той бил
точно като майка си.

(76) Веднъж по време
на един страшен глад,
той дошъл на погребението
на един багъл –

(77) и когато видял
бедното угощение,
наредил на сина на багъла
да свари за него тялото на баша си.

(78) Когато синът на багъла
не се подчинил на тази заповед,
Ерми-Ас го посякъл
и го изял, заедно с тялото на баша му.

(79) Людоедството така му харесало,
че той наредил на всичките си хора
да правят на погребенията
същото като него.

(80) Особена жестокост
той проявявал на лов,
убивайки по време на лова
наведнъж хиляди елени и кози.

(81) По обратния път
той често захвърлял
голяма част от плячката,
защото не можел да я носи.

(82) Няколко пъти Умай-биче
стреляла по него за това,
но всеки път не улучвала,
макар да стреляла точно.

(83) Тя не знаела, че това
са дяволиите на Яга –
той по молба на Оймек
направил призрак на Тумак.

(84) Този призрак винаги
се намирал на няколко крачки
от самия Тумак,
а той ставал невидим.

(85) Така Оймек се опитвала
да защити сина си,

и наистина изглеждало,
че той е станал неуязвим.

(86) Тумак станал незабележим
и за животните и птиците
и, възползувайки се от това,
ги убивал още повече.

(87) Накрая, като насъбрал наглост,
той нападнал веднъж
едно стадо елени на Мар,
което пазела Умай.

(88) Изстрелите на Турун-Аби
не достигали целта
и така Тумак изтрепал
почти всички златороги елени.

(89) Умай отишла при мъжа си
и, плачейки горчиво,
му разказала за това,
което се случило.

(90) *“Изглежда съм остаряла, -
казала тя, -
и съм почнала да стрелям зле, -
не можах да улуча разбойника.*

(91) *Нужен ми е помощник,
подобен на Алабуга –
Субан разказваше, че Иджик
никога не е пропускал!”.*

(92) Разстроеният Мар
помолил Тангра да изпрати
пазител на зверовете – стрелец,
подобен на Алабуга.

(93) Тогава Всевишният повелил
Иджик-Алабуга
отново да се възроди
като човек...

(94) По волята на Тангра родила
Алабуга-Аспарък
Караджим, която не можела
да роди от Кашан.

(95) Веднъж тя миела
нозете си в реката

и изведнъж почувствувала,
че натежава.

(96) Тогава чула глас,
който ѝ казал:
*“Ти ще родиш момче
и ще го наречеш Себер Аспарък!”*.

(97) Изплашила се Караджим
и изгубила свят,
а когато се свестила,
не видяла никой наоколо.

(98) Повикала тя слугите
и те ѝ помогнали
да се добере до шатрата
на нейния мъж Кашан.

(99) Едва му казала,
че е бременна,
когато тутакси започнало раждането
и тя родила момче.

(100) Кашан много се зарадвал –
нали си мечтаел за син;
жена му нищо не казала
на мъжа си за Гласа на Небесата

(101) но помолила Караджим
мъжа си да нарече
сина Себер-Аспарък
и той изпълнил молбата ѝ.

(102) Още в първия си ден
младенецът Аспарък
почнал да говори с майка си
и я помолил:

(103) *“Завистливият Ерми-Ас
повдигна бунт
срещу своята сестра –
прекрасната Самар.*

(104) *Така направи той
по заръка на мерзката Оймек,
желаеща да заграби
благословения Ечке-Баи.*

(105) *Когато Оймек каза на мъжа си:
“Как можеш ти*

*да се подчиняваш на една жена,
пък била тя и твоя сестра?*

(106) *Нима са се върнали времената
на управлението на Умай,
когато мъжете бяха
слуги на жените?” –*

(107) *не издържа Ерми-Ас
и свика кинеша на багълите,
за да отнеме
властта на Сакмар.*

(108) *Заведи ме, майко,
на този кинеш,
не гледай, че съм малък –
нали за думите е важна мъдростта!*

(109) *Искам да защитя Сакмар,
искам да спася българите
от нов раздор
и гибелна война!”.*

(110) *Не могла Караджим да възрази
с нищо на сина си
и затова го отвела
на великия кинеш.*

(111) *Там били всички бийове,
там били всички багъли,
там вили всички онези,
които искали да кажат думата си.*

(112) *Когато пристигнали на кинеша
Караджим с Аспарък,
там тъкмо говорил
лукавият Ерми-Ас:*

(113) *“Аз събрах кинеша на багълите,
за да кажа на народа:
защо ние връщаме
времената на Умай?”*

(114) *Защо отново
се подчиняваме на жена,
превърщайки се в посмешище
пред другите българи?*

(115) *Царят при нас трябва да бъде
само мъж –*

*старши потомък на Бурджан,
а това съм тъкмо аз!”.*

(116) Харесала се на багълите
горещата реч на Ерми-Ас
и те поискали
да приемат предложението му.

(117) Но тогава заговорил Себер,
лежейки в ръцете на майка си:
“Сладко пеят тук при вас –
дайте ми и на мен да попея!”.

(118) Усмихнали се мнозина,
дори белобрадите багъли,
а като видели Аспарък
съвсем зяпнали.

(119) Разтревожил се Ерми-Ас
и завикал с всички сили:
“Що за чудо е това, което
сте донесли на кинеша?!”.

(120) Но масгутите тачели обичаите
и дали думата на сина на масгутката,
а на Ерми-Ас рекли:
“И ти самият имаш син-чудо!”.

(121) Тогава казал Аспарък:
“Слава на вас, масгути,
че не забравяте
българските обичаи!

(122) А сред тях има и такъв:
когато хората не могат
никак да разрешат безкраен спор, -
назначава се състезание.

(123) В него спорецките излизат
и се бият с юмруци,
който от тях победи,
негово е правото!

(124) Но не бива, според обичая,
да се отстранява от състезанието,
нито жена, нито мъж –
може само урод!

(125) Нима сред нас са малко
достойните мъже и жени,

*дайте да устроим
състезание за всички желаещи.*

*(126) И който надвие
всички противници
ще бъде по право избран
за цар на Ечке-Баи!”.*

(127) Кинешът вече се бил проточил
и багълите се били изтощили
от безкрайните речи –
нали масгутът е повече воин!

(128) Затова, като помислили,
те се съгласили с Иджик
и го нарекли “Аспандияр”,
защото мъдро разрешил спора.

(129) Почнали масгутите
да подготвят състезанието,
но в разгара на подготовката
Тура отново нападнал Събан.

(130) Тура бил неукротим
и като обсадил столицата,
поискал от масгутите
да му предадат Сакмар и данък.

(131) Царицата казала
на багълите на Събан,
че трябва да се сразят с дивовете,
но Ерми-Ас ѝ възразил:

(132) “Ние изразходихме
в предишната война с дивовете
всички стрели на Хурса,
които са опасни за алпите.

(133) А нашите пратеници,
изпратени при Казан,
ще се върнат по-късно
от определения ден.

(134) Ако излезем срещу алпите
с обикновено оръжие,
то те ще ни разбият
и ще унищожат целия народ.

(135) Дайте, да дадем Сакмар
и да се съгласим да платим данъка,

*тогава и народът ще спасим,
и желаното спокойствие ще получим!”.*

(136) Разколебали се бийовете...
Видяла това Сакмар
и, като решила да не се противи,
казала на багълите:

(137) *“Разбрах аз,
че всичките ни беди
идват от това, че не е
изпълнена клетвата на Бурджан.*

(138) *След като аз някога
бях обещана на Мар,
то трябва да изпълна обета,
а там да става, каквото ще става!*

(139) *Нека в уречения ден
ме откарат с кола в Тамар
и ме оставят на планината,
заедно с другите дарове.*

(140) *А на Тура предайте,
че се намирам там, -
нека се опита да дойде
и да ме вземе от Мар!”.*

(141) *Българите тъй и сторили...
И тъй, в уречения ден
Тура дошъл с войската дивове
при планината Тамар за царицата.*

(142) *Когато Сакмар видяла това,
тя запяла: “О, Мар,
предназначена съм за жертва на теб –
ела тогава и ме вземи!*

(143) *Ела при мен, Джаръм-Ат,
впрегни се в моята кола
и ме отведи на Балкан
в твоите златни чертози!”.*

(144) *Мар Джайгасир
тутакси се явил
в образа на Червения Кон
и казал на брат си Тура:*

(145) *“Младата Сакмар-къз
бе пожертвувана на мен,*

*така че върви си
по живо, по здраво!”.*

(146) Сиянието на Мар осветило
планината в червен цвят
и почнали да я наричат
Червената Планина.

(147) Но Тура от малък
в нищо не отстъпвал на Мар,
затова, проклинайки,
се хвърлил към планината.

(148) Веднъж забелязал Тура,
че на ръст е малко по-нисък от Мар
и поискал от Хурса Кайнарджи
да му удължи краката.

(149) Хурса му направил
дълги прасци от глина
и Тура станал
по-висок от Нар-Мар...

(150) Но ако каменното му тяло
било неуязвимо,
то глинените прасци
били крехки.

(151) За това овреме
си спомнил Мар
и бутнал колата
от планината Тамар.

(152) Блъснала тя
Тура в колената
и прасците му тутакси
се отчупили от тялото.

(153) Тогава Тура станал безпомощен,
а доволният Мар
го поставил
в един голям чувал.

(154) Като наредил на Сакмар-къз
спокойно да си отиде и да царува,
Джайтасир помъкнал брат си
към планината Балкан.

(155) Но на едно място
Мар едва не се спънал

и изтървал чувала,
а той паднал далеч в степта.

(156) От удара Тура се разпилял
на хиляди малки парченца
и тази камениста степ
почнали на наричат Тура-Басъл.

(157) Опитал се Мар
да събере парченцата от брат си,
но видял, че това е неизпълнимо
и се прибрал.

(158) И така не успял
завистливия Тура
да попадне в чувала
на другия край на Света.

(159) Там Всевишният отново
съживявал алпите,
но само на някои от тях
се разрешавало да се връщат на Земята.

(160) А повечето алпи
оставали далеч от Земята,
но там метежниците
и без Тура са достатъчно.

(161) Така някои от тях
понякога се опитват
самоволно да се върнат на Земята,
където им било по-хубаво.

(162) Но Тангра е учредил
здрава стража
от съживени бахадири-маджари
и силни алпи.

(163) Понякога възглавява маджарите
самият Кубар-Урус-Джуреш
и стражата не позволява на метежниците
да се доберат до Земята.

(164) Недоволните алпи често
се сблъскват със стражите
и тези сражения понякога
се виждат от Земята.

(165) Тогава небето се озарява
от искри и огън

и стават видими
дори самите сражаващи се...

(166) А Сакмар се върнала у дова
и народът я посрещнал
с голямо ликуване
като своя царица.

(167) Решили бийовете тя да премине
през всички аули на царството
и навсякъде да погостува
по три дни.

(168) Нека първият ден да бъде
ден за почитане на Мар и на знатните,
вторият ден – ден за почитане
на родовете, роднините и приятелите,

(169) а третият ден – ден на улуша,
на всеобщото помиряване и забавленията...
Така отпразнували спасението на Сакмар,
а празника нарекли Улуш или Джиен.

(170) Оттогава българите
винаги празнуват Улуш
прекратявайки по време на Джиена
всички войни, враждата и споровете.

(171) Нашите царе на Улуш
обикалят областите
и навсякъде получават дарове,
раздават правосъдие и пируват.

(172) В първия ден на Улуша
на майданите на аулите
се поставят 3 стълба, към които
привързват 3 коня:

(173) червения кон на Мар,
черния кон на царя
и пъстрия кон на бия,
който приема гостите.

(174) А около стълбовете
поставят шатри,
в които се продават
различни вещи и продукти,

(175) разполагат се за отдих
знатните и славни гости,

срещат се приятелите
и се запознават хората от далечни места.

(176) След като си починат, всички отиват в Тамар,
където принасят жертви на Мар
и пият за него – за славния
тархан на алпите.

(177) Като се върнат от караджа в аула,
хората дават дарове на владетеля,
на всички знатни и славни
и пият за тях...

(178) След това българите
си разменят подаръци помежду си
и празнуват, обикаляйки къщите
на всичките си роднини и приятели...

(179) А когато се стигне до забавленията,
момците дотъркават на хълмовете,
които наричат “червени”
каруците с момите.

(180) После момците се спускат долу
и почват да се изкачват на хълмовете,
а момите търкалят срещу тях
колелата от каруците.

(181) Ако момците успяват със щитовете си
да съборят колелата на земята,
за да не се търкулват до долу,
тогава те се изкачват на хълма.

(182) Там те целуват девойките,
които обичат,
а наблюдаващите ги възрастни
се замислят за сватбата на младите...

(183) А ако неколцина
храбри момци
избират за своя невеста
една и съща девойка,

(184) то правото да се ожени за нея
получава онзи, който вдигне
или хвърли по-далеч от всички
един тежък камък...

(185) Искали след това бийовете
да възкачат Тамар-къз на трона,

но отново се противопоставил
Ерми-Ас с неколцина багъли.

(186) Той настоял за двубой –
и тутакси се намерили желаещи:
двеста надменни мъжи
се съгласили да се преборят със Сакмар.

(187) Аспарък тогава вече
тичал навсякъде.
Изтичал той при Умай-биче
и ѝ разказал за това.

(188) Разгневила се на Ерми-Ас
страшната Турун-Аби,
дала на Иджик една ябълка
и му казала:

(189) *“Нека преди състезанието
Сакмар изяде моята ябълка
и след това
смело да излиза на борба!”*.

(190) Предал Алабуга
ябълката на леля си Сакмар.
Учудила се Сакмар,
но последвала съвета на Бадж-Аби...

(191) Когато народът се събрал
на мястото на състезанието,
Тамар-къз казала на всички
следните слова:

(192) *“Аз не се вкопчвам във властта,
затова се съгласих на двубоите,
но този, който загуби,
нека напусне Ечке-Баи!”*.

(193) Разсмели се противниците ѝ,
най-малкият от които
бил два пъти по-едър от нея,
и схватките започнали.

(194) Но се случило това,
което никой не очаквал –
Сакмар победила всички
свои силни съперници.

(195) Във всички видове състезания –

и в ездата, и в борбата,
и в стрелбата с лък,
и в битката с мечове,

(196) и в мятането на копие,
и в схватката с копия,
и в схватката с чукмари
тя се оказала победителка.

(197) Последен тя повалила
от коня Ерми-Ас –
едва изпълзял той от майдана,
държейки се за строшените ребра...

(198) Напуснали метежниците Ечке-Баш
със своите хора
и Сакмар станала владетелка
за радост на народа.

(199) Тамар-къз управлявала тъй справедливо,
че масгут-българите решили
да избират за царе само девойки
и да ги наричат Тамар-къз.

(200) Една част от метежниците отишла
на река Шир-Дере, при Кашан,
а друга част отишла
в далечния Улуг-Хин.

(201) Тези масгути оглавил
бият на име Синджи,
затова тези българи
били наречени синджийци.

(202) Синдзийците били привлечени
от слуховете за падането там
при строителството на двореца на Мар
на множество Небесни Камъни.

(203) Разправяли, че там
има река Джансу,
бреговете на която
се състоят от такива камъни.

(204) Но по пътя синджийците
се заблудили в планините
и изгубили надежда
да стигнат до Улуг-Хин.

(205) Отначало в онази земя

господствувал дивът Улуг-Хин,
когото другите алпи
наричали и Джамин.

(206) Веднъж Улуг-Хин
посегнал на златото на Мар,
скрито от Кай в Джамин,
но бил разбит от Кай.

(207) Боейки се от мъстта на Кай,
Улуг-Хин избягал
със своите дивове
в един див край.

(208) Затова онзи край
бил наречен Джамин-Хин.
А там имало много кучета,
които дивовете почнали да ядат.

(209) Горките тамошни кучета
се озовали в много лошо положение,
тъй като на дивовете им харесало
тяхното месо.

(210) Затова царят на тези кучета
на име Банджа
отишъл при синджийците
и им предложил:

(211) *“Ще ви покажа пътя,
а вие в замяна
ще позволите на моите кучета
да живеят спокойно в Улуг-Хин”*.

(212) Синджийците се съгласили
и, като следвали кучетата,
пристигнали в Улуг-Хин
и лесно го завладели,

(213) защото тамошните хора
ги сметнали за дивове
на царя Улуг-Хин
и ето защо.

(214) Алповете нямали бради,
освен Кубар и Чулман,
а масгутите също
не носели бради.

(215) Те считали, че мъжът

трябва още преди да остарее
да загине или в състезание,
или на война или лов.

(216) Дори възрастните масгути
си изкубвали брадата,
която пре тях се считала
за признак на старост.

(217) И когато хората видяли
безбрадите масгути,
тичащи след кучетата,
помислили си: *“Това са дивове!”*.

(218) Третата част от победените
начело с Ерми-Ас
отишла в Курган, където той
образувал свое царство.

(219) Но в действителност това царство
било царство на злата Оймек,
защото всички тамошни дела
се управлявали от нея...

(220) Скоро след това
Караджим заспала
и повече не се събуждала,
макар тялото ѝ да било живо.

(221) Кашан построил за нея
един красив тюмен,
но тялото ѝ скоро
изчезнало оттам.

(222) Това се случило по волята на Тангра –
Той повелил тя
да стане алп-бика на сънищата
с името Джумбарадж.

(223) А небесният син на Кашан
растял много бързо
и още след месец
станал строен момък.

(224) Хората понякога виждали
как Себер-Аспарък или Абар
язди силен вълк
или скача по вълните на реката.

(225) Учудвал се Кашан –

не знаел той,
че жена му е възродила
алпа Иджик-Алабуга,

(226) и че Кубар и Чулман,
зарадвани от възраждането на Алабуга,
всеки от тях по своему
го забавлявал.

(227) Веднъж Гласът повелил на Алабуга:
“Засега приеми от баща си
една област
и остани там за известно време.

(228) Когато при теб дойде един младеж
на име Акмар,
ти ще му дадеш своята област,
а сам ще заминеш за Сънджак.

(229) Там ще сватосаш за Кашан
дъщерята на Табър,
а след това
ще станеш алп на лова.

(230) Не позволявай да убиват
животни и птици без нужна,
наказвай жестоките ловци
според техните деяния.

(231) Ти обичаш хората
и своя баща Субан,
затова приемай образите
на човек, мечка и елен.

(232) Навсякъде язди на кон
в образа на прекрасен конник,
съпроводен от своето
ловджийско куче.

(233) А ако е нужно,
лети по въздуха,
гмуркай се във водата
и тичай по-бързо от всички...”.

(234) Тъй и сторил Аспарък –
взел от баща си едно владение
и, като му дал своето име Себер,
известно време управлявал там...

(235) Междувременно Оймек

прокарвала пътя на сина си към трона...
Отначало тя премахнала Гюлбика,
а сетне се захванала със синовете й.

(236) Имегенката нарочно
навсякъде разпространявала
слухове за това,
че те я задирят.

(237) Няколко пъти тя,
привличайки вниманието на мъжа си,
влизала в шатрата
на спящия най-голям син.

(238) Когато веднъж
Ерми-Ас изревнувал
и влязъл след нея
в палатката на големия си син,

(239) той видял,
че коварната Оймек
лежи до
спящия принц.

(240) Забравяйки всичко от ярост,
Ерми-Ас посякъл с меча
в нищо невинния
свой най-голям син.

(241) Средния син на Гюлбика – Каен
убил самият Тумак –
коварно нападнал неговия аул
и избил всички в него.

(242) На гроба на всеки убит
израстнало дърво
и голото място край Джаик
се превърнало в гора.

(243) Потресените хора превърнали
тази гора в карамадж –
идвали тук
и тук се молели.

(244) Тогава Оймек наредила
да изсекат тази гора...
Но две дървета никой
не успял да отсече.

(245) Те израстнали от гробовете

на Каен и бременната му жена –
дънерите им се вкаменили
и не се поддавали на брадвите...

(246) А малкият син на Гюлбика –
младият Акмар,
като узнал за това,
избягал в Кашан.

(247) Спасил се той, благодарение на Умай:
Турун-Аби, разгневена
на баща му Ерми-Ас,
му помогнала:

(248) първо наредила
на Кулюг-Бала да предупреди Акмар
за надвисналата над него
смъртна опасност;

(249) а после, когато Ерми-Ас
тръгнал след Акмар,
заедно с Тумак,
тя отново го избавила...

(250) Вече в Кашанската земя
Тумак погнал Акмар
направо срещу Ерми-Ас,
викайки: “*Какъв славен лов!*”.

(251) Но тогава внезапно се появила Умай
със своите умайджанки
и още с първата стрела
поразила Ерми-Ас.

(252) Втората ѝ стрела
полетяла към Тумак,
но чудно – отново
прелетяла покрай него.

(253) След Умай
стреляли умайджанките,
но също не улучили,
и Тумак успял да се скрие...

(254) Срещу спасения Акмар
излязъл с войската си от
разтревожени себер-кашанци
Алабуга – Аспарък-Абар.

(255) Като узнал, каква е работата,

той отвел Акмар при Кашан
и го уговорил
да му даде да владее Себер.

(256) Поразен от благородството на Иджик,
Акмар му казал:
*“В памет на твоята доброта
искам да взема твоего име!”*.

(257) Аспарък се съгласил
и Акмар приел
името Абар – и така
се наричал оттогава.

(258) Кашан искал да даде на Аспарък
ново владение,
но Алабуга казал,
че иска да отиде в Сънджак.

(259) *“Там, - обяснил той, -
има девойка
с неземна красота –
дъщерята на цар Табър.*

(260) *Ще я сватосам
за теб – не искам
ти завинаги
да останеш вдовец!”*.

(261) Заплакал Кашан
и пуснал Аспарък в Сънджак:
не знаел той, че вижда
Небесния Син за последен път...

(262) А ние да отидем в Сънджак
по-бързо от Иджим, за да узнаем
какво се било случило там
след заминаването на Бурджан...

23. Как Умай спасила сънджакците

(1) Когато Аслан видял
носещите се по полето кораби,
той в ужас се подчинил
на своя син Агадж.

(2) Агадж бил суров,
но не и кръвожаден,

затова се задоволил с това
и се върнал в Агаджир.

(3) Така Сънджак станал
част от Аскъп,
както ас-халджийците наричали
земите, подвластни на техния цар.

(4) А зловредният Макай
продължавал да подкопава
властта на Аслан,
домогвайки се до трона.

(5) Веднъж той свикал пир
на видните български бийове
и им казал:
“Време ни е да сменим царя!

*(6) Аслан ни опозори
с признаването на агаджирската власт
и аз искам да го изместя
и да поставя за цар Канджар.*

*(7) Който е съгласен с мен,
нека се присъедини към мен,
а ако не е – то поне
да не ми пречи!”.*

(8) Боели се хората от Макай –
нали той живеел вече
повече от триста години, а това
било необичайно и страшно.

(9) Не знаели сънджакците,
че Макай е имеген,
и че имегените живеят вечно,
защото те са алпи.

(10) Съгласили се бийовете, уморени
от своеволията на Аслан,
че властта трябва да се предаде
на най-малкия му син Канджар.

(11) Наистина, те не се решили
да помагат на Макай,
но обещали да не пречат,
мислейки, че не ще стане по-зле.

(12) Макай разбрал, че всичко
благоприятствува това,

той самият да завземе властта,
уж че помага на Канджар.

(13) Събрал той братята си
и всички познати имегени
и всички свои тузи
и обявил на всички:

(14) *“Тръгвам срещу столицата,
за да сваля неспособния цар
и да поставя за цар
неговия син Канджар”*.

(15) Когато тази войска потеглила
срещу прекрасния Сандугач,
то малцина се решили
да защитят Аслан.

(16) Те били поголовно разбити и изядени,
заедно с царя – имегените
и Макай почнали да опожаряват
крайградските аули.

(17) Побягнали жителите им,
които успели да се спасят
към входа в клисурата
Торна-Аввъз.

(18) Бягали те
през града
и уговаряли царица Гимик
да тръгне с тях.

(19) Но Гимик разчитала
на здравината на стените
и останала в столицата
с малкия си син Канджар.

(20) А на онези, които се добрали до клисурата,
един тукашен старец – Шила – казал:
*“Избях аз тук
от злодея Халджи –*

*(21) той искаше да ме убие,
защото се опитах
да го разоблича
пред очите на царя.*

(22) *Когато хората на Халджи
се опитаха тук*

да ме заловят,
аз почнах отчаяно да се бия.

(23) Но ето че се уморих
и враговете вече искаха
да забият в мен копията и мечовете си,
когато видях един момък.

(24) “Биеш се сам срещу всички, а?” –
усмихна се той,
а аз, вече простил се с живота,
изведнъж също се усмихнах.

(25) Тогава една вражеска стрела
рани молика,
и той изведнъж се превърна
в огромна мечка.

(26) И аз разбрах,
че това е алпът Субан,
който обича да се превръща
в момци, елени и мечки.

(27) Той не помага на всички,
а само на безстрашните,
и се появява понякога
в тази клисура,

(28) защото дълбоко в нея
се намира пещерата на Турун-Аби
и нейните умайджанки,
безопасността на които той осигурява.

(29) Нека жените и децата ни
да избягат в пещерата
и да молят Умай-биче
за спасение,

(30) а ние, мъжете,
ще защитаваме клисурата,
докато не ни дойде
на помощ Умай.

(31) Нека на първата линия
застанат старците,
след тях – мъжете,
а след тях – момците.

(32) Ще устроим на врага
жестока битка,

*нали сме българи
и битката е нашата стихия!”.*

(33) Тези думи дали
надежда на слабите
и ободрили воините –
последвали хората съвета на Шила.

(34) Скрили се жените и децата
в пещерата на Турун-Аби
и помолили родителите на Гимик
да призват Умай-биче,

(35) защото Ана-Аби
ги обичала за това,
че те винаги
я били почитали.

(36) До своята къща
те дори били направили
евен – малък тюмен
на скъпата им Турун-Аби.

(37) Родителите почнали да се молят,
а имегените в това време
почнали да шурмуват
входа към клисурата.

(38) Мъдрият и храбър Шила
отначало се биел със старците,
а когато те паднали,
почнал да се бие в редиците на мъжете.

(39) Но ето че всички мъже
също паднали до последния
и имегените нападнали
последния отряд на момците.

(40) Един момък,
чийто шлем
закривал долната част на лицето,
съжалил стареца.

(41) Той му предложил
като единствения старец,
оцелял в боя,
да отиде в пещерата.

(42) Но старецът останал
и се бил с момците

дотогава, докато
в пещерата не се явила Умай.

(43) Турун-Аби чула жалбите
на родителите на Гимик,
долетяла в Сънджак
и видяла как паднал Сандугач.

(44) Но тя никъде
не видяла Гимик,
макар хората да не можели
да се укроят от погледа ѝ на земята.

(45) А царицата, когато имегените
нахлули в столицата,
взела малкия Канджар
и се хвърлила в един дурбун.

(46) По този дурбун
царицата излязла при морето,
но тук я обкръжили
имегените на Баймек.

(47) Едва успяла Гимик
да хвърли вързоп с детето
в крайбрежните храсти
и попаднала в ръцете на човекоядците.

(48) Зарадваните имегени
разкъсали царицата на парчета,
някои изяли веднага, а други
хвърлили в един кипящ котел.

(49) А самата Баймек
грабнала нетърпеливо
окървавената глава на Гимик,
а тя ѝ казала:

(50) *“Не послушах аз
мъдрия Арбат,
който ми каза
преди да напусне Сънджак:*

(51) *“Не вземай в къщи сираче –
цялото ти лице ще бъде в кръв!” –
и всичко точно така
се случи с мен!...”*.

(52) Отначало имегените не забелязали
малкия Канджар,

който тихо
лежал в храстите.

(53) Но като изяли царицата и не се наситили,
имегените почнали да търсят в тревата,
надявайки се да намерят още
някакви парчета от тялото.

(54) Те успяли да намерят момчето
и като му отсекли
ръцете и краката, хвърлили го
във вече празния котел.

(55) Те се канили да продължат
победното си пиршество:
хвърлили клонки под котела
и почнали да разпалват огъня.

(56) Видяла това Турун-Аби,
прелитаща в образа на жерав
над онова място,
и се хвърлила надолу.

(57) Като знаела, че имегените
се боят само от Кубар,
когото си представяли
в образа на едър вълк,

(58) тя, падайки на земята,
се превърнала във вълчица
и заръмжала така,
че земята затреперила.

(59) Имегените, като видели това,
се изплашили и разбягали,
а Умай грабнала котела
и се хвърлила с него в пещерата.

(60) Там тя се появила
в образа на кошута
и наредила на българите
да я последват по дурбуна.

(61) Тогава една девойка
изтичала от пещерата
и предупредила момците,
че народът си тръгва.

(62) Тогава онзи момък наредил
на оцелелите момци и на Шиля:
“Вървете с хората, а аз

ще задържа враговете тук!”.

(63) Мнозина от момците
тъй и сторили,
но неколцина младежи
не му повярвали.

(64) Те се скрили зад камъните
и решили да погледат
как този изранен момък
сам ще удържа имегените.

(65) Но изведнъж видяли
как този момък
се превърнал в огромна мечка
и в ужас побягнали към пещерата...

(66) Имегените също отначало
се втрещили от неочакваното,
разбирайки, че тази мечка
е алпът на пролетта и силата Субан.

(67) Но после те съобразили,
че са достатъчно много
и всички наведнъж
се нахвърлили върху Леу-бай.

(68) Субаш, който повече от всичко
мразел злите алпи –
убърите, йорегите и имегените, -
разкъсал много човекоядци.

(69) Но те били
твърде много
и той почнал тихичко
да се отдръпва към пещерата.

(70) Когато се приближил до нея
и видял, че е празна,
той влязъл в нея
и затрупал входа в дурбуна...

(71) По този дурбун Умай
извела хората
направо до брега на Кара-Дингез
и тук се обърнала към Чулман:

(72) *“Чулман, синко мой,
направи така, че аз,
твоята майка, Бадж-Турун,*

да мога да преведа хората в Джалда!”.

(73) Чулман, дочувайки зова
на майка си Аби-Айрам,
пресушил морето и то
станало до коленете на хората.

(74) Първа Турун-Аби
тръгнала през морето,
а след нея потеглил
и целият народ...

(75) Имегените, разбира се,
щели да забележат преминаването,
но предвидливият Джалъш
скрил брега с гъста мъгла...

(76) Когато преминали морето
и се озовали в планините на Джалда,
Умай разположила хората
в една голяма пещера.

(77) В пещерата имало запас от храна
и Турун наредила на хората
да останат тук
за известно време.

(78) А самата тя с Канджар
отишла в една друга пещера,
където, в образа на вълчица,
го отгледала и откърмила.

(79) Повиканият от нея Хурса
по молба на Айрам
направил за Канджар от глина
липсващите части на тялото.

(80) После ги нагрял
и стъкмил на място
нови китки на ръцете
и прасци на момчето.

(81) Като поправила тялото на Канджар,
Умай се превърнал в негова дойка
и с него на ръце
повела народа към града Къркор.

(82) Този град бил столица
на царството Табър
на Аслановия брат Кушдар,

но братята били скарани.

(83) Техният баща Байчуг
преди смъртта си
наредил след него
20 години да управлява Аслан.

(84) След това
Аслан трябвало
да предаде властта
на брат си Кушдар.

(85) Тази странна заповед
Байчуг издал, защото
така му посочила Бай-Тимат –
известната предсказателка.

(86) Бай-Тимат се считала
за дъщеря на Чулман.
Всевишният понякога ѝ позволявал
да предвижда някои неща.

(87) Гадаенето, от което се интересувал
и самият Байчуг,
потвърдило правилността
на предсказанието на Бай-Тимат.

(88) По-продължителното
управление на Аслан
заплашвало Сънджак с беда, -
предупреждавали предсказанията и гаданията.

(89) Но Аслан нарушил
завещанието на баща си
и не предал властта
на своя брат Кушдар.

(90) 20-годишното му управление
било добро и спокойно
и той помислил,
че и занапред ще бъде тъй.

(91) И много от хората
също решили тъй,
затова тогава малцина
изразили недоволството си от това.

(92) Но Кушдар така се обидил
на брат си Аслан,
че взел своите хора

и отишъл с тях в Джалда.

(93) Тогава никой не рискувал
да се появява в Джалда,
защото през тази страна
преминавала Стената на Дивовете.

(94) Въпреки Повелята
алпите бродели тук
и от двете страни
на Стената на Дивовете.

(95) А братята били женени
за сестри-базинки,
които почитали
Турун-Аби Умай.

(96) От своята жена Кушдар
въприел почитането на Айрам
и веднага като стъпил на земята на Джалда
той издигнал евен на Артимас.

(97) Имената на Бадж Умай
Кушдар дал на езерото Пър –
на границата на Джалда и Сънджак,
в което се вливал Шир.

(98) От това езеро изтичал
и се вливал в Кара-Дингез
един проток,
който се наричал Тиджа.

(99) С времето хората
обединили тези названия
и почнали да наричат езерото
Умай-Тиджа или Бадж-Пър.

(100) Пак тук в Джалда
се намирал любимият плаж на Умай
от чист, красив пясък,
насипан за нея от Чулман.

(101) Този плаж именно
отначало наричали Джалда,
т.е. *“Плажът на Джалъи”*,
защото той го бил създал.

(102) А после Джалда
хората почнали да наричат
и цялата тази страна,

толкова им харесало това название.

(103) Умай веднага забелязала,
че преселниците я почитат,
зато тя в замяна
всячески им помагала.

(104) Когато алпите, недоволни
от преселването на Кушдар в Джалда,
започнали да воюват с него, то Айрам
му се притекла на помощ.

(105) В решаващата битка,
когато Кушдар бил обкръжен,
Артимас се появила
на бойното поле с умайджанките.

(106) Те излезли от пещерата,
която наричали Къркор,
и като ударили алпите гръб,
ги принудили да побягнат.

(107) След това Кушдар основал
своето царство Табър,
а столицата нарекъл Къркор
в чест на Айрам и умайджанките.

(108) Тук Умай-биче довела
спасения от нея народ
и като извикала цар Кушдар,
му казала тъй:

(109) *“Аз съм дойката
на твой племенник Канджар –
най-малкия син на Аслан,
а с мен са неговите хора.*

(110) *Канджар бе спасен по чудо
от зловните имегени,
които убиха Аслан и Гимик,
а сега заплашват теб.*

(111) *Самата Умай спаси
и Канджар и шан-българите
от мерзките имегени,
разорили царството на Аслан.*

(112) *И ето, аз дойдох при теб
с надежда, че ти
великодушно ще забравиш*

някогашната обида

(113) *и ще приемеш своя племенник
и оцелелите си съплеменници,
защото сега
те няма вече къде да отидат!*".

(114) Като чул, че пришълците
са били спасени от самата Умай,
Кушдар осиновил момчето
и приел оцелелите българи.

(115) След това Кушдар
във връзка с нападението на имегените
забранил на всички чужденци
да се появяват в Давър.

(116) А нарушилите заповедта му –
и мъже, и жени –
Кушдар наредил да принасят
в жертва на Турун-Умай.

(117) Турун-Умай съжалила жените:
като се присънила на Кушдар,
тя му наредила
да пощадява жените.

(118) Айрам-биче също така пожелала
той да построи карамаджи
и в чест на сина й Чулман,
за да му помага също и Исадъ.

(119) Всичко това Кушдар изпълнил
и направил закони,
които потомците му
безусловно спазвали.

24. Как имегените разгневили Чулман и били наказани от него

(1) Междувременно Макай
завзел целия Сънджак
и установил в него
своето жестоко управление.

(2) Имегените поробили българите,
също както и тузите,
и принудили подчинените
да ги хранят и да им служат.

(3) Когато възниквало недоволство
или храната недостигала,
то имегените изяждали
недоволните и покорните.

(4) Българите били
умели земеделци,
прекрасни майстори –
и никога не стоели бездейни.

(5) Те хранели и обличали
мерзките имегени,
но човекоядците били толкова мног,
че не стигало за всички.

(6) За да намери
още работници,
Макай решил да завладее
още някоя страна.

(7) Да се кара с Агадж
той не се решавал, -
нали той бил разбил дори
страшилището на имегените – Бурджан.

(8) Затова Макай
само обявил на Агадж
за идването си на власт
и продължавал да се подчинява на Агаджир.

(9) Затуй пък Макай разчитал
да покори Джалда,
защото тамошните дивове
му обещали помощ.

(10) Но имегените не умеели да плуват
и да строят кораби,
а всички българии-корабостроители
избягали с Умай в Джалда.

(11) Затова, за да се добере
до желаната Джалда,
Макай заповядал
да построят мост през Сагър.

(12) Но тогава на давърците
помогнал Чулман –
той показал, че неслучайно
го наричат “Наджи” – “Могъщия”.

- (13) Причината за помощта му било това,
че на Джалъш му харесало
как давърците започнали
ревностно да го почитат.
- (14) Като узнал за строителството на моста,
Чулман заръчал
на своя син Маймър
да попречи на това.
- (15) Това, което покорените хора
построявали за цял ден,
Мърджалъш Маймър разбивал
за няколко мига.
- (16) Като забелязала, че работата по моста
не напредва с нито една крачка,
Баймек решила да изясни
защо става така.
- (17) Като се скрила в крайбрежните храсти,
тя видяла през нощта
как Маймър в образа на бобър
бързо разбива моста.
- (18) Маймър бил най-добрият
от синовете на Арбай,
и ако останалите се боели от всичко,
то Маймър се стремял към хората.
- (19) Баймек решила
да го очарова,
за да може после
някакси да го погуби.
- (20) Затова тя
се съблякла гола
и тръгнала по моста,
уж да се къпе.
- (21) В това време Маймър
строшил опората
и мостът рухнал
заедно с Баймек.
- (22) Като паднала във водата,
тя завикала за помощ:
Маймър дошъл навреме,
правейки гибелната крачка.

(23) Като я извадил от водата,
Маймър бил очарован от нея
и, без да се замисли, ѝ предложил
да се омъжи за него.

(24) Баймек се съгласила
и Маймър, тръпнейки от страст,
я завел
в подводния си дворец.

(25) Той сам го бил построил
и украсил с чудна резба,
със злато, сребро
и скъпоценни камъни.

(26) Като видяла това, алчната Баймек,
едва не припаднала:
тя приела мърджалъша
за самия Чулман.

(27) Като дошла на себе си,
имегенката се престорила
на любяща съпруга на Маймър
и той не забелязал преструвката.

(28) Баймек се постарала да направи
двореца му по-уютен,
а леглото застлала
с красив плат.

(29) Маймър се влюбил в нея
още по-силно
и тя почувствувала,
че той е в ръцете ѝ.

(30) Тогава имегенката го убедила,
че той според обичая трябва
да се срещне с родителите ѝ
с с другите роднини.

(31) Когато горкият Маймър
излязъл от водата, имегените,
които причаквали Мърджалъша
го убили и изяли.

(32) След това те
се хвърлили във водата,
но не могли
да попаднат в подводния дворец –

(33) той бил
далеч от брега,
а имегените не можели
да живеят под водата.

(34) Баймек не обърнала внимание
на това, че когато Маймър
я отвеждал под водата,
той ѝ надявал една маска.

(35) А само в тази маска
по пътя за двореца
тя можела да диша –
това била вълшебна маска...

(36) Нищо се постигнали имегените,
а само разгневили Чулман.
Решил той жестоко да отмъсти
за гибелта на любимия си син.

(37) От един бичура,
подслушал разговора на имегените,
Инеш-бай узнал
за тяхното заблуждение:

(38) Човекоядците били уверени,
че са убили самия Чулман, -
и Арбай решил да използва това,
за да измами имегените.

(39) Като се превърнал в огромната риба
Кара-Балък,
той изплувал от Баджпър
и казал на имегените:

(40) *“Преди аз служих на Чулман
и изхранвах дома му,
но службата при него
беше тежка за мен.*

(41) *А сега, когато го няма,
искам да храня вас,
защото съм ви благодарен
за освобождението от робството.*

(42) *Нека всеки, който иска,
да откъсва от мен
толкова парчета,
колкото пожелае.*

(43) *И така аз ще
ви храня донасита
всеки ден –
и вие ще забравите за глада!*”.

(44) И действително Джалъш
два пъти изплавал при имегените
и те с цялото си племе
почвали да се стичат на брега.

(45) Напразно Макай
заклевал имегените да отиват
на брега по ред –
те се втурвали за храната всички наведнъж:

(46) защото когато имегените
виждали вкусна храна,
те тутакси забравяли
за всичко на света.

(47) Едва рибата доплувала
и имегените се втурвали към нея
и отрязвали от нея парчета
със своите мечове и кинджари.

(48) Лакомо изяждали те
тези късове сурови,
но на Кара-Балък
това не вредяло:

(49) там, където режели,
тутакси израствало ново месо
и когато имегените се наяднали,
Чулман спокойно отплувал.

(50) Третият път
Кара-Балък
доплувал до брега
с тамър в плавниците.

(51) Имегените забелязали това
и, смеейки се, кривейки се
и правейки муцуни,
почнали да викат на рибата:

(52) *“Ей, Водни Бико,
посвири ни,
а ние в това време
ще похапнем твоето месо!*

(53) *Защото ние сме радостни,
задето си имаме Воден Бик,
който ни дава
да се наядем донаситя.*

(54) *С удоволствие ние
ядем твоето месо,
защото месото на сънджакците
доста ни омръзна!”.*

(55) *Смеейки се, те плюскали
и веднага пикаели и се изпражнвявали
в същото езеро,
което им давало рибата.*

(56) *Никой от имегените не се досетил,
че Кара-Балък е самият Чулман
и че в плавниците му
е вълшебният тамър.*

(57) *Чулман засвирил – и се вдигнала буря:
водата, разливайки се от езерото на брега,
се разляла в морето Баджпър
и погълнала Макай и неговите имегени.*

(58) *Оттогава имегените
останали малко
и никога повече
не се събирали в такива тълпи.*

(59) *По-късно вече българите,
които умеели да строят кораби,
се върнали в Сънджак и почнали
да плават по това море.*

(60) *Веднъж те
видели на брега
един красив хълм,
обрасъл с храсти.*

(61) *Те изкопали
в него пещера
и нарекли това място
в чест на Чулман Орнадж.*

(62) *После хванали тук една риба,
показали ѝ пещерата
и я пуснали във водата
със следните думи:*

(63) *“Отплавай при своя господар
и му предай, че ние
сме построили за неговия отдих
тази пещера на брега”*.

(64) Чулман, като узнал за това,
тутакси посетил пещерата
и останал доволен
от нейната уредба.

(65) В замяна на този подарък
той почнал да пази в морето
корабите на сънджакците –
бързо плавали те по вълните...